تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ مِّنْهُم
انھاں رسولاں بچوں ہم نے کجھاں ناں کجھاں ور فضیلت دتی انھاں بچوں
مَّن كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا
کجھ ویہہ ہیں جنھاں ناںؔ اللہ نے کلام کیو تے کجھاں غا درجہ مُچ اُچا کر چھوڑیا تے ہم نے
عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ
مریم غا پوت عیسیٰؑ ناں صاف صاف معجزا دتا تے ہم نےؔ جبریلؑ غے ذریعہ انھاں غی مدد کی
وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِن بَعْدِهِم مِّن
تے جے اللہ تعالیٰ چاہتو تاں انھاں تیں بعد آنؔ آلا لوک صاف صاف حکم آ جانؔ تیں بعد آپس
بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلَٰكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُم مَّنْ
ماں لڑائی نہ کرتا ور انھاں نے اختلاف کیو فر انھاں بچوں کجھاں نے تے
آمَنَ وَمِنْهُم مَّن كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا
ایمان قبول کیو تے کجھ کافر ہوگیا تے جے اللہ تعالیٰ چاہتو تاں ویہہ آپس ماں لڑائی نہ کرتا
وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ۞ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
ور اللہ تعالیٰ جو چاہوے سو کرے (۲۱۳) اے ایمان آلیو !
أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا
تم مھاریں دتی وی چیزاں بچوں مھارا رستہ ماں خرچ کرو! اُس تہاڑا اغا آنؔ تیں پہلاں پہلاں جس ماں نہ
بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ
بپار وہے غو تے نہ دوستی اور نہ سفارش وہے غی اور کافر ہی تے
الظَّالِمُونَ ۞ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ
ظالم ہیں (۲۱۴) اللہ (وہ ہے) کہ اُس تیں سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ وہ زندو ہے (کائنات ناں) تھمن آلو ہے
لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا
اُس ناں نہ ہنگلانؔ آوے تے نہ نیند! اُسے غو ہے جو کجھ اسماناں ماں تے جو کجھ

(۲۱۳) یعنی یہ انبیاء کرام علیہم السلام جن غو ذکر ہُنؔ پچھے گذر یو ہے تے مسیں مسیں جہڑو فرمان گذر یو ہے جے تم رسولاں بچوں ہیں، انھاں نبیاں ناں ہم نےؔ اک دوجا ور فضیلت بخشی ہے نبی ہونؔ ماں تے سارا شامل ہیں اور ایمان وی ہرا یکنؔ ور لیانؔوں ضروری ہے؛ ور کسے کسے ناں ہم نے خاص کمال دے غے دوجاں توں اس غو رتبو اچو کر چھوڑ یو ہے، کسے نالؔ فرشتاں غا ذریعہ توں بجن کلام فرمایو جس را حضرت موسیٰ علیہ السلام تے کسے غا درجہ مُچ ہی اچا کر چھوڑ یا یعنی رحمتِ عالم ﷺ غا مرتبہ ساراں نبیاں تیں اچا کر غے حضور ﷺ ناں نبیاں غو سردار بنا چھوڑ یو حضور ﷺ تیں پہلاں ہر اک نبی خاص علاقہ تے خاص وقت واسطے آوے تھو جد کہ رحمتِ عالم ﷺ ہُن ساری انسانیت واسطے قیامت توڑی نبی ہیں؛ تے عیسیٰؑ ناں ہم نےؔ کئیں معجزہ عطا فرمایا، حضرت جبرائیل علیہ السلام غے ذریعہ ان غی مدد کی، جہڑا ہر ویلے انھاں غے نالؔ ریہنہ تھا، تانجے یہودی کائے شرارت نہ کر سکیں، مفسراں نے ات بڑا اُچّا ''معارف'' بیان کیا ہیں مثلاً حضرتِ موسیٰ علیہ السلام غی تے رحمتِ عالم ﷺ غی ذاتِ گرامی در چھڑ واشارو کیو جسماں بہت بڑی فضیلت چھپی وی ہے کہ ''عیاں را چہ بیاں'' ور حضرت عیسیٰ علیہ السلام غو ناں مبارک وی صاف لفظاں ماں لیو، انھاں غا معجزہ وی تفصیل نالؔ بیان کیا، سگوں انھاں غی مدد کرن غو وی ذکر کیو دراصل انھاں غیں گل صاف صاف کہہ غے یہودیاں تے عیسائیاں دواں غاں باطل عقیداں غیں جڑ کپنی منظور تھیں عیسائیاں غو یوہ کہنؔوں بالکل غلط ہے جے عیسیٰؑ اللہ تعالیٰ غا پوت ہیں فرمایو! نیہنہ ویہہ مریم غا شکم توں پیدا ہونؔ آلا اللہ غا رسول ہیں؛ تے یہودیاں غو یوہ کہنؔو وی چھوٹھ ہے جے انھاں ناں کوئے معجزو دتو ہی نیہنہ گیو تھو بلکہ ویہہ جادو کریں تھا، نیہنہ! اللہ تعالیٰ نے انھاناں مُچ سارا معجزہ عطا فرمایا تھا، فر فرمایو: جے نبیاں غا آ جانؔ تے معجزا دیکھ لینؔ تیں بعد وی لوک توحید ور کَٹھا نیہنہ ہو یا بلکہ کُجھ مومن ہو گیا اور کُجھ کافر ہی رہ گیا فر آپس ماں لڑائیں ہوئیں، ور اس غو مطلب یوہ نیہنہ جے ویہہ اللہ تعالیٰ تیں بدھ گیا تھا بلکہ اصل گل یاہ ہے جے اللہ تعالیٰ نے انسان ناں مَنن یا نہ مَنن غو اختیار دتو وو ہے یاہ غلطی انسان غی ہے جے اس نے اس غا دتا وا اختیار غو ناجائز فائدو چکیو ور جے وہ چاہوے کہ یوہ اختلاف نہ وہے سارا لوک مجبور ہو غے ایمان ہی غا رستہ ور چلیں فر کے مجال ہے کہ مومن تے کافر کِنی ہو غے آپس ماں لڑائیں کریں، ور اس غی حکمت غو تقاضو ہی یوہ ہے جے لوکاں ناں مجبور کر غے سدا رستہ ور نہ لایو جئے تانجے حق اور باطل غی چنگی طرح پشانؔ ہو سکے جے کونؔ اپنیؔ مرضی نالؔ حق ور چلے؟۔

(۲۱۴) جان غی قربانی غا ذکر توں بعد ہُن مالی قربانی واسطے دلاں ماں رغبت پیدا کی جا رہئی ہے کیونجے انسان ناں یہ ہی دو قربانیں اوکھیں لگیں اور خدا غا رستہ ماں دین جُگیں اس کونےؔ اصل ہیں وی یہ دو چیز! آیت ماں قیامت غا ذکر کر غے نالؔ نالؔ مشرکاں، عیسائیاں تے یہودیاں غا اس باطل عقیدہ ناں وی سختی نالؔ غلط بیان کیو جہڑو انھاں نے اپنےؔ پلّے توں بنا یو وو تھو جے مھارا اسلاف تے مھارا دوست یار ہم ناں سفارش کر غے کُجھ دے دوا غے چھڑکالیں غا، فرمایو! اس تہاڑے دوستی سفارش کائے چیز کجھ کم نیہنہ آسیں۔

فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ
زمین ماں ہے ، کون ہے جہڑو اُس غی اجازت تیں بجن اُس کوئے سفارش کر سکے !
يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ
جو کجھ جیا جون غے اگے تے جو کجھ پچھے ہے وہ اِس سب کئیں ناں جانٔے تے اُس غا علم بچوں ویہہ
بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ
کسے چیز ناں اپناں گھاواماں نیہنہ لیا سکتا ؛ ور جو کجھ وہ ہی چاہوے اُس غی کُرسی ماں سارا اسمان تے زمین
وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ
مِٹیاواہیں تے اُس واسطے انھاں دواں غی حفاظت کرنی کوئے اوکھی نیہنہ اور وہ بڑو عالیشان تے مچ عظمت آلٔو ہے (٢١٥)
لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ
دین غا معاملہ ماں کوئے زبردستی نیہنہ ہدایت گمراہی توں بالکل نکھڑگئی ہے (٢١٦)
فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ
ہُن جہڑو شیطان غو منکر ہو غے اللہ تعالیٰ ور ایمان لے آوے اُس نے تے
اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا
بڑی ڈاھڈی رسّی نوڑ لی جہڑی کدے ٹُٹ نیہنہ سکتی ؛
وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا
تے اللہ سب کجھ سُنن آلٔو جانن آلٔو ہے اللہ تعالیٰ کارساز ہے انھاں لوکاں غو جہڑا ایمان لیایا
يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
وہ اُنھاں ناں انھیریاں تیں کڈ غے لوء ماں لیاوے ؛ تے جنھاں لوکاں نے کفر اختیار کیّو
أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى
اُنھاں غا سنگی شیطان ہیں ویہہ اُنھاں ناں لوء تیں کڈ غے انھیریاں در
الظُّلُمَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ
لے جئیں یہ ہی لوک دوزخی ہیں ویہہ سدا اُسے ماں رہینہ غا (٢١٧)

(٢١٥) اس آیت ناں ''اٰیَۃُ الْکُرْسِیْ'' کہیو جے حدیث ماں اس آیت غی مچ ساری فضیلت بیان ہوئی ہے بلکہ قرآنِ پاک ماں کسے وی ایکنٔ آیت غی اتنی فضیلت نیہنہ آئی جتنی اس آیت غی آئی ہے۔ رحمتِ عالم ﷺ نے فرمایو! ہر چیز غی اک گونٹ (اچی جاء) وہے قرآنِ پاک غی بلندی آیۃ الکرسی ہے (ترمذی شریف) حضور ﷺ نے فرمایو: قرآنِ پاک ماں اک آیت سارا قرآن غی سردار ہے جس گھر ماں واہ پڑھی جئے اُتوں شیطان نس جئے واہ آیت آیۃ الکرسی،، ہے (مستدرک حاکم) علماء نے اس غیں کئیں حکمت بیان فرمائیں ہیں اک یاہ وی ہے جے قرآنِ پاک غا ترے بڑا علماں بچوں اک اہم علم اللہ تعالیٰ غی توحید تے اس غی صفتاں غو علم ہے۔ اس ایکنٔ آیت ماں یوہ بیان بڑی تفصیل ناںٔ ہے اس مبارک آیت ماں دس جُملا ہیں اپلاتی اپلاتی تفسیر اس را ہے (الف) اللہ وہ ہے جس توں سِوا کوئے خدا نیہنہ کوئے عبادت غے لائق نیہنہ خدا غا وجود ناں تقریباً دنیا غو ہر اک مذہب ہر دور ماں منتو رہیو ہے ور اک بڑا خدا تیں علاوہ دنیا غی ہر اک قوم کجھ نکاں نکاں خداں غو عقیدو وی ضرور رکھتی رہئی ہے۔ عرب غاں مشرکاں غو وی یوہ ہی عقیدو تھو، انھاں غو یوہ خیال تھو جے ایکنٔ خدا تیں اتنوں بڑو انتظام کسرا چل سکے غو! اس نے کجھ نکا نکا خدا رکھیا واہیں جہڑا اس غوا پرالو کریں اِس راو یہہ وی اس غی خدائی غا پیہال ہیں قرآنِ پاک نے شرک غا اس گُنجلٔ تے جنجلٔ ماں اعلان کیو نیہنہ ! نیہنہ ! اس توں سِوا انکوموٹو کوئے خدا نیہنہ وہ بالکل ایکلٔو ہے تے اس ناں اپرالٔا غی کے لوڑ ! اس غی شان تے یاہ ہے (ب) وہ ہمیشاں تیں زندو ہے تے سَدا اہی زندو رہ غو وہ ﴿قَيُّومٌ﴾ یعنی اپنٔے آپ تیں قائم ہے اس ناں کسے غی سہائی یا ڈھائی غی لوڑ نیہنہ ! دنیا غی ساریں چیز ''ہونٔ'' واسطے اپناں وجود واسطے اس غیں محتاج ہیں ور اس ناں کسے غی محتاجگی نیہنہ۔ (ج) اس ناں نہ ہنگلانٔ آوے نہ نینداس غے نیڑے لگے وہ ہرویلٔے بردم تے بیدار رہ۔ اس ماں مشرکاں غا اس خیال غی تردید ہے جے خدا ناں کدے کدے ہنگلانٔ آ جئے، اسے را یہودیاں تے عیسائیاں غا اس عقیدہ غی وی تردید ہے جے خدا تعالیٰ ناں چھ دناں ماں جیا جون بنان توں بعد ستمیں تہاڑے ارام کرن غی لوڑ پے گئی تھی (د) زمین اسمان ماں جو کجھ ہے سارو اسے غو ہے کسے اک ذری غو وی کوئے دوجو مالک نیہنہ، تے نہ کائنات ماں کائے اک چیز اس غی ملکیت تیں باہر ہے فر جہڑو اس غی ملکیت ماں ہے وہ اس غی خدائی غو پیالٔ کسرا ہو سکے !۔ (ہ) اس غی بارگاہ ماں کسے ناں ساہ ساہڑن غی ہمت نیہنہ فر اس غی اجازت تیں بجنٔ کونٔ کسے غی سفارش کر سکے ! عرب غا مشرک کیہنہ ویں تھا جے ہم اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے جنھاں غی عبادت کراں ہم انھاں ناں اصل خدا نیہنہ سمجھتا بلکہ مھارو تے چھڑو یوہ ہی عقیدو ہے جے یہ خدا تعالیٰ غی بارگاہ ماں مھاری سفارش کریں غا ﴿وَيَقُولُونَ هَٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ﴾ ''تے یہ مشرک کیہنہ (جے) یہ اللہ تعالیٰ کونٔے مھاری شفاعت کرن آلٔا ہیں (سورت یونس آیت/١٨) دوجی جگہ ہے جے'' ہم تے انھاں غی عبادت چھڑی اس واسطے کراں تانجے یہ ہمناں (سفارش کر غے) اللہ تعالیٰ غی بارگاہ ماں اچا درجا دوا چھوڑیں (سورت زمر آیت/٣) اور یہودیاں عیسائیاں غو تے سارو توکل ہی چھڑو اِنھاں بوداں سہاراں ور تھو جے ہم نبیاں غی اولاد ہاں مھارا اسلاف ہمناں جہنم ماں جانٔ ہی نیہنہ دے سیں پَہانویں ہم کجھ وی کراں، ان ساراں باطل خیالاں غی اس آیت ماں تردید ہے ور اک گل نالٔ ہی دسی جے ''جسناں اجازت وہے'' یعنی اپنی مرضی توں کوئے سفارش نیہنہ کر سکسیں ور جس ناں اللہ غی طرفوں اجازت وہے غی وہ ضرور شفاعت کرے غو تے ان پاک ہستیاں ماں ساراں تیں اچو مقام رحمتِ عالم ﷺ غو وہے غو کیونجے درجہ ماں وی ساری جیا جون ماں سب تیں اچو رتبو اللہ غا حبیب ﷺ ہی غو ہے۔ ور یاہ شفاعت مشرکاں تے یہودیاں اور عیسائیاں غا عقیدہ جسی شفاعت نیہنہ ہوسیں کہ خدا غا باغیاں ناں وی نصیب ہو جئے۔ نیہنہ یاہ چھڑی ان خوش نصیباں ناں ہی حاصل وہے غی جنھاں غو ایمان پکو وہے غو، جنھاں غا دل ماں شافعِ محشر ﷺ غی محبت چھلّی مارتی وہے غی، تے انھاں غی زندگی آپؐ غی پاک سنتاں ور عمل کر غے گذری وہے غی قرآن پاک نے

آپ اس غی وضاحت کی ہے ﴿وَلَا يَشْفَعُوْنَ اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى﴾ ''ویہہ کسے غی سفارش نیہنہ کرسیں وراس غی جس توں اللہ راضی وہے غو'' (سورت انبیاء آیت ۲۸/) (و) وہ انسان غے اگے پچھے سب کجھ جانیں جہڑیں چیز انسان واسطے باندے ہیں ویہہ وی تے جہڑیں اولے ہیں ویہہ وی، جہڑا حالات انسان تیں پہلاں گذر گیا ویہہ وی! تے جہڑا بعد ماں آویں غا ویہہ وی! وہ سب کجھ جانݨ آلوٚ ہے (ز) اس غا علم غو یوہ حال ہے جے بڑا توں بڑو علم و معرفت رکھݨ آلو وی اس غا علم (یعنی معلومات) بچوں کسے ایکݨ چیز غی وی پوری پوری حقیقت تیں واقف ہو جان غو دعوو نیہنہ کرسکتو (ح) اس غی کرسی نے زمین آسمان ساری جیا جون اپݨاں کہیرا ماں لی وی ہے ''اُس غی کرسی،، غو مطلب کے ہے! کجھ علماء نے تے اس ناں متشابہات ماں شامل کیو ہے کہ اس غی اصل مراد تے حقیقت اللہ تعالیٰ ہی جانیں بس جہڑی وی اس غی مراد ہے اسے ور مھارو ایمان ہے، لیکن مُچ علماء کرام نے تے کرسی توں علم مراد لیو ہے آپ حضرتِ ابن عباسؓ نے فرمایو: کُرْسِيُّه اى علمه (ابن جریر) تے کجھ دوجاں عالماں نے قدرت تے طاقت مراد لی ہے (تفسیر کبیر، معالم التنزیل) (ط) اس ناں زمین اسمان غی نگرانی پَہاری نیہنہ لگتی جے وہ کسے مددگار غو یا اپرالا کرن آلاّ غو محتاج ہو جۓ (ی) وہ مُچ اُچی شان آلو ہے،، جے تم غور کریں غا تاں تمناں صاف دسے غو جے اس جملہ ماں پشلا سارا مضمون غو نچوڑ ہے ہُن تم اندازو لاسکیں جے اس ایکݨ آیت ماں اللہ تعالیٰ غی توحید تے اس غی صفتاں غو کتنوں تفصیلی بیان ہے۔

(۲۱٦) یعنی جد کہ ہدایت تے گمراہی، حق تے باطل بالکل کنی کنی نکھڑ گیا ہیں، صاف صاف دلیلاں ناݪ اسلام ناں کھول کھول غے سمجھا دتو گیو ہے! فر دین ماں داخل کرن واسطے کوئے زور زبردستی نیہنہ (ابن کثیر)

(۲۱۷) جنھاں ناں ایمان غی توفیق ہو جۓ یوہ انھاں ور اللہ ہی غو فضل و کرم ہے وہ ہی انھاں ناں اپݨاں فضل ناݪ کفر غی اندھیریاں بچوں کڈھ غے ایمان غی لو ماں لیاوے۔ اس غا مقابلہ ماں جہڑا لوک جان بجھ غے کفر غو رستو نوڑ لیں انھاں غا دوست شطان بن جیں ویہہ انھاں ناں اسلام توں ہور وہور دور کر کر غے کفر غی اندھیریاں در چھکتا لے جائیں تے چھیکڑ اس بیابان ماں لے سٹیں جتوں اگے دوزخ غو ہی رستو وہے فر پچھاں مڑنوں ممکن ہی نیہنہ رہتو، فائدو! کفر غی اندھیری ناں قرآن ہر جگہ جمع بیان کرے کیونجے اس غیں انھیریں مُچ ہیں اس غا رستہ مُچ ہیں جد کہ اسلام غی لوء اک ہی ''صراط مستقیم،، ہے اس گلوں اس ناں واحد لفظ ناݪ بیان کرے۔

(۲۱۸) اپر کفر غیں اندھیریں تے اسلام غی لوء غی گل آئی تھی. اس حقیقت ناں ہور چنگی طرح دل ماں بساݨ واسطے ترے واقعات بیان کیا جا رھیا ہیں یوہ پہلو واقعو موحّد اعظم سیدناں ابراہیم علیہ السلام غو ہے ان غا ملک عراق غو بادشاہ نمرود اپݨاں آپ ناں خدا کہہ غے لوکاں کولوں سجدو کراوے وے تھو۔ تے کجھ مفسراں غی تحقیق ہے جے وہ اپݨاں آپ ناں خدا غو ''بروز'' خصوصاً سورج دیوتا غو اوتار کہہ وے تھو۔ حضرتِ ابراہیم علیہ السلام اس غی خدائی تسلیم کرن تے اس ناں سجدو کرن توں نمکر گیا اور فرمایو! جے میرو خدا تے وہ ہے جہڑو موت اور زندگی غو مالک ہے۔ ور یوہ بے وقوف مورکھ موت تے زندگی غی حقیقت نیہنہ سمجھ سکیو، اک چنگا پَہلاّ بندہ ناں قتل کرا غے تے سزائے موت آلاّ ایکݨ قیدی ناں آزاد کر غے کہݨ لگو جے موت اور زندگی تے ہوں وی دے سکوں. اس ور حضرتِ ابراہیم علیہ السلام نے یاہ دوجی موٹی صاف دلیل دتی. اس غو کے جواب دیتو! فر تے کافر ٹاٹرے ہی گیو۔ آخر ماں فرمایو: اصل گل یاہ ہے جے جہڑو ظالم چتے غے حق ناں چھپاوے سچائی غو تے اپݨا دل غی اواز غو گاٹو گھیٹے اس ناں اللہ تعالیٰ وی ہدایت غی قیمتی دولت نصیب نیہنہ کرتو۔

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِىْ حَآجَّ اِبْرٰهٖمَ فِىْ رَبِّهٖۤ اَنْ اٰتٰىهُ

کیوں تم نے اُس شخص ناں نیہنہ تکیو جس نے ابراہیمؑ ناݪ انھاں غا رب غا بارہ ماں تُھتھ لائی (اس بڈیار ماں) جے اللہ نے

اللّٰهُ الْمُلْكَ ۘ اِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّىَ الَّذِىْ يُحْىٖ وَ

اس ناں بادشاہی دیدتی تھی جسویلے ابراہیمؑ نے فرمایو: میرو رب تے وہ ہے جہڑو زندگی تے

يُمِيْتُ ۙ قَالَ اَنَا اُحْىٖ وَاُمِيْتُ ؕ قَالَ اِبْرٰهٖمُ فَاِنَّ

موت دئے اس نے کہیو: ہوں وی زندگی تے موت دیوں ابراہیمؑ نے فرمایو: بیشک

اللّٰهَ يَاْتِىْ بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَاْتِ بِهَا مِنَ

اللہ تعالیٰ تے دیہنہ ناں چڑھڈا دروں لیاوے توں اِس ناں لہندا دروں

الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِىْ كَفَرَ ؕ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ

لے آیا اُس ویلے وہ کافر ٹاٹرے ہی گیو، تے اللہ تعالیٰ ظالم لوکاں ناں ہدایت

الظّٰلِمِيْنَ ۚ اَوْ كَالَّذِىْ مَرَّ عَلٰى قَرْيَةٍ وَّهِىَ

نیہنہ دیتو (۲۱۸) یا جس را وہ آدمی جہڑو ایکݨ بستی کولوں لنگیو جہڑی

خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوْشِهَا ۚ قَالَ اَنّٰى يُحْىٖ هٰذِهِ اللّٰهُ

اپݨی چھتاں غے پَہار سدب ہوئی وی تھی، اُس نے کہیو: اللہ تعالیٰ اِس ناں کس را زندی کرے غو!

بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ فَاَمَاتَهُ اللّٰهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهٗ ؕ

اِس غا مرجاݨ تیں بعد بس اللہ نے اُس ناں سو سال توڑی موت دیدتی فر اُس نے وہ زندو کیّو

قَالَ كَمْ لَبِثْتَ ؕ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ؕ

تے فرمایو: توں اِس حال ماں کتنوں چر رہیو؟ اُس نے عرض کی ہوں رہیو واؤں غو اِک دن یا دن تیں کجھ گھٹ

قَالَ بَلْ لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ اِلٰى طَعَامِكَ

اللہ نے فرمایو نیہنہ بلکہ توں (اِسرا) سو سال توڑی رہیو ہے؛ توں اپݨی کھاݨ پیݨ غی چیزاں ناں تے

وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ ۚ وَانْظُرْ اِلٰى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ

تک ہاں ویہہ بئ وی نیہنہ ہوئیں اور اپݨاں کھوتا ناں تے دیکھ! (وہ مرگل گیو ہے) تے یوہ اِس واسطے تا نجے ہم تناں

اٰيَةً لِّلنَّاسِ وَانْظُرْ اِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا

لوکاں واسطے اِک نشانی بنا چھوڑاں تے ہڈیاں در دیکھ ! ہم اُنھاں ناں کس را جوڑاں

ثُمَّ نَكْسُوْهَا لَحْمًا ۭ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهٗ ۙ قَالَ اَعْلَمُ اَنَّ

فر اُنھاں ور (کسرا) ماس چَہاڑاں تے جد (یوہ سب) اُس غے باندے ہوگیو؛ اُس نے کہیو: میں جانڑ لیّو ہے جے

اللّٰهَ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّ

اللہ تعالیٰ ہر چیز ور قدرت رکھنڑ آلو ہے (٢١٩) تے (یادکرو) جد ابراہیمؑ نے (اللہ تعالیٰ اگے) عرض کی ربّا!

اَرِنِيْ كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتٰى ۭ قَالَ اَوَلَمْ تُؤْمِنْ ۭ قَالَ

متّاں دس! توں مُوا واناں کس راز ندو کرے؟ اللہ نے فرمایو: کیوں! اجوں تتّاں یقین نیہنہ؛ ابراہیمؑ نے عرض کی

بَلٰي وَلٰكِنْ لِّيَطْمَىِٕنَّ قَلْبِيْ ۭ قَالَ فَخُذْ اَرْبَعَةً

کیوں نیہنہ! ور اِس گلوں تانجے میرو دِل ہور مُطمئن ہوجئے اللہ نے فرمایو: تم چار پکھیروں

مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ اِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰي

لے لیو فر تم اُنھاں ناں اپنڑے نال ہلا لیو فر اُنھاں غو اِک اِک ٹو ٹو ہر اِک

كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَاْتِيْنَكَ سَعْيًا ۭ

پَہاڑ ور رکھ چھوڑو فر تم انھاں ناں سدّو ویہہ تھارا در دوڑتا آویں غا؛

وَاعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ۝ مَثَلُ الَّذِيْنَ

تے جانڑ لیّو جے اللہ تعالیٰ زبردست ہے حکمت آلو ہے (٢٢٠) اُنھاں لوکاں غی مثال جہڑا

يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ

اللہ غا رستہ ماں اپنڑوں مالڑ خرچ کریں اُس دانہ جئی ہے

اَنْۢبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِيْ كُلِّ سُنْۢبُلَةٍ مِّائَةُ حَبَّةٍ ۭ

جس توں ست سلا جمیں ہر اِک سلا ماں سو سو دانا ویں

وَاللّٰهُ يُضٰعِفُ لِمَنْ يَّشَاۗءُ ۭ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ۝

تے اللہ تعالیٰ اِس توں وی زیادہ کرے جس واسطے چاہوے تے اللہ تعالیٰ مُچ وُسعت آلو علم آلو ہے

(٢١٩) یہ بزرگ کونڑ تھا؟ امام ابن جریرؒ تے علامہ آلوسیؒ نے کجھ صحابہؓ کرام غو یوہ بیان نقل کیّو ہے جے یہ حضرتِ عزیر علیہ السلام تھا جنھاں غو زمانوں ٤٥٠ق م بیان ہووو ہے اور یاہ بستی فلسطین غے نیڑے ہی تھی ور کجھ ہور بزرگاں غو کہنڑوں ہے جے یہ حضرت یرمیاہؑ تھا ان غو زمانوں ٦٤٦ق م بیان کیو گیو ہے، وراصل واقعہ ناں تلوسنڑ تے لوڑن غی کائے بڑی ضرورت تے ہے ہی نیہنہ، اصل گل تے یاہ ہے جے اللہ تعالیٰ ہر چیز ور قدرت رکھنڑ آلو ہے تے جہڑو آدمی اللہ تعالیٰ ناں اپنڑوں مددگار تے کارساز من لیئے فر اللہ تعالیٰ وی اس واسطے ہدایت غا رستہ کھولتو چلّیو جئے بلکہ اس ناں اکھاں نالڑ اپنڑی نشانیاں غو تے اپنڑی قدرت غو اسو مشاہدو کراوے کہ اس غا ایمان تے یقین ناں مُچ اچو درجو حاصل ہو جئے۔ خود انھاں بزرگاں غو یوہ سوال وی اس وجہ تیں نیہنہ تھو جے انھاں ناں مرن توں بعد پیدا ہونڑ ماں شک تھو بلکہ ویہہ تے دوہری واری زندہ ہونڑ غا طریقہ غی معرفت حاصل کرغے ایمان و یقین ماں ہی باہدو کرنوں چاہویں تھا صاحبِ کشافؒ نے کہیو (اعتراف العجز عن معرفة طريقة الاحياء)۔ فر تم آپے ہی اندازو لاسکیں کہ جسو یلے انھاں نے سو سال توں بعد اپنڑاں مٹی ہووا واکھوتا ناں فرزندو ہوتاں دیکھیو وہے غو تے نالڑ ہی اپنڑی روٹی ناں دیکھیو وہے غو جے واہ سو سال توڑی بئ وی نیہنہ ہوئی اس ویلے انھاں غا ایمان و یقین ناں کتنوں اُچو مقام مل گیو وہے غو!!!۔

(٢٢٠) سوال ات وی چھڑو پیدا کرن غی شکل غا بارہ ماں ہے۔ لیکن اس ور کوئے سوچ سکے تھو جے حضرتِ ابراہیمؑ جیا مومنِ اعظم نے یوہ سوال کیّو ہی کیوں؟ اس شبہ ناں دور کرن واسطے انھاں کولّوں ہی وضاحت کروائی جے مقصد اکھاں نالڑ تک غے تے مشاہدو کرغے تسلی حاصل کرنی ہے۔ ور تسلی غیں وی کئیں پہڑیں تے درجہ ہیں یاہ نبوت آلی واہ آخری پہڑی ہے جس ناں ''حق الیقین'' وی کہیو جئے۔ یوہ وہ اُچّو مقام ہے جہڑو اللہ غا نبیاں ناں حاصل وہے امتی ات توڑی نیہنہ پُج سکتو؛ ان چار پکھیرواں غا ناں وی تفسیر غی کتاباں ماں آیا ہیں تے یاہ تفصیل وی جے فر ویہہ کسرا زندہ ہوغے تے اپنڑی پہلی حالت ور اُٹھ غے دوڑ پیا تھا ور اصلی گل ات وی یاہ سمجھانی ہے جے اللہ تعالیٰ ہر چیز ور قدرت رکھنڑ آلو ہے اور جہڑا سچا دل نالڑ ایمان ور قائم رہنڑوں چاہویں اللہ تعالیٰ اپنڑی حکمت تے قدرت نالڑ انھاں ناں اپنڑیاں نشانیاں غو اس را مشاہدو کراوے کہ فر انھاں ناں ''اطمینانِ قلب'' غی دولت نصیب ہوجئے۔

اَلَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ثُمَّ

ویہہ لوک جہڑا اپناں مالن اللہ غا رستہ ماں خرچ کریں فر

لَا يُتْبِعُوْنَ مَآ اَنْفَقُوْا مَنًّا وَّلَآ اَذًى ۙ لَّهُمْ

جہڑو خرچ کیّو وہے اُس غو پچھو نیہنہ کرتا نہ احسان چاہڑن واسطے تے نہ ستان واسطے انھاں واسطے

اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ

انھاں غو ثواب انھاں غا رب کوڑے موجود ہے نہ انھاں ور کوئے خوف ہے تے

لَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ۞ قَوْلٌ مَّعْرُوْفٌ وَّمَغْفِرَةٌ

نہ ویہہ غمگین ویں غا ؛ نیکی غی گل کہہ دینی تے معاف کر چھوڑ نوں

خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَّتْبَعُهَآ اَذًى ۗ وَاللّٰهُ غَنِىٌّ

اُس صدقہ تیں سرس ہے جس توں بعد ستانوں وہے تے اللہ تعالیٰ بے پرواہ ہے

حَلِيْمٌ ۞ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُبْطِلُوْا صَدَقٰتِكُمْ

بڑو تحمل آلو ہے (۲۲۱) اے ایمان آلیو ! تم اپناں صدقہ خیرات ناں احسان جتا غے

بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى ۙ كَالَّذِىْ يُنْفِقُ مَالَهٗ رِئَآءَ

تے تکلیف دے غے برباد نہ کرو اُس آدمی ہاروں جہڑو اپنوں مال لوکاں ناں دسن واسطے

النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۗ

خرچ کرے اور وہ اللہ تعالیٰ ور تے آخرت غا تہاڑا ور ایمان نہ رکھے

فَمَثَلُهٗ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَاَصَابَهٗ

اُس (غا مال) غی مثال اُس تلکنا پتھر جئ ہے جس ور تھوڑی جئ مٹی وہے فر اُس ور بوٹھ

وَابِلٌ فَتَرَكَهٗ صَلْدًا ۗ لَا يَقْدِرُوْنَ عَلٰى

برہے تے واہ اُس ناں بالکل صاف کر چھوڑے اسا لوک اپنی کمائی بچوں کُجھ

شَىْءٍ مِّمَّا كَسَبُوْا ۗ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ

نیہنہ کھٹ سکتا تے اللہ تعالیٰ کافر لوکاں ناں سِدو رستو

(۲۲۱) گل جانی تے بدنی قربانی غے نالن نالن مالی قربانی غی چلے کرے تھی درمیان ماں تھوڑ وجیئو ذکر توحید غو تے صفاتِ باری تعالیٰ غو آ گیو ہُن فر اللہ تعالیٰ غا رستہ ماں خرچ کرن غو بیان ہے۔ آیت کیونجے جہاد غا ذکر غے نالن نالن آئیں ہیں اس گلوں کجھ مفسراں نے ''اللہ غا رستہ ماں خرچ کرن توں'' مراد جہاد ماں خرچ کرنوں لیّو ہے۔ ور جمہور امت نے اس ناں عام ہی رکھیو ہے کیونجے ﴿فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ﴾ غا لفظ عام ہیں۔ لہٰذا نیکی غا جس کم ماں وی قرآن حدیث ماں خرچ کرن غی شونق پیدا کی گئ ہے ویہہ سارا کم اس ماں داخل ہیں اور خیر غا جس کم ماں وی اپنی نیک کمائی نیک نیتی نالن خرچ کرے غو اس غو یوہ ثواب ملّے غو جس غی مثال ات اُس داناں نالن دتی ہے جس بچوں ست سلّا نکلیں تے ہر سلّا ماں سو سو داناں ویں فر دینن آلا غی نیت تے اس غا اخلاص غے مطابق اللہ تعالیٰ اس ناں اٹھوں بدھا چھوڑے جس غو کجھ حساب ہی نیہنہ۔ ور اسلام ماں خیرات غو مقصد بس غریباں محتاجاں غی ضرورت پوری کرنی نیہنہ بلکہ اصل گل تے خیرات کرن آلا غا دل غی صفائی کرنی، اس غا ایمان ناں ہور پکو کرنوں اور اس غا کردار تے اخلاق ناں سچو کرنوں وہے، اسے گلوں خیرات غا ثواب واسطے شرط وی تگڑیں تگڑیں رکھیں جنھاں در دوجی دو آیتاں ماں اشارو ہے کہ اللہ غا رستہ ماں خرچ کرن آلو بڑو نہ بنے، لوکاں ناں صدقہ خیرات غو بڈیار نہ دسے، سخیاں غی فہرست ماں ناں لکھانوں اس غو مقصد نہ وہے، اور اللہ غا ناں ور جس ناں دیئے اس ور احسان نہ چاہڑے بلکہ اس غو احسان منّے جے اس غے مھاوے (صدقے) مناں ثواب کھٹن غو موقعو تھا گیو ہے، نہ اس ناں ستاوے تے نہ کسے قسم غی تکلیف دیئے جس رامہناں مارناں، یاد کرانوں، اس کولوں کم کاج لینوں وغیرہ فرمایو اَجیا صدقہ توں تے صدقو نہ کرنوں ہی چنگو ہے اس صدقہ توں یاہ گل سرس ہے جے کسے ناں دو چار تسلیں غیں گل کہہ چھوڑے کسے غی غلطی معاف کر چھوڑے خاص طور ور جے کدے سوالی ناں کجھ دینن جگو نہ سرے اس ناں سُہنی گل کہہ غے اپنوں عذر پیش کر چھوڑے تے جے وہ پچھے ہی پے غے مندی چنگی کہہ دیئے تاں وی معاف کر چھوڑے۔ سبحان اللہ! اسلام غا سُچا تے اچا کردار آلی تعلیم غا مقابلہ ماں اج غی سجری جہالت ور وی نظر مارو ہاں! جت چندو دتو ہی غریباں ناں تھلے لانن واسطے جئ، پہانویں قومی چندو وہے تے پہانویں انفرادی بس ہر اک چندہ غو اج یوہی مقصد رہ گیو ہے۔ ڈاھڈا ملک لساں ملکاں ناں قرضو تے چندو واسے گلو دیں تانجے یہ تھلّے لگ غے رہینہ۔

الْكٰفِرِيْنَ۝ وَمَثَلُ الَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمُ

نیہنہ دستو (۲۲۲) تے انھاں لوکاں غی مِثال جھڑا اپناں مالٰ اللہ تعالیٰ غی

ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَتَثْبِيْتًا مِّنْ اَنْفُسِهِمْ

رضا کھٹن واسطے تے اپناں آپ ناں دین ور پکو کرن واسطے خرچ کریں

كَمَثَلِ جَنَّةٍۭ بِرَبْوَةٍ اَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ

اُس باغ جئی مِثال ہے جھڑو ٹھیری ور وہے اِس ور تاڑو بدل برہے تاں وہ

اُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ ۚ فَاِنْ لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ ؕ

دونوں میوو دئے تے جے وہ تاڑو بدل نہ برہے تاں تریل ہی سئی

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ۝ اَيَوَدُّ اَحَدُكُمْ

تے تم جو کجھ کریں اللہ تعالیٰ اُس ناں دیکھ رہیو ہے (۲۲۳) کیوں! تھارا بچوں کوئے یاہ چاہوے!

اَنْ تَكُوْنَ لَهٗ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيْلٍ وَّاَعْنَابٍ

جے اُس کوئے کھجوراں تے داخاں غو اک باغ وہے

تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۙ لَهٗ فِيْهَا مِنْ كُلِّ

جس غے ہیٹھ نہر بھتیں ویں تے اُس واسطے اُس ماں (ہور وی) ہر قسم غا

الثَّمَرٰتِ ۙ وَاَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهٗ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَآءُ ۖۚ

میوا ویں اور اُس بندہ ناں بڈھیموں آجئے جد کہ اُس غا (نکا نکا) کمزور جاتک ویں

فَاَصَابَهَآ اِعْصَارٌ فِيْهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ ؕ كَذٰلِكَ

فر اُس باغ ورڈ نڈولٰ آپوے جس ماں اگ وہے جھڑی اُس ناں ساڑ غے سجی بنا چھوڑے اسے را

يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُوْنَ۝

اللہ تعالیٰ تھارا واسطے اپنٖی آیتاں ناں کھول کھول غے بیان کرے تانجے تم غور کریں (۲۲۴)

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اَنْفِقُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا

اے ایمان آلیو! تم (اللہ غا رستہ ماں) اپنٖی کمائی بچوں پاک

(۲۲۲) یعنی اللہ غا رستہ ماں دے غے فر احسان جتانوں، یا کسے طرح تکلیف پہچانٖی اس صدقہ ناں بالکل ہی ضائع کر دیٖوں ہے۔ یاہ تے ''نیکی کر کھوہ ماں سٹ'' آلی گل ہے. یوہ تے اس منافق آلو صدقو ہو گیو جھڑو دلوں منوں نہ اللہ ناں منتو وہے نہ آخرت ور اس غو ایمان وہے چھڑ لوکاں ناں دسن واسطے خیرات کرے صاف گل ہے اس ناں اس غو کے ثواب لبھے غو!! اس صدقہ خیرات غی مثال اس را ہے جس را اک تلکنو جیو پتھر وہے، اس ور تھوڑی جئی مٹی وہے اس غے اپر کوئی داناں راہ چھوڑے فر اس ور تیز بوٹھ برہے. ظاہر ہے اس پتھر ور بوٹھ ناں داناں تے داناں مٹی غی ذری وی نیہنہ رہ سیں، بس اسے را جھڑا لوک پہیڑی نیت ور صدقو کریں ویہہ پتھر ور داناں راھویں تے جس ویلے اس غے ناں ناں احسان وی جتاں ویں تے تکلیف آلیں گل وی لا چھوڑیں یاہ تے تیز بوٹھ برھانویں جس ناں ثواب غو ناں نشان اُکل جئے۔ کت ایکن داناں ورست سلاتے فر ہر اک سلا ماں سو سو داناں لبھن غی گل تھی تے کت بیج وی ضائع جان غی نوبت آ گئی ہے! اخلاص وی کے چیز ہے !۔

(۲۲۳) یاہ مخلص مومن غا صدقہ غی مثال ہے کہ اُچی جئی جگہ ور اک باغ وہے، جت آب وہوا مُچ سُنہی تے مناسب وہے اس باغ ور چنگو تاڑو بدّل برہے تاں تے اس باغ ور دوجیاں جگہاں غا مقابلہ ماں دونو تریٖو میوو آ جئے، تے جے تاڑو بدل نہ برہے تاں تریل وی سُدی ہو جئے سووں کھٹو نیہنہ، اسے را مخلص مومن جسو یلے اللہ تعالیٰ غی رضا واسطے نیش نیت ناں صدقو کرے اور اس غو دل وی مطمئن وہے جے مناں اس ور ضرور ثواب لبھے غو، اور صدقو اپناں نفس غی اصلاح واسطے کرے فر اس مخلص ناں جے زیادہ اللہ غا رستہ ماں دین واسطے نصیب وہے غو تاں تے ثواب وی زیادہ لبھے غو ور جے زیادہ نہ سرے تانوی سچی سچی نیت ناں نیک کمائی بچوں جتنی خیرات کرے غو اپنی توفیق غے مطابق تے واہ وی اس غی بخشش غو ذریعو بن جے غی۔ اللہ اکبر! یہ دوئے مثال زمین دار، کاشت کار، ہالی بندہ ناں کتنیں سُنہی لگیں! تے کتنی جلدی سمجھ ماں آ جیں بلکہ دل غی تندڑاں ماں سنجرتیں چلی جیں۔!!

(۲۲۴) پہیڑی نیت ناں صدقو خیرات کرن تے اللہ غا رستہ ماں دے غے فر جس ناں دتو اس ور احسان چاہڑن اور صدقو کر غے تکلیف دین غی برائی ماں یوہ انداز کتنوں سادو! کتنوں مٹھو! تے کتنوں پیارو ہے! یوہ قرآن غو کمال ہے جے وہ مثالاں غا مٹھا پیارا اُسلوب نال اپنی گل دل غی ڈنگائی ماں پہچا دئے جس نال اکھاں آلاں غیں اکھ کھلتی جیں تے باضمیر انسان غو ضمیر جاگ جئے۔ سبحان اللہ! یاہ گل کون چاہوے کہ اس کونے بڑو کاری غو مُچ سُہنوں تے قیمتی باغ وہے، وہ اس ناں سام سام غے رکھتو رہ جے بڈھیماں ماں کم آوے غو ور جد وہ بڈھو ہو جئے کمان جگو کوئے نہ رہ، اُواں اُس غا نِکّا نِکا ادمان جاتک ویں فر اچانک اس باغ ور اسو چھکھڑ، ڈنڈول تے بلونو پھرے جسماں اگ وی وہے وہ اس سارا باغ ناں ساڑ غے سجی بنا چھوڑے، ہُن سوچو اس بڈھا جریف ناں کتنوں افسوس تے دکھ وہے غو! کون بدقسمت اسو ہتو چاہوے! اکوئے نیہنہ چاہتو، فر اپناں صدقہ خیرات ناں کیوں پہڑی نیتاں ناں تے احسان جتا جتا غے برباد کریں! ایاں تم صدقو خیرات کر کر غے خوش ریہنہ جے آخرت ماں او کھے ویلے کم آوے غو اواں صدقو احسان چاہڑن تے تکلیف دین ناں برباد ہو تو رہ فر جسو یلے آخرت ماں پجیں جت تمناں ثواب غی سخت تاہنگ وہے، کمائی غو کوئے موقعو نہ وہے تے ضرورت بے انت وہے فر اچانک پتو لگے جے اس صدقہ غا ثواب ور احسان جتان غو اسو ڈنڈول پھریو، تکلیف دین غو اسو چھکھڑ چھلیو کہ اس غو ناں نشان ہی اُکل گیو۔ رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں: ترے بنداں ناں قیامت غے تہاڑے اللہ تعالیٰ نہ کلام کرے غو، نہ انھاں در رحمت آلی نگاہ فرماوے غو، نہ انھاں ناں پاک کرے غو بس انھاں واسطے تے دردناک عذاب ہی ہے ان تریہاں بچوں اک وہ شخص وہے غو جھڑو صدقو کر غے احسان رکھے وہے تھو۔ (مسلم شریف)

كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِّنَ الْاَرْضِ

اور چنگیں چیز خرچ کرو تے اُن چیزاں بچوں وی جہڑیں ہم تھارے واسطے زمین توں پیدا کراں

وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيْثَ مِنْهُ تُنْفِقُوْنَ وَلَسْتُمْ

تے ناپاک اور مندی چیز (اللہ غا رستہ ماں) دین غو تم ارادو وی نہ کرو! جہڑیں تم وی لینڑ واسطے

بِاٰخِذِيْهِ اِلَّآ اَنْ تُغْمِضُوْا فِيْهِ ؕ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ

تیار نیہنہ اِس توں سوا کہ تم انھاں غا بارہ ماں اکھ ہی میچ لیں تے جانڑ لیو کہ

اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيْدٌ ۝ اَلشَّيْطٰنُ يَعِدُكُمُ

اللہ تعالیٰ بے پرواہ ہے چُج صفتاں آلو ہے (۲۲۵) شیطان تم ناں تنگی تیں

الْفَقْرَ وَيَاْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَآءِ ۚ وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ

ڈراوے تے وہ تم ناں بے حیائی غو حکم کرے تے اللہ تعالیٰ تھارا ناڑ اپنی طرفوں

مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا ؕ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ۝

بخشش کرن تے فضل کرن غو وعدو کرے تے اللہ تعالیٰ بڑی وسعت آلو جانن آلو ہے (۲۲۶)

يُّؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَمَنْ يُّؤْتَ

وہ جس ناں چاہوے دین غی سمجھ دیدئے تے جس ناں دین غی سمجھ

الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوْتِيَ خَيْرًا كَثِيْرًا ؕ وَمَا يَذَّكَّرُ

نصیب ہوجئے اُس ناں تے یقیناً چُج خیر لبھ جئے اور نصیحت تے بس ویہہ ہی قبول

اِلَّآ اُولُوا الْاَلْبَابِ ۝ وَمَآ اَنْفَقْتُمْ مِّنْ نَّفَقَةٍ

کریں جہڑا عقل آلا ہیں (۲۲۷) تے تم جو کجھ وی خیرات کریں

اَوْ نَذَرْتُمْ مِّنْ نَّذْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُهٗ ؕ وَمَا

یا جہڑی وی نذر منیں اللہ تعالیٰ یقیناً اُس ناں جانڑے تے ظالماں

لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ اَنْصَارٍ ۝ اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقٰتِ

غو کوئے مدد گار نیہنہ (۲۲۸) جے تم خیرات باندے کر غے کریں

(۲۲۵) حافظ ابنِ کثیرؒ نے ابنِ ابی حاتم غا حوالہ ناڑ آیت پاک غو شانِ نزول یوہ بیان کیّو ہے جے کجھ لوکاں نے مندی قسم غی بیکار جئیں کھجور خیرات کیں تھیں جس وریاہ آیت نازل ہوئی ۔ جسماں یاہ گل سمجھائی گئی جے صدقو قبول ہونڑ واسطے اخلاص آلی نیت غے ناڑ ناڑ اپنی توفیق غے مطابق چنگا توں چنگو مال خرچ کرنوں وی ضروری ہے، اپنٹی واہ چیز خیرات ماں دینڑ غی لوڑ ہے جہڑی سرس وہے، یا نیہنہ! کہ جہڑی چیز کسے کم جگی نہ وہے فر واہ خیرات کردتی جئے . تے بیکار چیز قبول نیہنہ ہوتی فر حرام مال کسرا قبول وہے غو! ۔ مشتبہ مال غا قبول ہونڑ غی وی کوئے امید نیہنہ ۔ آیت غو مفہوم اس را ہے جے جہڑی حلال کمائی تم بپار مزوری وغیرہ ناڑ کریں تے جہڑی فصل معدنیات وغیرہ تمناں اللہ زمیں بچوں عطا فرماوے، ان بچوں سرس تے پاک چیز اللہ غا رستہ ماں خیرات کرو! تے گندی، نرس اور حرام ناں اللہ غا رستہ ماں دینڑ غی نیت وی نہ کرو اسی گناہ غی گل تے سو چو وی نہ . تے اجئ چیز اللہ غا رستہ ماں کسرا خیرات کریں غا! حالانکہ یاہی بیکار چیز جے تمناں دتی جے تاں تم وی خوشی ناڑ لینڑ واسطے تیار نیہنہ ہوسیں، ہاں! جے اکھ ہی میچ لیں تاں واہ بکھری گل ہے یا کدے توں تھارو اپنٹوں حق وصول نہ ہوتو وہے فر تم سوچیں جے چلو'' گھوڑے پچّے انوں ہی سہئ'' تے جد تم آپ اسی خراب چیز لینڑ واسطے تیار نیہنہ فر اس ناں خیرات کسرا کریں!؟ سنٹوں! اللہ تعالیٰ تے غنی ہے اس ناں تھارا صدقہ غی کوئے لوڑ نیہنہ وہ تے چھڑو تھارو اخلاص تکٹو چاہوے وہ خوب صفتاں آلو ہے اس ناں تھاریں صفتاں غی کجھ لوڑ نیہنہ جے تم اس غیں صفت بیان کریں غا یا اس غی حمد وثنا کریں غا تاں اس غو فائدو تھاری اپنٹی ذات ناں ہی ہے ۔

(۲۲۶) ترمذی شریف غی اک روایت ماں خود رحمتِ عالم ﷺ توں اس آیت غی یاہ تفسیر بیان ہوئی ہے ۔ جے جسویلے انسان غا ذہنڑ ماں یاہ گل آوے کہ جے ہوں خیرات کروں غو تاں غریب ہوجاؤں غو وقت کسرا ٹپاؤں غو، بس وہ سمجھ لیئے جے یوہ ٹھسواس غا دل ماں شیطان گھل رہیو ہے تے جیکدے یاہ تاھنگ دل ماں پیدا وہے کہ روزی دینڑ آلو تے اللہ تعالیٰ ہے، ہوں اللہ غا رستہ ماں خیرات کر غے کیوں نہ اپنٹاں گناہ بخشواؤں، تے اس غو فضل حاصل کروں فر وہ اللہ غو شکر کرے تے سمجھ لیئے جے یوہ خیال اللہ غی طرفوں پیدا ہوو وہے ۔

(۲۲۷) حکمت غا چُج مطلب بیان ہوواہیں . ور اس جگہ تمام مفسراں غے نزدیک حکمت تیں مراد دین غی صحیح سمجھ ہے'' جس توں بعد عمل کرنڑ غی توفیق ہوجئے تے جس ناں اللہ غی طرفوں حکمت یعنی دین غی صحیح سمجھ نصیب ہوگئی اس ناں تے دین دنٹی غو سب کجھ مل گیو اللہ غا رستہ ماں صدقو خیرات کرن ناں بہتر سمجھنٹوں، بخیلی تے کنجوسی ناں برو سمجھ غے اس توں دور رہنٹوں یاہ وی دین غی بڑی حکمت یعنی سمجھداری ہے ور نصیحت تے عقل آلا ہی حاصل کرسکیں بے کرتو تاں ناں نصیحت وی کد نصیب وہے! ۔

(۲۲۸) یعنی تھوڑو متو جتنوں وی تم خرچ کریں غا تے جت وی اللہ غا رستہ ماں دیں غا اللہ تعالیٰ ناں اس غو پتو ہے . اسے را تم جہڑی وی کائے نذر یعنی منت منیں غا واہ اللہ غا علم ماں ہی وہے غی تے وہ اپنٹاں علم غے مطابق ہی اس غی جزا سزا دیئے غو ۔ فائدو : ۔ منت یا نذر غو مطلب یوہ ہے جے انسان اپنٹے آپ توں ہی کسے چیز ناں اپنٹے اپر ضروری کرلئے مثلاً فلانوں کم ہوگیو تے ہوں یوہ کم کروں غو، نذر منت روزہ، نماز، صدقہ، وغیرہ ہر اک چیز غی ہوسکے . جس را فلانوں کم ہوگیو تے ترے روزہ رکھوں غو، یا دس رکعات نفل پڑھوں غو یا سو روپیہ اللہ غا رستہ ماں دیوں غو، ور اتنی گل یاد رکھنٹی ہے جے منت اک عبادت ہے اور عبادت تے اللہ تعالیٰ توں سُوا کسے غی وی جائز نیہنہ لہذا منت وی صرف اللہ تعالیٰ ہی غی جائز ہے خدا تعالیٰ توں سوا کسے ناں خوش کرن واسطے اس غی منت منٹی شرک عظیم ہے . ہاں! اللہ تعالیٰ غا ناں ور کسے محتاج ناں صدقو خیرات دیٹوں یا کوئے دینی ادارو بنانٹوں بکھری گل ہے اسے را اللہ تعالیٰ غا ناں ور صدقو خیرات کر غے فر اس غو ثواب اپنٹاں ماں باپ ناں یا کسے ہور رشتیدار یا دوست ناں پہچا دیٹوں وی ہور گل ہے اور یاہ جائز ہے ور غیر اللہ غی منت بڑو پہارو شرک تے تکڑو ظلم ہے جس در آیت ماں وَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ اَنْصَارٍ کہہ غے اشارو کیو ہے حضرتِ شاہ ولی اللہؒ غا صاحبزادہ اردو ماں پہلی تفسیر لکھنڑ آلا مفسر شاہ عبدالقادرؒ فرمانویں '' نذر اللہ کے سوا کسی کی نہ چاہیئے!'' (موضح القرآن)

فَنِعِمَّا هِيَ وَإِن تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَآءَ

تاں وی چنگی گل ہے تے جے تم اولے اولے خیرات کریں اور دیں وی محتاجاں ناں

فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنكُم مِّن سَيِّاٰتِكُمْ

تاں واہ تھارے واسطے ملّوں ہی سرس ہے اور وہ تھارے توں تھارا گناہاں ناں دور کر چھوڑے غو

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝ لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰهُمْ

تے تم جو کجھ وی کریں اللہ تعالیٰ ناں اس غی پوری خبر ہے (۲۲۹) (اے نبیؐ) انھاں ناں ہدایت دینیٓ تھارے ذمہ نیہنہ

وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِي مَن يَشَآءُ وَمَا تُنفِقُوا مِنْ

ور اللہ تعالیٰ جس ناں چاہوے ہدایت دیدئے تے تم مالٓ بچوں جو کجھ وی خرچ

خَيْرٍ فَلِاَنفُسِكُمْ وَمَا تُنفِقُونَ اِلَّا ابْتِغَآءَ وَجْهِ

کریں وہ تھاراہی فائدہ واسطے ہے؛ تے تم جو کجھ وی (اللہ غا رستہ ماں) خرچ کریں وہ اللہ غی رضا واسطے ہی

اللّٰهِ وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنتُمْ

کریں، تے تم اپناں مالٓ بچوں جو کجھ وی اللہ غا رستہ ماں خرچ کریں وہ تم ناں پورو پورو لبھ جئ غو تے تھارے اُپر ظلم

لَا تُظْلَمُونَ ۝ لِلْفُقَرَآءِ الَّذِينَ اُحْصِرُوا

نیہنہ کیو جاسیں (۲۳۰) (صدقو خیرات) ان غریب لوکاں واسطے ہے جھڑا اللہ ہی غا رستہ ماں

فِي سَبِيلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي

ڈک دتا گیا ہیں (ویہہ کمائی واسطے) زمین ماں دوڑ بھج نیہنہ کر

الْاَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَآءَ مِنَ التَّعَفُّفِ

سکتا؛ انھاں غا نہ منگن غی وجہ تیں نا واقف لوک انھاں ناں مالدار سمجھیں

تَعْرِفُهُم بِسِيمٰهُمْ لَا يَسْـَٔلُونَ النَّاسَ اِلْحَافًا

توں انھاں ناں انھاں غاں چہراں تیں سیانٓ لیئ غو ویہہ لوکاں کولوں (منہ پھٹ ہو غے تے) پلچ غے نیہنہ منگتا

وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهِ عَلِيمٌ ۝

تے تم جو کجھ وی مالٓ خرچ کریں وہ ضرور اللہ تعالیٰ غا علم ماں ہے (۲۳۱)

منزل ا

(۲۲۹) ریاکاری نالٓ دکھلاوا واسطے صدقو خیرات کرن غی مُچ برائی کی گئی ہے اس غو تقاضو تے یوہی ہے جے ہر قسم غو صدقو خیرات پہاویں نفلی وہے تے پہاویں زکوٰۃ، فطرانہ تے منت جئیو فرض صدقو وہے وہ مُچ پڑدہ نالٓ اس را چھپا غے دِتو جے کہ سجّا ناں کھبّا غو تے کھبّا ناں سجّا غو پتو نہ لگ سکے؛ حدیث شریف ماں وی اس را اولے اولے خیرات کرن غی بڑی فضیلت آئی ہے؛ ور کدے کدے آدمی باندے باندے خیرات کرن ور مجبور ہو جئ تے حالات غو تقاضو ہی اسو وہے، جس را باندے باندے اک آدمی پہکھ نالٓ مرتو وہے فر جے ہم پڑدا غی لوڑ ماں رھیا تاں تے وہ ٹُر ہی جئ غو اسے را کدے کدے باندے خیرات کرنٓ نالٓ دوجا ناں وی توفیق ہو جئ، اساں موقعاں واسطے ہی فرمایو کہ: اصل تے سچا اخلاص آلی نیت غی لوڑ ہے فر ضرورت غے وقت باندے کریں تا نوی جائز ہے تے جے غریباں محتاجاں غی عزت غو خیال کر غے اولے خیرات کریں تاں یوہ ملّوں ہی سرس ہے حضرت ابن عباسؓ فرمانویں فرض صدقو زکوٰۃ، فطرانہ وغیرہ باندے دینو بہتر ہے تے باقی خیرات اولے دینی سرس ہے (ابن کثیر) ور جمہور مفسراں غو یوہی کہنو ہے جے ضرورت ویلے تے ہر اک صدقو اعلان کر غے دینو بہتر ہے باقی عام حالت ماں ہر اک صدقو خفیہ دینو بہتر ہے صحابہ ءِ کرامؓ نے وی جنگ تبوک غا موقع ور اعلانیہ چندو دتو تھو۔

(۲۳۰) صحابۂ کرامؓ صدقو خیرات کرتاں اپناں غیر مسلم رشتیداراں ناں دینٓ توں جھکیں تھا کہ خدا غا دین غاں انھاں دشمناں ناں کسرا دیاں! اس ور یوہ حکم نازل ہووؤ جے ہدایت تھارا ہتھ ماں نیہنہ ہدایت دینیٓ اللہ غو کم ہے تم اخلاص نالٓ اللہ غی رضا واسطے جھڑی خیرات کریں غا اس غو ثواب ضرور لبھے غو، وہ سوالی محتاج پہانویں مسلمان وہے پہانویں کافر! (ابن ابی حاتم) ور یوہ حکم نفلی صدقہ خیرات غو ہے زکوٰۃ غیر مسلم ناں دینیٓ جائز نیہنہ۔

(۲۳۱) یعنی نیوں تے صدقو خیرات مسلمان اور غیر مسلم ہر ایکنٓ محتاج ناں دتو جاسکے ور اساں فقیراں، ضرورت منداں ناں دینوں بہت بڑو ثواب ہے جھڑا اللہ غا دین غا کم ماں اس را اکلسرا ہو جائیں جے انھاں ناں کجھ کمائی کرن غی بہل ہی نہ سرتی وہے اُپروں خُدّارا ساویں کہ دوجاں ناں اپنٹی ضرورت مندی غو بالکل پتو ہی نہ ہونٓ دیں سگوں انٓ جانٓ لوک تکیں تے انھاں ناں بڑا مالداراں غو ٹپلّو لگ جئ ور اکھاں آلا تک غے سئی کرلیں جے یہ ہیں خُدّار اور ہیں ضرورت مند یہ منگتا تے کسے کولوں نیہنہ ور انھاں ناں دینٓ غو ثواب مُچ ہے اسلام ماں اس را غی پہلی جماعت غو ناں ''اصحاب صُفّہ'' تھو یہ دوٹہائی سو سچا مومن صرف دینٓ پچھے مدینہ پاک ماں آ بیٹھا تھا کوئے جہادی قافلو روانہ وہے تھو تے اس غے نالٓ ہو جیں تھا یا کسے تبلیغی مشن ور چلایا جیں تھا تاں اُواں ٹُرپیں تھا نیہنہ تے سرکار دو عالمﷺ غی دربار ماں بیس غے علم دین حاصل کرتا ریہنہ تھا۔ ات فِي سَبِيلِ اللّٰهِ غو مطلب ہے دین غا کسے وی کم ماں لگا والوک ور آیت ماں اصل مراد ''جہاد فی سبیل اللہ'' ماں لگا وا اکلسر لوک ہیں۔ علامہ آلوسیؒ فرمانویں حبسهم الجهاد والعمل في مرضاة الله (روح المعانی) اس آیت پاک تیں فقہاء کرام نے مُچ سارا مسئلہ کڈیا ہیں، جن غا بیان غی ات گنجائش نیہنہ۔

(٢٣٢) ات اللہ غا رستہ ماں صدقو خیرات کرن غو بیان جھڑو اس سپارہ غا منڈ تیں چھو یو گیو تھو مُک گیو ہے بیان بند کرن تیں پہلاں اک واری فر سارا مضمون اُپر لوء کہلی جارہئی ہے تے خیرات غا انّ مُک ثواب غو یقین دوا یو جار ہیو ہے جے وہ اللہ تعالیٰ کوٹے موجود ہے جت نہ ضائع ہو سکے نہ خراب! ہُن اتوں اگے سود غو بیان ہے۔

اَلَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا

ویہہ لوک جھڑا اپناں مالّ رات تہاڑی ، اولے باندے (ہر طرح اللہ غا رستہ ماں)

وَّعَلَانِيَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ

خرچ کریں انھاں واسطے تے انھاں غو ثواب انھاں غا رب کوٹے موجود ہے نہ انھاں ور کوئے خوف

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ اَلَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ

وہے غو تے نہ ویہہ غمگین ویں غا (٢٣٢) ویہہ لوک جھڑا سود

الرِّبٰوا لَا يَقُوْمُوْنَ اِلَّا كَمَا يَقُوْمُ الَّذِيْ يَتَخَبَّطُهُ

کھئیں (ویہہ قیامت غے تہاڑے) کھلا نیہنہ ہو سکسیں ور اس آدمی ہاروں جھڑو

الشَّيْطٰنُ مِنَ الْمَسِّ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا اِنَّمَا

شیطان نے چمڑ غے سدائی کر چھوڑیو وہے، یاہ سزا اس گلوں ہے کیونجے ویہہ یاہ گل کیہنہ تھا کہ

الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ

بپار وی تے سود ہاروں ہے حالانکہ اللہ نے بپار ناں حلال کیّو ہے تے سود ناں

الرِّبٰوا فَمَنْ جَآءَهٗ مَوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ فَانْتَهٰى

حرام! تے جس آدمی کوٹے اُس غا رب غی طرفوں نصیحت آوے فر وہ باز آجئے

فَلَهٗ مَا سَلَفَ وَاَمْرُهٗٓ اِلَى اللّٰهِ وَمَنْ عَادَ

تاں تے جو کجھ وہ اُس تیں پہلاں لے چکیو ہے وہ اس واسطے (حلال) ہے اور اس غو معاملو اللہ غے حوالے ہے تے

فَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ

جھڑو فر یوہی کم کرے بس اسا لوک تے دوزخی ہیں یہ سدا اسے ماں ریہنہ غا ؛

يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِي الصَّدَقٰتِ وَاللّٰهُ

اللہ تعالیٰ سود ناں اکلاوے تے صدقہ خیرات ناں بدھاوے تے اللہ تعالیٰ

لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ اَثِيْمٍ اِنَّ الَّذِيْنَ

کسے وی ناشکرا گناہ گار ناں پسند نیہنہ کرتو (٢٣٣) بیشک ویہہ لوک جھڑا

(٢٣٣) آخرت ماں مُچ ساراں عملاں غی سزا دنیا ماں اس عمل غی نہار ناںّ رلتی ملتی ہی وہے غی۔ سود خور دنیا ماں بیاج پچھے اسا پاگل ہو جیں کہ فر انھاں ماں نہ تے انسانیتی رہ تے نہ ویہہ غریب بچارا ور کجھ ترس کریں؛ قیامت غے تہاڑے انھاں غی پہلی سزا یاہی وہے غی جے ویہہ اپنّی قبراں توں اس را اُٹھیں غا جس را جن شیطان نے انھاں ناں چمڑ غے سدائی کیو ووہے انھاں غو جرم چھڑو یوہی نیہنہ تھو جے یہ سود کھائیں تھا بلکہ یہ تے حرام ناں حلال بنّان واسطے کیہنہ ویں تھا جے ''بپار وی تے سود ہی ہاروں ہے''، یعنی جسرا بپار ماں نفعو کمایو جئے اسے را سود ماں وی تے نفعو ہی حاصل کیو جئے تے جد بپار حلال ہے فر سود حرام کیوں؟ یاہ گل اج توں سوا چودہ سو سال پرانّی جاہلیت غی تھی کمال اتفاق تکو!! اج غی ترقی یافتہ'' سجری جاہلیت وی سود کھانّ واسطے یاہی دلیل پیش کرے۔ فر مایو. تمنّاں فرق نیہنہ دستو! حالانکہ بپار تے حلال ہے جد کہ سود خدا نے حرام کیو ہے! کیوں حلال حرام ماں کوئے فرق نیہنہ! اس ماں تے زمین اسمانّ غو فرق ہے، یوہ حکم نازل ہوتاں ہی اعلان ہو گیو جے ہُنّ جھڑو توبہ کر لئے غو اس ناں جہالت غو لیو دتو سود تے معاف ہے ہُنّ اس غو موڑنوں ضروری نیہنہ ور جھڑا اس حکم غا آجانّ توں بعد وی باز نہ آویں ویہہ چار تہاڑا عیش ارام کرلیں دنیا غی موج مستی مارلیں ور چھیکڑ انھاں نے جہنم ماں سڑنوں ہے، کیونجے ویہہ حرام ناں حلال کہہ غے کافر ہو گیا تھا اور خدا غاں باغیاں کافراں جگی تے یاہی سزا ہے؛ علماء کرام نے اس آیت توں یوہ مسئلو وی کڈیو ہے جے جسرا پورا قرآن غو منکر کافر ہے اسے را ایکنّ آیت غو یا ایکنّ حکم غو منکر وی کافر ہی ہے، فر فرمایو! اللہ تعالیٰ آخرت ماں صدقہ ناں خوب خوب بدہاوے غو ایکنّ ایکنّ داناّں غو ثواب ست ست سو داناّں توں اپر لبھے غو جد کہ سود غو ات کوئے فائدو نصیب نیہنہ ہوسیں دنیا ماں وی سود تے صدقہ غی یاہی مثال ہے. جس مالّ بچوں صدقو کڈیو جئے وہ دِسن ماں تے گہٹتو سہئی لگے ور ڈنگی نظر ناںّ تکنّ آلاّں ناں صاف دسے جے وہ اللہ غا حکم ناںّ بدھتو رہ، اس ماں اسی برکت ہو جئے کہ تھوڑا مالّ ناںّ زیادہ کم نکل آویں جد کہ سود دیکھنّ ماں تے بدھتو سہئی وہے ور اصل ماں وہ مالّ ناں گہٹا تو چلیو جئے برکت سروں نیہنہ رہتی، خرچاں غا نواں نواں کھاتا کھلتا ریہنہ کدے فضول خرچیں تے کدے بیماریں بس پوری پے تی ہی نیہنہ! رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں وقتی طور ور پہانویں سود نالّ کجھ بادو ہی ہو جئے ور چھیکڑ اس غو نتیجو گہاٹا توں سُوا کجھ نیہنہ ہوتو (مسند احمد) سود ناں حلال سمجھنّ آلو تے کافر ہے ور اس ناں حرام سمجھ غے فر وی اس توں نہ بچنّ آلو کبیرہ گناہ غو مرتکب گنہگار رہے؛ فرمایو! اللہ تعالیٰ نہ کسے ناشکرا کافر ناں پسند کرے تے نہ گنہگار ناں!-

اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا

ایمان لیا یا تے انھاں نے چنگا عمل کیا تے نماز قائم کی اور زکٰوۃ

الزَّكٰوةَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ

ادا کی انھاں واسطے انھاں غو ثواب انھاں غا رب کوٹے موجود ہے نہ ان ور کوئے خوف

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا

وہے غو تے نہ ویہہ غمگین ویں غا (۲۳۴) اے ایمان آلیو !

اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوْا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبٰوٓا اِنْ كُنْتُمْ

اللہ تعالٰی تیں ڈرو تے جے تم ایمان آلا ہیں تاں جتنوں سود باقی رہ گیو ہے وہ

مُّؤْمِنِيْنَ ﴿﴾ فَاِنْ لَّمْ تَفْعَلُوْا فَاْذَنُوْا بِحَرْبٍ

چھوڑ دیو ! تے جے تم نے یاہ گل نہ کی تاں تم اللہ تے اس غا رسولؐ ناں

مِّنَ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ۚ وَاِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوْسُ

جنگ واسطے تیار ہوجاؤ (۲۳۵) تے جے تم توبہ کر لیں تاں تم اپناں اصل ماں غا حقدار

اَمْوَالِكُمْ ۚ لَا تَظْلِمُوْنَ وَلَا تُظْلَمُوْنَ ﴿﴾ وَاِنْ

ہیں (تانجے) نہ تم ظلم کریں تے نہ تھارے اُپر ظلم کیو جئے (۲۳۶) تے جیکدے

كَانَ ذُوْ عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ اِلٰى مَيْسَرَةٍ ۚ وَاَنْ

(قرضوئی) تنگدست وہے تاں اس ناں ہتھ سرن توڑی مُہلت دیدیو تے جے

تَصَدَّقُوْا خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿﴾ وَاتَّقُوْا

تم قرضو معاف ہی کر چھوڑیں تاں وہ تھاراواسطے ملّو ہی سرس ہے جیکر تم سمجھیں (۲۳۷) تے اُس تہاڑا تیں

يَوْمًا تُرْجَعُوْنَ فِيْهِ اِلَى اللّٰهِ ۗ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ

ڈرتا رہو جس تہاڑے تم اللہ غی بارگاہ ماں پیش کیا جیں غا فر ہر شخص ناں اپناں

نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿﴾

کیا غو پورو پورو بدلو لبھ جئے غو تے انھاں ور (ذری وی) ظلم نیہنہ ہوسیں (۲۳۸)

(۲۳۴) اس ماں سودخوراں غا مقابلہ ماں سچا موموناں غیں صفت بیان فرمائیں جے ویہہ نیک کم کریں، نماز پڑھیں، زکٰوۃ ادا کریں اجیئا لوکاں غو ثواب تے انھاں غا رب کوٹے موجود ہے نہ قیامت غے تہاڑے انھاں ناں کائے پھیڑی گل پیش آن غو ڈر وہے غو تے نہ کسے گل پچھے ویہہ غمگین تے دکھیا ویں غا۔

(۲۳۵) یاہ سخت درڑ ہے سود کھان آلاں واسطے کہ جے تم مومن ہیں تاں سود چھوڑ دیو! ایمان تے سود کٹھا نیہنہ ہوسکتا تے جے یہ ہُن وی باز نہ آویں تاں اس غو مطلب تے یوہ ہے جے یہ اللہ تعالٰی تے اس غا حبیب ﷺ ناں لڑائی غو اعلان کررھیا ہیں! اللہ اکبر! کس کوٹے یاہ جرأت ہے جے وہ اللہ تعالٰی ناں لڑائی ور بنگارے حدیث ماں ہے سودخور ناں آخرت ماں اللہ تعالٰی فرماوے غو توں میرے ناں لڑائی کرن آ گیو ہے! توں مناں بنگارے! فر آجا! سجا اللہ! کہڑ وخدا ناں جنگ کر سکے غو! سودخوراں واسطے دنیا ماں وی یوہی حکم ہے کہ جے ویہہ باز نہ آویں تاں امام وقت ور فرض ہے جے وہ انھاں ناں اس ویلے توڑی جہاد کرے چر توڑی ویہہ توبہ کر غے فر خدا غا دین ناں پوری طرح نہ من لیں یا فر اساں نافرماناں توں خدا غی زمین پاک ہو جئے؛ صاحبِ روح المعانیؒ فرمانویں کہ انھاں ناں اس را جنگ فرض وہے غی جس را مرتداں تے باغیاں ناں فرض وہے۔ کحرب المرتد و کحرب البغاة.

(۲۳۶) جس ویلے یوہ حکم نازل ہووو تھو اس ویلے کئیاں لوکاں نے اپناں قرضوئیاں کولوں پرانوں سود لینوں تھوات یوہ مسئلو پیش آ گیو جے ویہہ اپنوں پرانوں قرض لے سکیں یا نیہنہ اس ور یوہ حکم نازل ہووؤ جے آئندہ واسطے توبہ کر لیو تے جے تم اس گناہ تیں توبہ کر لیں تاں سُنّوں! اصل ماں سود تیں علاوہ تھاراواسطے جائز ہے۔ ہُن نہ تم سود لے غے ظلم کرو تے نہ تھارے اپر یوہ ظلم کیو جئے کہ تھاروا اصل ماں وی حرام ہو جئے تے تم اس تیں وی محروم ہو جیں۔ کجھ مفسراں نے اس آخری لفظ غی اس راوی تفسیر کی ہے جے نہ تم سود لے غے دوجاں اپر ظلم کرو تے نہ تھارے کولوں سود لے غے کوئے تھارے اپر ظلم کرے، قرآنِ کریم تے حدیث دواں ماں سود غا لین دین ور جتنی سخت سزا بیان ہوئی ہے شرک توں بعد ہور کسے گناہ ور اتنی تگڑی سزا بیان نیہنہ ہوئی. اس گل غو اندازو صرف اک حدیث تیں لا سکیں رحمتِ عالم ﷺ فرماویں! سود غا ترتّر ۳۷ گناہ ہیں ساراں تیں لوہکو گناہ اس غے برابر ہے جے آدمی اپنی ماں ناں بدکاری کرے، تے ساراں توں بڑو سود مسلمان غی عزت ور حملو کرنوں ہے (ابنِ کثیر بحوالہ مستدرک حاکم) اسے گلوں حضرتِ عمرؓ فرمانویں ویں لوکو سود ناں وی چھوڑو تے جس چیز ماں سود غو شبو ہو جئے اس ناں وی چھوڑ دیو (مسند احمد) شریعت نے سود غو ہر اک بوءؤ بند کر چھوڑیو ہے. اس جرم ماں اصل مجرم سود لین آلو ہے ور شریعت نے سود لین آلو دین آلو اس ماں اپرالو کرن آلو سارا مجرم ہی شمار کیا ہیں؛ آپ ﷺ نے فرمایو! سود لین آلو، دین آلو اس کاروبار ور گواہ بنن آلو اس ناں لکھن آلو کلرک سارا اس گناہ ماں شامل ہیں آپؐ نے انھاں ساراں ور لعنت فرمائی (مسلم، ترمذی، مسند احمد ابوداؤد) اج ساری دنیا ناں سود غی چھڑم لگ گئی ہے کافر قوماں کوٹے تے معیشت اور اقتصاد غو صاف سُچو نظام تھو ہی نیہنہ فر انھاں نے اسے پرانی جہالت ور نواں علم غی لوءغا پڑدا چاڑ غے اسے لعنت ور اپنی معیشت غو نظام کھلو کر لیو؛ ور بدقسمتی یاہ کہ جھاں مسلماناں کوٹے خدا غو دِتو ووا اقتصاد غو نظام موجود تھو انھاں غیں لیل وی اسے ور کرن لگ پئیں! اس را ساری دُنیا اج سود غی لعنت ماں چرنگ ہو غے رہ گئی ہے۔ خیر! مھاراواسطے یاہ وی کائے نویں گل نیہنہ، مھارا آقا تے مولٰی الصادق المصدوق ﷺ نے سوا چودہ سو سال پہلاں فرمایو تھو! اک زمانوں آوے غو جس ویلے سارا لوک سود ور ٹہہ پُویں غا صحابہء کرامؓ نے عرض کی حضرت سارا سود کھائیں غا؟! فرمایو! ہاں! جہڑ و نیہنہ کھاسیں تھوڑ تے اس ناں وی ضرور لگے غی۔ (مسند احمد)

(۲۳۷) سود غا حرام ہو جان تیں بعد جھاں لوکاں نے سود ور قرضو دِتو ووتھو انھاں ناں قرضوئی کوٹے پیسہ رکھن غو کوئی فائدو نیہنہ تھو، ممکن تھو جے ویہہ قرضوئی غے پچھے ہی پے جاتا اس موقع ور یوہ

حکم کتنوں بروقت ہے کہ جے قرضوئی تنگدست وہے تاں اس ناں بݨ سرن توڑی مہلت دیوتے جے اس قرضوئی ناں وہ قرضو معاف ہی کر چھوڑیں اور صدقہ غی نیت کرلیں فر تے گل ہی کے ہے! حدیث ماں وی قرضوئی ناں مہلت دیݨ یا معاف ہی کر دین غو بہت بڑو ثواب بیان ہویو ہے۔

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى

اے ایمان آلیو ! جسویلے تم آپس ماں اک مقرر مدت توڑی ادھار غو

أَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ

کوئے معاملو کریں تے تم اس ناں لکھ لیا کرو ! تے ضروری ہے کہ تھارے بشکار لکھݨ آلو ٹھیک

بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ

ٹھیک لکھے تے لکھݨ آلا ناں لکھݨ تیں نیہہ نمکرنوں چاہیے جدکہ اللہ تعالیٰ نے اس ناں سکھایو

اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ

ہے لہٰذا اُس ناں لکھ دیݨوں چاہیے تے لکھواݨوں اس آدمی ناں چاہیے جس ور (قرض غو) حق وہے تے وہ اپݨاں رب اللہ

اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي

توں ڈر تو رہ تے اس ماں کجھ گھاٹو نہ کرے تے جیکدے وہ آدمی جس ور قرض وہے

عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ

چہلّو وہے یا وہ کمزور وہے یا وہ لکھوا ہی نہ سکتو

يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا

وہے فر اس غو وارث انصاف ناݪ لکھوا دیئے (۲۳۹) تے اپݨاں مڑداں بچوں

شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ

دو ناں شہادتی بݨا لیو تے جے دو مڑد نہ ویں

فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ

فر اک مڑد تے دو کاݪسریں ویں ان لوکاں بچوں جنھاں ناں تم گواہ بݨاݨ واسطے پسند کریں۔

أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى وَ

تانجے انھاں دواں کاݪسریاں بچوں جد اک پُھلّ جئے تاں دوجی یاد کرا چھوڑے تے گواہ

لَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْأَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ

نمکریں نہ جسویلے ویہہ بلاّیا جیں (۲۴۰) تے وہ قرض جھڑو اک مدت توڑی وہے اس غا لکھݨ ماں اݪک نہ کرو

(۲۳۸) یعنی انھاں حکماں ور عمل کرن واسطے تم اس تہاڑا ناں یاد رکھو جد تم نے اپݨاں رب غی بارگاہ ماں کھلاں ہوݨوں ہے جت رتی رتی غو حساب وہے غو عملاں ور نمیڑا ویں غا تے ہر شخص ناں اس غا کیا غی سزا یا جزا دِتی جئے غی مچ سارا صحابہء کرامؓ تے تابعیاں غو بیان ہے جے یاہ آیت قرآنِ پاک غی بالکل چھیکڑ غی آیت ہے۔اس غا نازل ہوݨ تیں اکتری تہاڑا بعد رحمت عالم ﷺ غو وصال مبارک ہوگیو تے اک روایت ماں بس نو تہاڑا ہی آیا ہیں (ابن کثیر)

(۲۳۹) پہلاں صدقہ غو بیان تھو فر سود غو ذکر آیو، ہُن قرض تے ادھار غا تفصیلی احکام غو بیان ہے۔قرآن پاک ماں یاہ سب توں بڑی آیت ہے۔اس ماں مچ سارا امسئلا بیان ہوا ہیں ابن عربی مالکیؒ تے علامہ قرطبیؒ نے اپݨی تفسیراں ماں اس موقع ور کوئے بونجہ ۵۲ مسئلا لکھیا ہیں۔ اج تے دنیا غو نظام ہی لکھت پڑھت ور ہے لیکن ذری ڈھیڈ ہزار سال پچھے مڑ غے تکو ہاں! اس ویلے پروردگار نے یہ احکام نازل فرما غے انسانیت ور کتنوں بڑو احسان فرمایو۔حکم ہووۓ جد وی قرض یا ادھار غو کوئے معاملو وہے اس غی اک مدت طے کرلیو.فر اس ناں لکھ غے اک وثیقو بݨا لیو.ور جے لیݨ دیݨ آلاں بچوں ہی کوئے لکھے غو تاں جانبداری آلی گل وی آسکے لہذا کوئے تیجو خدا ترس لکھݨ آلو بند و غیر جانبداری ناݪ ٹھیک ٹھیک لکھے، تے یوہ لکھݨ آلو لکھݨ تیں نمکرے نہ! کیونجے یاہ دولت وی تے اللہ تعالیٰ ہی نے اس ناں بخشی ہے،اک گل رہئی تھی جے لکھواوے کوݨ؟ دیݨ آلو یا لیݨ آلو؟ فرمایو جس ور حق ہے یعنی قرضوئی وہ لکھاوے ور تاکید اس ناں وی یاہی ہے جے اللہ تعالیٰ تیں ڈر ڈر غے ٹھیک ٹھیک لکھواوے خدا سب کجھ تک رہیو ہے کجھ چھپیو وۓ نیہہ ہے تے جے یوہ قرضوئی چہلّو وہے یا کمزور وہے یعنی نکو یا بڈھو وہے یا اس ناں لکھواݨوں ہی نہ آتو وہے (مثلاً وہ کلو وہے یا کسے دوجی بولی غو بند و وہے تاں وی شریعت ماں کائے تنگی نیہہ اس غو سرپرست یا ترجمان لکھا چھوڑے تاکید اس ناں وی یاہی ہے جے انصاف کرے،انصاف ناݪ ہی کم لئے۔

(۲۴۰) اپر لکھت پڑھت غی گل ہوئی تھی ہن دوجو حکم ملیو جے اس معاملہ ور دو مڑداں ناں گواہ بݨا لیو تے جے دو مڑد نہ ویں تاں اک مڑد تے دو کاݪسریں وی گواہ بن سکیں وجہ اس غی یاہ بیان فرمائی جے اک کاݪسری ناں پلیکھو وی لگ سکے لہذا دو ہوݨی لوڑیئے تانجے جس ویلے ایکݨ ناں ٹپلو لگ جئے تاں دوجی اس ناں اصلی گل یاد کرواوے۔اور یہ گواہ اسا ویں جنھاں ناں مسلمان معاشرو چنگا تے اعتماد غے قابل سمجھتو وہے بے دین فاسق فاجر نہ ویں،فر گواہاں ناں حکم ملے کہ اس معاملہ ور جد وی گواہی دیݨ واسطے انھاں ناں بلایو جئے ویہہ چھٹ اَجیں نمکریں نہ کیونجے جے کدے سچو گواہ سچ ور گواہی ہی نہ دیئے فر دنیا ماں انصاف کسرا قائم رہ سکے!

صَغِيْرًا اَوْ كَبِيْرًا اِلٰٓى اَجَلِهٖ ذٰلِكُمْ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ
معاملو پہانویں نکو وہے پہانویں بڑو ! یاہ گل اللہ غے نزدیک زیادہ انصاف آلی ہے
وَاَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَاَدْنٰٓى اَلَّا تَرْتَابُوْٓا اِلَّآ اَنْ
تے گواہی ناں زیادہ ٹھیک رکھنڑ آلی ہے تے اس غے زیادہ نیڑے ہے جے تم شک ماں نہ پے جیں ور جے
تَكُوْنَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيْرُوْنَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ
سودو ہتھو ہتھ وہے جس غو تم آپس ماں لینڑ دینڑ کرتا ریہنہ تاں اس غا
عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَلَّا تَكْتُبُوْهَا ۭ وَاَشْهِدُوْٓا اِذَا تَبَايَعْتُمْ
نہ لکھنڑ غو تھارا ور کوئے گناہ نیہنہ تے جس ویلے تم آپس ماں بپار کریں تاں وی گواہ بنا لیا کرو
وَلَا يُضَاۗرَّ كَاتِبٌ وَّلَا شَهِيْدٌ ڛ وَاِنْ تَفْعَلُوْا فَاِنَّهٗ
تے لکھنڑ آلا ناں تے گواہ ناں نقصان نہ پہچایو جئے تے جے تم اسی گل کریں غا تاں یاہ تھاری طرفوں
فُسُوْقٌۢ بِكُمْ ۭ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۭ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ ۭ وَاللّٰهُ بِكُلِّ
گناہ غی گل وہے غی تے اللہ تیں ڈرتا رہو! اور اللہ ہی تمناں سکھارہیو ہے؛ تے اللہ تعالیٰ ہر اک چیز
شَيْءٍ عَلِيْمٌ ۝ وَاِنْ كُنْتُمْ عَلٰي سَفَرٍ وَّلَمْ تَجِدُوْا
ناں جانڑ آلو ہے (۲۴۱) تے جیکدے تم سفر ماں ویں اور تم ناں کوئے لکھنڑ آلو نہ
كَاتِبًا فَرِھٰنٌ مَّقْبُوْضَةٌ ۭ فَاِنْ اَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا
لبھے فر گروی رکھنڑ غی کائے چیز ہی قبضہ ماں دتی جئے فر جے تھارا بچوں کوئے کسے ور پُہر وسو کر لئے
فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهٗ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهٗ ۭ
تے جس ور پُہر وسو کیو گیو ہے اس ناں چاہئے جے وہ اس غی امانت ادا کر دئے تے اپناں پالنہار اللہ تعالیٰ تیں ڈرتو رہ
وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ۭ وَمَنْ يَّكْتُمْهَا فَاِنَّهٗٓ
اور تم گواہی ناں نہ چھپاؤ ! تے جہڑو اس ناں چھپاوے فر بلاشبہ اس غو
اٰثِمٌ قَلْبُهٗ ۭ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ عَلِيْمٌ ۝
دل گناہگار ہے تے تم جو کجھ وی کریں اللہ تعالیٰ اس ناں خوب جانئے (۲۴۲)

(۲۴۱) آدمی کدے کدے آلکسی ہو جئے اس واسطے فرمایو: جدا ایکنڑ مدت توڑی معاملو ہور ہیو وہے فر اک غے لکھنو نہ چھوڑ و پہانویں معاملو ہکو وہے پہانویں بڑو وہے. ور جے یوہ حکم ہر ایکنڑ ور فرض ہوتو تاں نقد و نقد کاروبار کرنڑ آلا بڑی اوکھت ماں پے جاتا. اس واسطے یاہ اجازت وی دتی کہ جے تم ہتھو ہتھ بپار کرتا ویں فر نہ لکھنڑ ماں وی کجھ گناہ نیہنہ ۔ ور گواہ ہر حال ماں رکھ لینا چنگی ہی گل ہے ۔ پہلاں کاتب ناں تے گواہ ناں یوہ حکم ملیو تھو جے تم لکھنڑ تیں اور گواہی دینڑ تیں نمکر یو نہ؛ آخر ماں معاملو کرنڑ آلا ناں حکم دتو جے تم وی کاتب ناں تے گواہ ناں اینویں کہنویں ہُٹ مٹ نہ تنگ کریو! مثلاً ویہہ اپناں کم ماں لگا واویں تے تم انھاں ناں مجبور کر لیں جے ہُن ہی مھارو کم کرو! تے کجھ علماء نے لکھیو ہے جے کاتب ناں مزوری نہ دینی تے گواہ ناں سفر خرچ نہ دیٹو وی تکلیف دینڑ ماں داخل ہے آیت غا آخر ماں فر اس گل غو احساس پیدا کیو جے انھاں ساراں حکماں ور عمل کرن واسطے آدمی ماں تقوی غی طاقت ہونی ضروری ہے تقوو ہی انسان ناں خدا غا حکماں ور تھم غے رکھے! فائدو! وَلَا يُضَاۗرَّ غی دو۲ قرأت ہو سکیں مجہول وی تے معروف وی اس را اس لفظ غیں دو۲ تفسیر مشہور ہیں ۔ پہلی غو مطلب یوہ وہے غو جے کاتب تے گواہ ناں ہُٹ مٹ تکلیف نہ دتی جئے ۔ ہم نے اس غے مطابق تفسیر کی ہے تے دوجی غو مطلب یوہ وہے غو جے کاتب تے گواہ ناں چاہئے جے ویہہ کسے ناں تکلیف نہ دیں، اس را یوہ حکم اصلی اپلا حکم ہی غی تاکید وہے غو ۔

(۲۴۲) یوہ سفر ماں رہن یا گروی یعنی بندے کوئے چیز رکھ غے قرض لینڑ غو مسئلو بیان فرمایو ہے. اس را تے گروی رکھ غے قرض لینڑ غی گل کوئے سفر ناں ہی خاص نیہنہ، اپناں کہر ماں وی اس غی اجازت حدیث توں ثابت ہے. رحمت عالم ﷺ غا وصال غے وقت وی حضور ﷺ غی زرہ مبارک تریہہ ۳۰ ''وسق'' ادھار جنواں غا بدلہ ماں ابو الشحم ناں غا ایکنڑ یہودی کولے گروی رکھی وی تھی (بخاری مسلم) ور گروی غی لوڑ زیادہ سفر ماں ہی پے اسے گلوں ات سفر واسطے یوہ مسئلو بیان ہور ہیو ہے ۔ اسے را کاتب نہ ہونڑ غی شرط وی اتفاقی ہے کاتب ہوتاں وی جے گروی رکھنڑ غی لوڑ پے جئے تاں جائز ہے اصل ماں مسلماناں ناں تے مسلمان ور بساہ کرنوں ہی چاہئے! ات یوہ انداز اختیار کر غے اسے پاسے اشارو کیو ہے، آخر ماں فر سچی گل ور گواہی دینڑ غو حکم فرمایو. تے گواہی چھپانڑ آلا ناں درڑ غے فرمایو ہے جہڑو آدمی گواہی چھپا لئے جس ناں حقدار غو حق مارے جئے وہ یاہ نہ سوچے جے میں کے غلطی کی ہوں تے چپ چپیتو رہیو! نیہنہ! اس غو تے دل ہی گنہگار ہو گیو تاں ہی اس نے سچی گل چھپا لی تے جس غو دل ہی گنہگار ہے فر پچھے بچیو وی کے!! بس تم تے یاہ گل یاد رکھو جے اللہ تعالیٰ غا علم ماں ہر اک گل ہے اس ناں یوہ وی پتو ہے جے کونڑ کہڑی گل کت چھپا رہیو ہے۔

لِلّٰهِ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ ؕ وَاِنْ

اللہ تعالیٰ ہی غو ہے جو کجھ اسماناں ماں تے جو کجھ زمین ماں ہے تے جو کجھ

تُبْدُوْا مَا فِیْٓ اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوْهُ یُحَاسِبْكُمْ بِهِ

تھاراں دلاں ماں ہے تم اس ناں باندے کریں یا چھپانغے رکھیں اللہ تعالیٰ تھارا کوّلوں اس غو حساب لے

اللّٰهُ ؕ فَیَغْفِرُ لِمَنْ یَّشَآءُ وَیُعَذِّبُ مَنْ یَّشَآءُ ؕ

لئے غو تے جس ناں وہ چاہوے غو بخش دئے غو تے جس ناں چاہوے غو عذاب دئے غو

وَاللّٰهُ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ۝ اٰمَنَ الرَّسُوْلُ

اور اللہ تعالیٰ ہر چیز ور قدرت رکھنّ آلّو ہے (۲۴۳) رسول ایمان لے آیا

بِمَآ اُنْزِلَ اِلَیْهِ مِنْ رَّبِّهٖ وَالْمُؤْمِنُوْنَ ؕ

اس کتاب ور جہڑی انھاں ور انھاں غا رب غی طرفوں نازل ہوئی تے سارا مسلمان وی !

كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ ۟

انھاں ساراں غو ایمان ہے اللہ تعالیٰ ور تے اُس غاں فرشتاں ور تے اُس غی کتاباں ور تے اُس غاں رسولاں ور

لَا نُفَرِّقُ بَیْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهٖ ۟ وَقَالُوْا سَمِعْنَا

(تے ویہہ کیہنہ جے) ہم اِس غاں رسولاں بچوں کسے ایکنّ ماں وی فرق نیہنہ کرتا تے ویہہ عرض کریں جے ہم نّے سنّ لیو

وَاَطَعْنَا ۟ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَیْكَ الْمَصِیْرُ ۝ لَا

تے ہم نّے من لیوا اے مھاریار با! ہم تیری بخشش منگاں تے ہم نّے تیرے ہی کوتے مڑ غے جانوّں ہے (۲۴۴)

یُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ؕ لَهَا مَا كَسَبَتْ

اللہ تعالیٰ کسے ور ذمہ واری نیہنہ گھلتو ور اُس غی طاقت غے مطابق ! اُس ناں وہ ہی لبھے غو جہڑ و اُس نے کمایو

وَعَلَیْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ؕ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ اِنْ نَّسِیْنَآ

تے اُس ور وہ ہی گناہ ہے جہڑ و اُس نے کمایو ربا! توں مھاری پکڑ نہ فرما جیکدے ہم پُھل جاں

اَوْ اَخْطَاْنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَیْنَآ اِصْرًا كَمَا

یا مھارا تیں غلطی ہو جئے اے مھاریار با! تے مھارے اُپر پہارو پہار نہ رکھئے! جس را کہ

(۲۴۳) سورت پاک مکنّ ور آ پجی ہے اور قرآنِ پاک غو عام مزاج یوہ ہے جے سورت غا شروع ماں جس مضمون وروں گل شروع وہے قرآنِ پاک آخر ماں اک واری فر اس سارا مضمون در اشارو کرتاں اس غو نچوڑ پیش کر دیئے۔ جے تم اس سورت غا پہلا رکوع ناں تے اس ناں جوڑ غے پڑھیں غا مطالعو کریں غا تاں تم ناں ضرور سہئی وہے غو کہ جنہاں بنیادی عقیداں توں سورت غا شروع ماں گل شروع ہوئی تھی ہُنّ ختم ور وی انھاں ہی غی تاکید ہے۔ اور اس سورت ماں کیو نجے قصاص، روزہ، نماز، زکوٰۃ، حج، نکاح طلاق، سود تے لینّ دینّ وغیرہ غا احکام بیان ہو یا ہیں اس آیت ماں انسان غو ذہن اس پاسے موڑ یو جاریو ہے جے یہ احکام اس ذات غی طرفوں ہیں جہڑی زمین و آسمان غی مالک ہے جیکدے تم اس غا احکام ناں حیلاں بہاناں نالّ ٹالّن غی کوشش کریں غا یا دلاں ماں کفر، شرک تے نفاق غا عقیدا چھپا غے رکھیں غا تاں تم اپنّاں آپ ناں ہی تُھو کُھو دیں غا، وہ تے تھاراں دلاں غاں رازاں توں خوب واقف ہے تم اپنّا دل غی گل چھپا غے رکھیں یا باندے کریں اس واسطے سب برابر ہے جے تم دلاں ماں کجھ غلط عقیدا چھپا غے رکھیں غا یا برائی کرنّ غا پلانّ بناتا ریہنہ غا ویہہ اس توں چھپیا نیہنہ رہ سیں، وہ پورو پورو لیکھو لے لئے غو ہاں! وہ سزا دین ور کوئے مجبور نیہنہ، حساب لّین تیں بعد وہ جس ناں چاہوے جرم غی سزا دیئے تے جس ناں چاہوے اپنّاں فضل نالّ معاف کر دیئے وہ جو چاہوے سو کر سکے۔

(۲۴۴) یاہ آیت پہلا سپارہ غا آخر ماں وی گذری ہے ات ذری انداز تے طرز بدل غے فر انھاں بنیادی عقیداں غی تعلیم دتی جا رہئی ہے ور انداز عجیب ہے مُچ سُہنّوں دل ماں کُھب جانّ آلّو کہ اللہ تعالیٰ غو حبیب ﷺ تے باقی سارا ایمان آلّا تے اللہ تعالیٰ ور، اس غاں فرشتاں ور، اس غیں کتاباں ور تے ساراں رسولاں ور ایمان لے آیا ہیں ویہہ عرش توں نازل ہونّ آلی اس کتاب ناں دلو منوں من غے اعلان کر رہیا ہیں جے ہم رسولاں بچوں کسے ماں یوہ فرق نیہنہ کرتا کہ فلاناں نبی ناں تے مناں غا ور فلاناں ناں نیہنہ منساں. یوہ کم تے عیسائیاں اور یہودیاں نا ہی مبارک! جہڑا کجھ نبیاں ناں تے منیں ور کجھاں نالّ کرودھ رکھیں۔ ہم نے تے اپنّاں مالک غا سارا حکم سن غے من لیا بس ہنّ ہم اسے کولّوں تے بخشش تے مغفرت غو سوال کراں کیو نجے ہم نے جانوّں تے چھیکڑ اسے ہی غی بارگاہ ماں ہے جت رتی رتی غو حساب دینّوں ہے۔

(۲۴۵) یاہ گل پہلاں وی آئی ہےاور قرآن پڑھن آلو اس ناں اسانی ناں سمجھ سکے ۔ جے قرآن پاک چھڑو احکام بیان ہی نیہنہ کرتو بلکہ ان ورعمل کرن واسطے انسان غو ذھن تیار کرے! اس غا دل ماں احکام غی محبت پیدا کر دیئے جسناں وہ آپے ہی عمل کرن واسطے چھڑکن لگ جئے ۔ اس آیت ماں ہُچ رسیلا نے مٹھڑا انداز ماں سمجھا یو جارہیو ہے جے یہ جتناں حکم دتا گیا ہیں یہ انسان غی طاقت توں باہر نیہنہ ۔ ہمت توں زیادہ پَہار تے وہ کسے ورر کھتو ہی نیہنہ اپنے آپ تیں انسان غا دل ماں جہڑا خیال تے وسوسہ آجیں ان ورحساب وی نیہنہ لیتو . ہاں جس بدی غا کرن غو سچیں مچیں پکوارادو کر لئے واہ بکھری گل ہے تے ان احکام ورعمل کرن ماں فائدو وی صرف انسان غو اپنٔو ہی ہے کسے دو جا غو نیہنہ ، آخر ماں ایمان آلاں غی زبانی ہی یہ قیمتی قیمتی دعا کروائیں تے حدیث ماں ہے جے اللہ نے یہ ساریں دعا قبول وی کر لیں (مسلم شریف) سورت بقرہ غیں ان آخری آیتاں غی حدیث ماں ہُچ ساریں فضیلت آیئں ہیں ابنِ کثیرؒ نے ان غی فضیلت ماں دس حدیث نقل کیں ہیں بس برکت واسطے اک روایت تم وی پڑھتا چلو! زیادہ غی گنجائش اس حاشیہ ماں کت ہے! رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں سورت بقرہ غیں آخری دو۲ آیت مناں عرش غے ہیٹھ غاں خاص خزاناں بچوں عطا کی گئیں ہیں (مسند احمد)

(۱) ۳۳ ویں آیت ماں ''آلِ عمران'' غو ذکر ہے اسے لفظ ورسورتِ پاک غو ناں ''آلِ عمران'' ہے یعنی واہ سورتِ پاک جسماں آل عمران (عمران غی لَہڑی) غو ذکر آیو ہے ۔ یاہ سورتِ پاک مدینہ منورہ ماں غزوۂ احد تیں بعد یعنی ہجرت توں کوئے ٹَہائی ترے سال بعد نازل ہوئی ہے اس سورت ماں دو۲ بڑا مضمون تفصیل ناں بیان ہوا ہیں پہلا اڈّا حصہ ماں کوئے نبے ۹۰ آیتاں توڑی عیسائیاں غا کئیں ساراں سوالاں غا جواب ہیں اور عیسائیاں غا باطل عقیدا تے مشرکانہ خیال بیان کر غے انھاں ناں دینِ اسلام غی دعوت دتی گئی ہے ناں ہی مسلماناں ناں درڈیو گیو ہے جے تم ہمیشاں انھاں عقیداں توں دور رہیو ، گمراہ کرن آلاں انھاں لوکاں توں ہُشیار رہیو تے اپناں دماغ ناں سدا کفار غی سازشی چالاں واسطے تیار رکھیو جے کِدے انٔ پَہاں ان غی پھئی ماں نہ پھس جائیں ات یاہ گل وی یادر کھن غی ہے جے اس توں پہلاں سورتِ بقرہ ماں یہودیاں غی گمراہی غو تفصیلی بیان کر غے امتِ مسلمہ ناں یہودیاں جیسی گمراہی اختیار کرن توں باز رہن غو حکم دتو تھو اس سورت ماں اہلِ کتاب غی دوجی بڑی جماعت عیسائیاں غو ذکر ہے جے انھاں ماں گمراہی کہڑا کہڑا رستہ توں آئی تانجے امت گمراہی غا انھاں رستاں توں وی واقف ہو غے کنی رہن غا سر بند کر لئے دوجا اڈّا حصہ ماں غزوۂ احد ور تفصیلی تبصرو ہے جنگِ احد ماں رحمتِ عالم ﷺ غی ذِری اک نافرمانی غی وجہ تیں جتی وی جنگ ہارنی پئی تھی ، صحابۂ کرام غی سُچی جماعت بچوں ستر۷۰ جاں نثاراں ناں اپنٔی جان غو نذرانوں پیش کرنوں پیو تھو ، ہُچ سارا لوک زخمی ہوا تھا سورت غا اس حصہ ماں جت اللہ تعالیٰ تے اس غا حبیب ﷺ غی نافرمانی توں سخت ڈرائیو گیو ہے اُت زخمی دلاں ورملہم وی لائی گئی ہے تے نالے ہُچ اثر دار طریقہ ناں اسلام غا اس باغ ناں قیامت توڑی نرویو رکھن واسطے سجرا سجرا لہو غی سگ لاں تے سراں غی قربانی پیش کرتاں رہن غی ترغیب دتی گئی ہے سورت غا اخیر ماں اک واری فر پشلا سارا بیان ور اک چھواتی جئی نظر ہے جسناں اس سورت غا پڑہن آلا غا ذھن ماں بلکہ دل ماں اپناں مالک غو یوہ پیغام نت سجرو تے نرویو ٹگورہ اسراجے کدے تم ساری سورت ناں اک ڈنگی نظر ناں تکیں غا تاں یاہ گل باندے آوے غی جے سورت بقرہ غا اخیر ماں دین غا غلبہ غی جہڑی دعا منگی تھی اس سورت غا پہلا اڈّا حصہ ماں تے اس واسطے ذھنی اور فکری جنگ غی تعلیم ہے جدکہ دوجا نصف حصہ ماں عملی جنگ غی تلقین ہے ۔

(۲) ان دواں آیتاں غی تفسیر واسطے دیکھو! سورت بقرہ حاشیہ ۲ تے ۲۱۵)

حَمَلْتَهٗ عَلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا

تیں مھارا تیں پہلاں لوکاں وررکھیو تھوا ے مھارا رب! تے مھارے اُپر وہ پَہار نہ رکھئے جس غی

طَاقَةَ لَنَا بِهٖ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا

ہم ناں طاقت نہ وہے؛ تے ہم ناں معاف کر دے؛ تے مھاری بخشش فرما دے؛ تے مھارے اُپر رحم فرما؛

اَنْتَ مَوْلٰىنَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ

توں ہی مھارو کار ساز ہے توں کافر قوم غا مقابلہ ماں مھاری مدد فرما (۲۴۵)

سُوْرَةُ اٰلِ عِمْرٰنَ مَدَنِيَّةٌ وَهِيَ مِائَتَا اٰيَةٍ وَعِشْرُوْنَ رُكُوْعًا

سورت الِ عمران مدینہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں دوسو آیت اور بیہہ رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناں جہڑو بے بَہا مہر بان ہُچ رحم کرن آلو ہے

الٓمّٓ اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّوْمُ نَزَّلَ

(۱) اللہ وہ ہے جستوں سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ وہ زندو ہے (کائنات ناں) تھم غے رکھن آلو ہے (۲) اُس نے

عَلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ

تھارے اُپر (اے نبیؐ) برحق کتاب نازل فرمائی جہڑی اپنے تیں پہلیں (خدائی کتاباں) غی تصدیق

يَدَيْهِ وَاَنْزَلَ التَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ مِنْ

کرے اور اسے نے تورات تے انجیل نازل فرمائی ہے ، اس توں

قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَ اِنَّ

پہلاں لوکاں غی ہدایت واسطے تے اسے نے (حق تے باطل ناں) نکھیڑن آلی چیز نازل فرمائی بیشک

الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ

جھاں لوکاں نے اللہ غیں آیتاں غو انکار کیو انھاں واسطے سخت عذاب ہے

وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ ذُو انْتِقَامٍ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَخْفٰى

تے اللہ زبردست ہے، بدلولین آلو ہے ؛ بلاشبہ اللہ غی ذات ایسی ہے جے اس تیں کائے

عَلَيۡهِ شَیۡءٌ فِی الۡاَرۡضِ وَلَا فِی السَّمَآءِ ؕ هُوَ الَّذِیۡ

چیز چھپی وی نیہنہ نہ زمین ماں تے نہ اسمان ماں ؛ وہ ہی ہے جہڑو

یُصَوِّرُکُمۡ فِی الۡاَرۡحَامِ کَیۡفَ یَشَآءُ ؕ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ

ماں غا شکم ماں تھاری شکل بناوے جس را وہ چاہوے اس توں سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ

الۡعَزِیۡزُ الۡحَکِیۡمُ ۝ هُوَ الَّذِیۡۤ اَنۡزَلَ عَلَیۡكَ

وہ زبردست ہے حکمت آلو ہے (۳) وہ ہی ہے جس نے (اے نبیؐ) تھارے اُپر کتاب

الۡکِتٰبَ مِنۡهُ اٰیٰتٌ مُّحۡکَمٰتٌ هُنَّ اُمُّ الۡکِتٰبِ

نازل فرمائی اس ماں کجھ صاف مطلب آلیں آیت ہیں ویہہ ہی کتاب غی جڑ ہیں

وَاُخَرُ مُتَشٰبِهٰتٌ ؕ فَاَمَّا الَّذِیۡنَ فِیۡ قُلُوۡبِهِمۡ زَیۡغٌ

تے کجھ دوجیں پلیکھا آلیں ہیں فر ویہہ لوک جن غا دلاں ماں ڈِنگ ہے

فَیَتَّبِعُوۡنَ مَا تَشَابَهَ مِنۡهُ ابۡتِغَآءَ الۡفِتۡنَةِ وَابۡتِغَآءَ

ویہہ اس غی انھاں آیتاں غے پچھے پیا ریہنہ جن ماں پلیکھو لگ سکے (چھڑا) فتنہ غی لوڑ ماں! تے انھاں غا اصل مطلب غی

تَاۡوِیۡلِهٖ ۚ وَمَا یَعۡلَمُ تَاۡوِیۡلَهٗۤ اِلَّا اللّٰهُ ۘ وَالرّٰسِخُوۡنَ

سوء لانڑ واسطے؛ حالانکہ انھاں غو اصل مطلب اللہ تیں سوا کوئے نیہنہ جانڑو تے جہڑا لوک علم ماں

فِی الۡعِلۡمِ یَقُوۡلُوۡنَ اٰمَنَّا بِهٖ ۙ کُلٌّ مِّنۡ عِنۡدِ رَبِّنَا ۚ

پکا ہیں ویہہ تے یوہی کیہنہ جے ہم اس ور ایمان لے آیا (یوہ) سارو کجھ مھارا رب غی طرفوں ہے

وَمَا یَذَّکَّرُ اِلَّاۤ اُولُوا الۡاَلۡبَابِ ۝ رَبَّنَا لَا تُزِغۡ

اور نصیحت تے بس عقل آلا ہی حاصل کریں (۴) (ویہہ دعا کریں) اے مھاریا ربا! توں مھاراں

قُلُوۡبَنَا بَعۡدَ اِذۡ هَدَیۡتَنَا وَهَبۡ لَنَا مِنۡ لَّدُنۡكَ

دلاں ناں ہدایت دینڑ توں بعد ڈِنگو نہ کریئے! تے توں ہم ناں اپنڑے کولوں خاص رحمت

رَحۡمَةً ۚ اِنَّكَ اَنۡتَ الۡوَهَّابُ ۝ رَبَّنَاۤ اِنَّكَ

عطا فرما! بیشک توں ہی سب کجھ دینڑ آلو ہے؛ اے مھاریا ربا! بیشک توں

منزل ۱

(۳) مفسراں نے اس جگہ عیسائیان غا اک وفد غو ذکر کیو ہے جہڑو یمن غا علاقہ بخران تیں دربار رسالت ﷺ ماں حاضر ہوو تھو، انھاں ناں دین غی دعوت دتی گئی ور ویہہ بحث ور آگیا تے یوہ دعو کیو جے حضرت عیسیٰ علیہ السلام اللہ غا پوت ہیں اس ور رحمت عالم ﷺ نے انھاں ناں چار سوال کیا (۱) اللہ تعالیٰ ہمیشاں توں زندو ہے تے سدا زندو رہ غو (۲) وہ آپ وی ہمیشاں تیں قائم ہے تے اسے نے ساری جیا جون کل کائنات تھم غے رکھی وی ہے (۳) وہ ہر چیز ناں جانڑیں زمین آسمان ماں کائے چیز وی اس تیں چھپی وی نیہنہ ہے (۴) وہ ہی ماں غا شکم ماں انسان ناں شکل صورت عطا کرے، کسے ناں کالو کسے ناں گورو بناوے، اک ہی نطفہ توں دو جنس مڑد تے کالسری پیدا کرے اللہ تعالیٰ غیں یہ چارے صفت عیسائی وی منیں تھا اور اس ور دو جو سوال یوہ تھو جے باپ پوت ماں مناسبت تے جوڑ ضروری ہے، باپ غیں صفت پوت ماں وی ویں جہڑی جنس باپ غی وہے پوت غی وی واہی وہے جد کہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام ماں انھاں چواں صفتاں بچوں اک وی نیہنہ، ویہہ پہلاں نیہنہ تھا فر پیدا ہووا تے اوڑک انھاں ناں وی موت آوی غی، انھاں کولے علم وی اتنوں ہی ہے جتنوں اللہ نے انھاں ناں دتو ہے اپنڑے آپ تیں ویہہ کجھ نیہنہ جانڑتا تے کائنات غا نظام ماں وی انھاں غی شراکت کسرا منی جا سکے جد کہ ویہہ آپ اک کالسری غے پیٹوں پیدا ہویا ہیں۔ اس ور عیسائی لاجواب ہو گیا بلکہ ٹاٹرے ہی گیا۔ انھاں آیتاں ماں انھاں چواں صفتاں غو بیان ہے تے نالڑ ہی یوہ وی فرمایو جے اللہ تعالیٰ غیں نازل کی ویں تورات تے انجیل وی اسے سچی تے سچی ہدایت غی تعلیم دیتیں رہئی ہیں۔ قرآن پاک کوئے اوپری تے نویں گل لے غے نیہنہ آیو ہاں! یاہ بکھری گل ہے کہ تم نے اپنڑیں کتاباں ماں تحریف کرلی ہے اصل حقیقت چھپا غے اس ماں پلّے توں نویں نویں گل رلا لیں ہیں۔ اور سنوں حق تے باطل ماں فرق کرن آلی کتاب قرآن پاک نازل ہوگئی جس ناں سچی ہدایت غی تاھنگ وہے غی وہ اس توں سد ور ستو لوڑ لیئے غو تے جہڑو اس صاف ہدایت اگے وی آکڑ دسے غو وہ کن کھول غے سنڑ لیئے جے اللہ تعالیٰ جت غفور رحیم ہے ات وہ نافرماناں ناں سخت سزا دین آلو ذوانتقام وی ہے نوٹ:- کجھ مفسراں غو یوہ خیال ہے جے یہ آیت عام عیسائیاں غی تردید ماں نازل ہوئی ہیں نجران غو وفد تے ان آیتاں غا نازل ہونڑ توں پچھ بعد سنہ ۹ ہجری ماں آیو تھو، عام طور ور سیرتاں ماں وی وفد غی آمد سنہ ۹ ہجری ہی بیان ہوئی ہے ور کجھ دوجاں عالماں تے سیرت نگاراں غی تحقیق یاہ ہے جے یوہ وفد سنہ ۳ ہجری ماں آیو تھو یہ آیت اسے ویلے نازل ہوئی ہیں ور عام وفد سنہ ۹ ہجری ماں آیا ہیں اس سال ناں ہی عام الوفود کہیو جئے اسے گلوں نجران غا وفد غو ذکر وی ۹ھ آلا عام وفداں غے نالو نالڑ ہو گیو حافظ ابن کثیرؒ غو وی یوہ خیال ہے جے وہ وفد کہٹوں کہٹ صلح حدیبیہ تیں پہلاں آیو ہے واللہ اعلم۔

(۴) روایتاں ماں آوے جے عیسائی جسو یلے لاجواب ہو گیا۔ اس ویلے انھاں نے پٹھو قرآن پاک ور ہی اعتراض کر ماریو؛ جے قرآن ماں وی تے حضرت عیسیٰؑ ناں کَلِمَتُهٗۤ اَلۡقٰهَاۤ اِلٰی مَرۡیَمَ وَرُوۡحٌ مِّنۡهُ (سورت نساء/۱۷۱) یعنی کلمۃ اللہ تے روح اللہ فرمایو گیو ہے بس اسے توں مھارو دعو ثابت ہو گیو اللہ تعالیٰ نے اس غا جواب ماں اک مُکتی مُکتی تے اُصولی گل ارشاد فرمائی جے اسمانی کتاباں ماں آیت دو طرح ویں اک ''محکم'' ان غو مطلب تے بالکل صاف وہے جس غا سمجھنڑ ماں کوئے پلیکھو یا ٹپلو نیہنہ لگ سکتو یا ٹپلو تے لگ سکے ور خود قرآن کریم ہی دوجی جگہ یا رحمت عالم ﷺ اس غو مطلب صاف کر غے دس چھوڑیں، جس را مثلاً نماز، زکوٰۃ، روزہ، وغیرہ ان غی مکمل تفصیل تے ادا کرن غو ٹہنگ بیشک قرآن ماں نیہنہ ور یوہ رحمتِ عالم ﷺ نے صاف کر غے دس دتو ہے، بس یہ آیت اسمانی کتاب غی اصل بنیاد ہیں تے یہ ہی ہدایت غیں جڑ مولیٰ ہیں۔ انھاں ہی آیتاں غے ذریعہ انسانیت ناں سدا رستہ غی رہنمائی نصیب وہے ور انھاں آیتاں غے نالڑ نالڑ کجھ دوجیں آیت متشابہات کُہوا ویں انھاں غا ظاہری لفظاں تیں اصل مطلب سمجھنڑ ماں پلیکھو لگ سکے۔ کیو نجے کجھ اجیہا موقعا وی آجیں جہڑا انسان غی اس نکی جئی مغزڑی ماں نیہنہ آ سکتا مثلاً یاہی گل جے عرش ہے، اس ور اللہ تعالیٰ غی خاص تجلی ہے اس

غی کرسی ماں زمین اسمان سارا مٹ جیں وغیرہ یہ چیز انسان کسرا مکمل طور ور سمجھ سکے بس اسا موقع ور ویہہ لفظ استعمال ہویا ہیں جھڑا انسانی دماغ توں زیادہ تیں زیادہ نیڑے تھا ور یوہی وہ مقام وہے جت انسانی اصلی طبیعت تے اس غے اندر غا چھپیا لُکیا واخیال چھلک غے باندے آجیں جن لوکاں غی سوچ ڈنگی وہے دل پھڈاویں، تے خیالات ٹھڈاویں. جھڑا اللہ غی کتاب توں ہدایت حاصل کرن غے بجائے اس توں نسنّ غی راہ لوڑتاں ریہنہ. ویہہ ان متشابہ آیتاں غے پچھے پے جیں اور اپنّی مرضی غو مطلب کڈیں یوہ کم ویہہ لوک کسے خالص نیت ور نیہنہ کرتا بلکہ جانّ بُجھ غے ان غے ذریعہ فتنوں چکیں لوکاں ناں گمراہ کرن غی کوشش کریں۔ جدکہ سچا تے مخلص مومن ان متشابہ آیتاں ناں محکم آیتاں غے اگے رکھیں فر انھاں غو وی وہ ہی مطلب سمجھیں جھڑو محکم آیتاں غے مطابق

جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا

لوکاں ناں اک اسا دن ماں جمع کرن آلو ہے جس ماں کوئے شک نیہنہ اللہ تعالیٰ یقیناً وعدہ

يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ۝ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن تُغْنِيَ عَنْهُمْ

خلافی نیہنہ کرتو (۵) بلاشبہ جھاں لوکاں نے کفر کیو انھاں غا مالّ تے ان غی

أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُم مِّنَ اللَّهِ شَيْئًا ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمْ

اولاد اللہ تعالیٰ غا مقابلہ ماں انھاں ناں کجھ وی کم نیہنہ آسیں ؛ تے یہ ہی لوک دوزخ

وَقُودُ النَّارِ ۝ كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِن

غو بالن ویں غا (۶) جسو کہ فرعونیاں تے انھاں تیں پہلاں لوکاں غو حال

قَبْلِهِمْ ۚ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ۗ

ہویو ؛ انھاں نے مھاری آیتاں ناں چھوٹھیں کہیو ؛ فر اللہ تعالیٰ نے ویہہ انھاں غا گناہاں ماں پکڑ لیا

وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝ قُل لِّلَّذِينَ كَفَرُوا

تے اللہ تعالیٰ سخت سزا دینّ آلو ہے (۷) (اے نبیؐ) جن لوکاں نے کفر کیو ہے تم انھاں ناں فرمادیو

سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ ۚ وَبِئْسَ

تم نیڑے ہی ہار جیں غا تے تم (سارا ہی) جہنم ماں کٹھا کر دتا جیں غا تے وہ مُچ پہیڑو

الْمِهَادُ ۝ قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا ۖ

ٹھکانوں ہے (۸) بیشک تھارا واسطے ان دو جماعتاں ماں بڑی نشانی تھی جھاں نے آپس ماں جنگ کی ؛

فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ

اک جماعت تے اللہ غا رستہ ماں جہاد کرے تھی تے دوجی کافر تھی

يَرَوْنَهُم مِّثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ ۚ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ

(ویہہ کافر) انھاں ناں اپنّی اکھاں نالّ اپنے تیں دوڈوں دیکھ رہیا تھا، تے اللہ اپنّی مدد نالّ جس ناں چاہوے

مَن يَشَاءُ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ۝

زور دید ئے ؛ بیشک اس ماں اکھاں آلاں واسطے بڑی نصیحت ہے (۹)

وہے مثلاً حضرت عیسیٰؑ غا بارہ ماں قرآن صاف صاف کہہ رہیو ہے ﴿ اِنْ هُوَ اِلَّا عَبْدٌ اَنْعَمْنَا عَلَيْهِ؛ اِنَّ مَثَلَ عِيْسٰى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَ﴾ وغیرہ فر انھاں آیتاں غی موجودگی ماں کوئے ڈِنگو ٹہڈ و مطلب اُپلیں آیتاں غو کسرا اکڈیو جا سکے، تے جھڑا علم ماں پکا ہیں ویہہ وی اتنوں ہی کیہنہ جے محکم متشابہ ساریں اللہ غی طرفوں نازل ہوئی ہیں ہم سب ور ایمان رکھاں، تے یہ ساریں آیت محکم ویں یا متشابہ سب نصیحت حاصل کرن واسطے ہیں ور نصیحت وی عقل آلا سیانا ہی حاصل کریں بے وقوف ناں اس غو وی کجھ فائدو نیہنہ!

(۵) یاہ انھاں لوکاں غی دعا ہے جھڑا علم ماں پکا ہیں ویہہ اپنا علم ور بساہ نیہنہ کرتا. بلکہ ویہہ اللہ تعالیٰ کولوں ہی استقامت غی، ثابت قدمی غی تے ہورو ہور فضل غی دعا کرتا ریہنہ کہ خدایا ایمان غی دولت دینّ توں بعد مھاراں دلاں ناں اسو ٹہڈ و نہ کرئیے جے ہمناں سدی گل وی ڈنگی سہئی وہے سدی گل غو وی پُٹھو مطلب ذہنّ ماں آنّ لگ جئے تے ہم ناں ہور ہور اپنّوں فضل نصیب فرما! تے یاہ دعا ویہہ کیوں کریں؟ اس غو جواب دوجی آیت ماں ہے جے انھاں ناں قیامت غو وہ اُکھو تہاڑ و یاد ہے جس تہاڑے سارا لوک اپنّاں مالک ناں لیکھو دینّ اس غی بارگاہ ماں کٹھا کیا جیں غا فر دل غاں عقیداں غے مطابق عملاں ور نمیڑا ویں غا جھاں غا دل ڈِنگا تے جھاں غی سوچ ٹہڈی ہے انھاں ناں اپنّاں کیا غی پوری پوری سزا دتی جئے غی بس ویہہ اسے ڈر ور استقامت غی دعا منگیں۔

(۶) یاہ تہمکی ہے انھاں نافرماناں واسطے جھڑا سب کجھ سمجھنّ غے باوجود چھڑا اس گلوں اسلام تیں دور تھا جے ہم نے خدا غو دین قبول کر لیو تاں ہم ناں مالّ جائداد توں ہتھ تھو ناپُویں غا مھارا دو جار شتید ار مھارا تیں کنی ہو جیں غا فرمایو! قیامت غے تہاڑے انھاں چیزاں بچوں کائے کم آنّ آلی نیہنہ۔

(۷) اس ماں دنیاوی عذاب غی درڈ ہے جے آخرت غا اصل عذاب توں پہلاں فرعونیاں جسی سزا دنیا ماں وی مل سکے فرعونیاں غا غرق ہونّ غو قصّو عرب ماں مشہور تھو ویہہ آپسی گل بات ماں وی مُچ واری فرعونیاں غی مثال دیں ویں تھا تے قرآن پاک نے وی نافرماناں ناں کئیں واری یوہ واقعو یاد کروایو ہے جے خدا غی پکڑ جس ویلے آجائے فر مالّ دولت، حکومت، طاقت اس ناں بچا نیہنہ سکتی۔

(۸) غزوہ بدر ماں کفار غا ہار جانّ غی سُنّ غے کجھ یہودیاں نے کہیو تھو۔ جھڑا مدینہ غے آسیں پاسیں بسیں تھا۔ جے ویہہ مکہ غا لوک ناتجربہ کار تھا جے مسلماناں غی جنگ مھارا نالّ ہوئی تاں انھاں ناں پتو لگ جئے غو اس ور قرآن نے یاہ پیشن گوئی کی جے یہودی ویں یا عیسائی ویں یا مشرک انھاں ساراں کافراں غی پھونکڑ پھانکڑ بس ہُنّ ٹہا کا ور دیہنہ ہے. چھیکڑ سارا جزیرۃ العرب بچوں کفر شرک غو ناں اُکلّ جئے غو تے یوہ پہلو دنیاوی عذاب وہے غو اصل آخرت غی سزا تے کنی رہئی جسو ویلے یہ سارا جہنم ماں کٹھا کیا جیں غا جتوں کدے نکل نیہنہ سکسیں۔ چھیکڑ یوہی ہوو' کجھ دناں توں بعد یہودیاں غا سارا قبیلہ اک اک کر غے مدینہ تیں اُجڑ گیا، نجران غا عیسائیاں نے ذلیل ہو غے جزیو دیٹوں من لیو، اسے را مشرک یا تے ایمان ماں داخل ہو غے خدا غا سچا دین غی ڈھائی ماں آ گیا یا فر ۹ھ ہجری تیں بعد انھاں نے عرب غی سُچی زمین اپنّاں ناپاک کفر تے شرک توں باندی کر چھوڑی۔

(٩) غزوہ بدر ماں مشہور روایت غے مطابق کافراک ہزار تھا جھاں کولے ست سواونٹھ اک سو کھوڑا تھا. تے دو جی بکھی ایمان آلا مجاہد کُل ترے سو تیراں تھا جھاں کولے ستاراں اونٹھ، دو کھوڑا، چھ زرہ تے اٹھ تلوار تھیں ور اللہ غی قدرت دیکھو! کافراں ناں مسلمان ہی دونا سہئی ویں تھا ایاں مسلمان وی کافراں غی اپنے تیں ترینی تعداد سن غی خالص دل ناں اللہ تعالیٰ اگے دعا منگ رہیا تھا قرآن کریم نے ساری دنیا ناں حق تے باطل غی جنگ ور غور کرن غی دعوت دے غے فرمایو جے اکھاں آلا تک سکیں اللہ تعالیٰ نے اپناں رستہ ماں جہاد کرن آلی اک مُٹھی جماعت ناں اتنی بڑی فوج ور غالب کر چھوڑیو. وقت غا سارا فرعوناں غا سِر تھلے لا چھوڑیا. ہور تفصیل واسطے تکو سورت انفال حاشیہ (١) تے (٥)

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوٰتِ مِنَ النِّسَآءِ وَالْبَنِيْنَ

لوکاں واسطے سجادتی گئی ہے دل لگتی چیزاں غی محبت - یعنی بیویاں غی تے اولاد غی

وَالْقَنَاطِيْرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ

تے سونا ، چاندی غا بڑاں بڑاں ٹھیراں غی تے نشانی

الْمُسَوَّمَةِ وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ۗ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ

لایاوا کاری غا کھوڑاں غی تے مال چوکھر غی تے فصل غی یوہ سب دنیا وی زندگی غو

الدُّنْيَا ۚ وَاللّٰهُ عِنْدَهٗ حُسْنُ الْمَاٰبِ ﴿١٤﴾ قُلْ اَؤُنَبِّئُكُمْ

سمان ہے، اور ودیا ٹھکانوں تے اللہ تعالیٰ کولے ہی ہے (١٠) (اے نبیؐ) تم فرمادیو: کیوں! ہوں تمناں

بِخَيْرٍ مِّنْ ذٰلِكُمْ ۚ لِلَّذِيْنَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنّٰتٌ

اس تیں سرس چیز دسوں ! انھاں لوکاں واسطے جھڑا پرہیز گار ہیں ان غا رب کولے اسا باغ ہیں

تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَاَزْوَاجٌ

جن غے ہیٹھ نہر بغتی ویں غیں ویہہ سدا ان ماں ہی ریہنہ غا تے پاک

مُّطَهَّرَةٌ وَّرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿١٥﴾

بیویں ہیں اور اللہ غی رضا مندی ہے تے اللہ تعالیٰ بنداں ناں خوب دیکھ رہیو ہے (١١)

اَلَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اِنَّنَآ اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَقِنَا

ویہہ ہی لوک جھڑا کیہنہ رہا! یقیناً ہم نے ایمان قبول کرلیو بس توں مھارا گناہ بخش دے تے ہم ناں اگ

عَذَابَ النَّارِ ﴿١٦﴾ اَلصّٰبِرِيْنَ وَالصّٰدِقِيْنَ وَالْقٰنِتِيْنَ

غا عذاب تیں بچا لے ؛ ویہہ صبر کرن آلا ہیں تے سچا ہیں تے حکم منن آلا ہیں

وَالْمُنْفِقِيْنَ وَالْمُسْتَغْفِرِيْنَ بِالْاَسْحَارِ ﴿١٧﴾ شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهٗ

تے (اللہ غا رستہ) ماں خرچ کرن آلا ہیں تے سرگی ویلے بخشش منگن آلا ہیں (١٢) اللہ نے شہادت دتی ہے جے وہ ہی ہے

لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ قَآئِمًۢا بِالْقِسْطِ

اس توں سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ تے فرشتاں غی اور علم آلاں غی وی (یاہی گواہی ہے) وہ انصاف قائم رکھن آلو ہے

(١٠) انسان تے جنّ اور باقی جیا جون ماں یوہی فرق ہے انسان غیں ضرورت تے اس غی طبیعت اسی ہے کہ دنیا غی یاہ ساری پھل کھیلی اس ناں اپناں در چھک لئے ! بیوی بچاں غی تے مال دولت غی محبت اس غاں پیراں ماں بنگو باہ لئے .دنیا غا ہاڑا تے لمیں لمیں آس اُس ناں چمکھی توں کہیر لیں فر اللہ تعالیٰ غی طرفوں یوہ اعلان وہے جے ,,یوہ سب کجھ دنیا غی زندگی غو سمان ہے'' اس زندگی توں بعد جھڑی کدے نہ مکن آلی زندگی ,,آخرت،، ہے ات اس دنیاوی سمان غو کجھ کم نیہنہ اور ددیا ٹھکانو تے بہترین رہن غی جگہ آخرت ماں ہی اللہ تعالیٰ کولے ہے بس یوہ اعلان سُن غے عقل مند انسان تے کھل جئے ! وہ غور کرے کہ اچھا کیوں سچیں مُچیں یوہ سب کُجھ اتے رہ جانوں ہے؟ فر اس چیز غی لوڑ ماں پے جے جھڑی اس غے ناں جان آلی ہے تے جھڑی اسناں اس غا مالک کولے بہتر ٹھکانوں دوان آلی ہے اور واہ ہے''ایمان'' نیک عمل'' تقوو تے پرہزگاری'' ور کافر دنیا غی اس جھ ماں اس را پھس جئے کہ وہ وی اس حقیقت ناں تے سمجھے جے یاہ دنیا میرے کم آن آلی نیہنہ ور وہ دنیا غا اس پہار الڈن ناں کڈ غے پھینکن غی جرئت نیہنہ کر سکتو، تے فر اپنی اس کمزوری ناں چھپان واسطے اصل سچ ناں ہی چھوٹھ کہن ور نبڑ جئے ،آیت ماں اشارو اس پاسے ہے جے اج جھڑا لوک اللہ غا دین ناں نیہنہ منتا اس غو یوہ مطلب نیہنہ ہے کہ انھاں ناں اس غا سچ ہون ماں کوئے شبو ہے نیہنہ بلکہ ان غا کفر پچھے وی اصل لُک غے بیٹھی وی یاہی دنیا غی لالچ ہے .اسے نے انھاں ناں جکر وڑ غے رکھیو وہے تے یہ ہی دنیا غا مفادات انھاں ناں دین غے نیڑے نیہنہ لگن دیتا۔

(١١) یعنی یوہ دنیا غو سمان وی انسان ناں بیشک لشکارا دس دس غے اپنے در چھک رہیو ہے ور اس توں کروڑاں درجہ زیادہ سرس تے اللہ تعالیٰ غیں یہ نعمت ہیں جھڑیں پرہیزگار موماناں ناں آخرت ماں لبھیں غیں. تے ان ساری نعمتاں توں اُپر اللہ تعالیٰ غی رضا ہے ہن دیکھنوں یوہ ہے جے دنیا غی اس چار تہاڑا غی عیش عشرت تے موج مستی پچھے لگ غے آخرت ناں کون بسارے تے آخرت غی تاھنگ ماں دنیا ناں کون تج غے دسے خدا تعالیٰ تے اپناں بنداں ناں دیکھ ہی رہیو ہے ؛نوٹ :- دنیا غی واہی محبت اللہ غے نزدیک ناپسند ہے جھڑی آخرت توں غافل کر چھوڑے باقی دنیا غی واہ محبت جھڑی آخرت واسطے ہی وہے تے آخرت ہی غی تیاری ماں وہے واہ تے آخرت ہی غی محبت ہے واہ دنیا غی محبت ہے ہی کد!۔

(١٢) متقی پرہیزگار بنداں غیں صفت بیان کی جارہئی ہیں جے ویہہ نیکیں کر کر غے فر وی ڈرتا ریہنہ تے اپناں رب کولوں گناہاں غی بخشش تے دوزخ توں نجات غی دعا کرتا ریہنہ، اللہ غا رستہ ماں ہر قسم غی تنگی تکلیف اور مصیبت جھلن واسطے ڈٹیا ریہنہ تے سرگی ویلے جس ویلے دنیا مٹھی پیاری نیند ماں مست وے یہ اٹھ اٹھ غے اپنا رب اگے گناہاں غیں بخشش غی دعا کریں کیونجے یوہ دعا غی قبولیت غو وقت وہے۔

(۱۳) یعنی یہ مشرک کسرا خدا غی خدائی ماں دوجاں ناں شریک کریں! حالانکہ جے کوئے اس غی خدائی غو پیاںٔی ہوتو تاں اس غو پتو تے سب تیں پہلاں خود خدا تعالیٰ ناں ہوتو جدکہ وہ تے گواہی دیدے غے اعلان کرے جے ہوں اک ہی ہاں میرو کوئے پیہاںٔ کوئے شریک نیہنہ۔ فرجھاں فرشتاں ناں عرب غا مشرک اللہ تعالیٰ غیں بیٹکیں تے اس غی خدائی ماں شراکت دار سمجھیں، انھاں ناں دیوی دیوتا سمجھ غے پوجیں ویہہ وی گواہی دیں جے اللہ تعالیٰ اک ہی ہے اس غی ذات ماں یا اس غی صفتاں ماں کوئے دوجو شریک نیہنہ علم آلاؔ وی یاہی گواہی دیں اس غی خدائی ماں کوئے حصہ دار نیہنہ، وہ زبردست ہے، حکمت آلو ہے تیئں اس نے طاقت تے حکمت ناںٔ انصاف قائم رکھیو وو ہے فر اس غی مقدس ذات ناںٔ اس غی خدائی ماں کوئے کسرا حصہ دار بنؔ سکے! تے جد سارا گواہی دیں جے اس غو کوئے شریک نیہنہ فر مشرکاں نے شرک غا عقیدا کتوں کڈ لیا!

(۱۴) اللہ غے نزدیک دین یعنی زندگی گزارن غو ضابطو تے قانون اکو ہے جہڑو آدمؑ تیں لے غے اج توڑی چلیو آوے جس غو ناں ''اسلام'' ہے ''اسلام'' غو مطلب ہے اپناں آپ ناں مکمل خدا غے حوالے کر چھوڑنوں، اس غو نازل کیو وو دین پورو پورو تسلیم کر لینوؔں. بس اللہ غے نزدیک دین تے چھڑو یوہی ''اسلام'' ہے باقی انسان نے اپنی مرضی ناںٔ جتناں فرقا تے جتنا ٹھنگ زندگی گزارن غا بنایا ہیں ویہہ اللہ غے نزدیک مقبول نیہنہ۔ نہ ویہہ دین کھوانںٔ غا مستحق ہو سکیں ور کمال غی گل یاہ ہے جے اہلِ کتاب یہودی تے عیسائی خدا غا اس سچا دین ناںٔ ۔ جہڑو پہلاں توں چلیو آوے۔ مخالفت کسے پلیکھا ماں یا ٹپلاں ماں نیہنہ کرتا. بلکہ انھاں ماں تے اختلاف پیو ہی علم غا آجان تیں بعد، گل صحیح صحیح سمجھ لینؔ تیں بعد ہے تے کیوں؟ صرف آپسی ضد غی وجہ تیں اک دوجا ور ظلم کرن واسطے اج وی اگر یہ اسلام غی مخالفت کر رہیا ہیں تاں اس غی وجہ وی یاہی ضد ہے. خیر اسا ضدی کافر جہڑا خدا غی آیتاں ناںٔ کفر کریں ویہہ سُن لیں! خدا تاولوؔ ہی حساب لینؔ آلو ہے!۔

(۱۵) یعنی جے اس راصاف صاف ''حق'' باندے آجانؔ غے باوجود یہ قبول نہ کریں تاں تم اعلان کر دیو جے ہم تے اللہ غا فرمانبردار ہاں، ہم نے اپنوں آپ اللہ غے حوالے کر چھوڑیو ہے۔ ہنؔ جے تم وی ضد کرو دھ آکڑ ناں چھوڑ غے خدا غو دین قبول کر لیں تاں خدا غو دروازو وی کھلو ہے وہ توبہ قبول کر لیئے غو تے تم وی ہدایت ور آجیں غا. ور جے تم ہنؔ وی ضد پونا توں باز نہ آویں تاں تم جانوں ں مھارے مٹے تے خدا غو پیغام پُہچانوں ں تھو جہڑو ہم نے پَہچا چھوڑیو. اللہ تعالیٰ ناں تے سارا ہی نظراں ماں ہیں وہ نافرناں ناںٔ آپ مکّے غو۔

(۱۶) اشارو اہل کتاب در ہے جہڑا اپناں سارا کالاؔ کرتوت بسار غے اپناں آپ ناں بخشیا بخشایا خیال کریں تھا اور یاہ کسے ایکنؔ بندہ غی گل نیہنہ بلکہ یوہ خیال تے انھاں غو اپنٔی ساری قوم واسطے تھو. حالانکہ نبیاں غو قتل کرنوں تے سُچا اخلاق اور عدل انصاف غو حکم کرنؔ آلاؔ خدا ترس عالماں غو خون کرنوں اہل کتاب غی تاریخی غی اک اسی سچی حقیقت ہے جسناں ساری دنیا منیں سگوں اہل کتاب وی اس توں نمکر نیہنہ سکتا اور کمال غی گل یاہ ہے جے یوہ سارو قتلام کسے پَہلاوا تے پلیکھا ماں نیہنہ کریں تھا بلکہ جانٹاں پشانتاں جے یوہ ناحق قتل ہے اسا لوک جنت غا مستحق کسرا ہو سکیں! انھاں ناں تے دردناک عذاب ہی غی خوشخبری دتی جا سکے. یہ ہی ویہہ لوک ہیں جھاں ناں اپنوں کیو کرایو نہ دنیا ماں کم آیو تے نہ آخرت ماں انھاں غا عمل انھاں ناں کجھ فائدو دیں غا بلکہ انھاں نے اپناں ذہنؔ توں جہڑا خدا غا شریک من لیا ہیں یا جھاں توں انھاں ناں کجھ امید ہیں کوئے انھاں غے کجھ کم نیہنہ آسیں!

لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝۱۸ اِنَّ الدِّيْنَ عِنْدَ اللّٰهِ

اُس تیں سوا کوئے معبود نیہنہ وہ زبردست ہے حکمت آلوؔ ہے (۱۳) بیشک دین اللہ تعالیٰ غے نزدیک

الْاِسْلَامُ ۟ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ

بس اسلام ہی ہے تے اہلِ کتاب ماں اختلاف انھاں کوئے علم غا

مَا جَآءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۭ وَمَنْ يَّكْفُرْ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ

آجانؔ تیں بعد ہی پیو صرف آپسی ضد ہی غی وجہ توں تے جہڑو اللہ غی آیتاں تیں نمکرے (وہ سُنؔ لئے)

فَاِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ۝۱۹ فَاِنْ حَآجُّوْكَ فَقُلْ

جے اللہ تعالیٰ تاولاں ہی حساب لینؔ آلوؔ ہے (۱۴) فر جے ویہہ تھارے ناںٔ تُھتھ ہی کرتا رہنہ تاں تم فرما دیو:

اَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلّٰهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ۭ وَقُلْ لِّلَّذِيْنَ اُوْتُوا

جے میں تے اپنوں رخ اللہ تعالیٰ در کر لیو ہے تے انھاں نے وی جھاں نے میری پیروی کی! اور تم ان اہلِ کتاب تے

الْكِتٰبَ وَالْاُمِّيّٖنَ ءَاَسْلَمْتُمْ ۭ فَاِنْ اَسْلَمُوْا فَقَدِ اهْتَدَوْا ۚ

دوجاں ان پڑھاں ناں پُچھو جے کیوں! تم وی اسلام قبول کریں! فر جے یہ لوک اسلام قبول کریں غا تاں ضرور ہدایت ور آجیں غا

وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلٰغُ ۭ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِالْعِبَادِ ۝۲۰

تے جے یہ لوک منہ موڑ لیں تاں بلاشبہ تھارے ذمہ پہچا دینوں ہی ہے تے اللہ تعالیٰ بنداں ناں دیکھ رہیو ہے (۱۵)

اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُوْنَ النَّبِيّٖنَ

بیشک جہڑا لوک اللہ تعالیٰ غی آیتاں توں نمکریں تے نبیاں ناں انحق قتل

بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ وَّيَقْتُلُوْنَ الَّذِيْنَ يَاْمُرُوْنَ بِالْقِسْطِ مِنَ

کریں تے انھاں ناں قتل کریں جہڑا لوکاں ماں انصاف غو حکم

النَّاسِ ۙ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ ۝۲۱ اُولٰۗىِٕكَ الَّذِيْنَ حَبِطَتْ

کریں فر تم انھاں ناں دُکھ دینؔ آلاؔ عذاب غی خوشخبری سناؔ دیو؛ یہ ہی لوک ہیں جھاں غا عمل دنیا ماں وی

اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۡ وَمَا لَهُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ۝۲۲

تے آخرت ماں وی برباد ہو گیا؛ تے انھاں واسطے کوئے مددگار نیہنہ ہے (۱۶)

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ

کیوں ! تم نےٓ انھاں لوکاں در نیہنہ تکیو جنھاں ناں (اللہ غی) کتاب بچوں حصو دتو گیوتھو (اج) انھاں ناں

إِلَىٰ كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ وَهُم

اللہ غی کتاب دربلاٚ یو جئ تا نجے واہ انھاں ماں فیصلو کرے فر ان بچوں اک جماعت کسا غے نکل جئ تے ویہہ

مُّعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَن تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا

ہیں ہی منہ پھیر لینٚ آلاٚ ؛ یوہ اس گلوں کیونجے ویہہ یاہ گل کیہنہ جے گنٚیاں وا کجھ تہاڑاں توں سوا

أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ ۖ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

(دوزخ) مھارے نیڑے وی نیہنہ لگ سیں تے پلے تیں بنائیں وی گلاں نے انھاں ناں ان غا دین غا بارہ ماں تُھوکھا چ گھلیو وو ہے

فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ

فر کے وہے غو اس ویلٚے جد ہم انھاں ناں اس تہاڑے کٹھا کراں غا جس ماں کوئی شک نیہنہ تے ہر اک شخص ناں

نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ

اُس غا کیّا غو پورو پورو بدلو دتو جئ غو تے انھاں ور ظلم نیہنہ کیّو جا سیں (۱۷) تم فرما دیو: (اے اللہ!) اے ساری بادشاہی

الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَن تَشَاءُ وَتَنزِعُ الْمُلْكَ مِمَّن

غا مالک ! توں جس ناں چاہوے بادشاہی دیدیئے تے جس کولوں چاہوے بادشاہی

تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَن تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَن تَشَاءُ ۖ بِيَدِكَ

لے لئے تے جس ناں چاہوے عزت دیدئے اور جس ناں چاہوے ذلت دیدئے ؛ تیرا ہی ہتھ ماں

الْخَيْرُ ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾ تُولِجُ اللَّيْلَ فِي

خیر ہے، بیشک توں ہر اک چیز ور قدرت رکھنٚ آلو ہے ؛ توں رات ناں تہاڑی ماں

النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ ۖ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ

داخل کردئے تے تہاڑی ناں رات ماں داخل کر چھوڑے تے توں مُوا وا بچوں جیتو

الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ ۖ وَتَرْزُقُ مَن تَشَاءُ

پیدا کر چھوڑے تے جیتا بچوں مریو وو پیدا کر دئے تے توں جس ناں چاہوے بے حساب

(۱۷) یعنی یہ یہودی تے عیسائی قرآن ناں کد منیں غا ! انھاں غو تے یوہ حال ہے کہ جس ویلٚے انھاں ناں انھاں ہی غی کتاب در بلاٚ یو جئ کہ آؤ اسے ور فیصلو کراں یہ اس توں وی کن مار جیں ، منھ پھیر لیں انھاں ناں نوٹ واہ گل چنگی لگے جس ماں انھاں ناں دنیا غا فائدا نظر آویں ، حدیث ماں اس را غاچُ سارا واقعا بیان ہووا ہیں کہ رحمتِ عالم ﷺ نے مدینہ غا یہودیاں ناں فرمایو: آؤ تورات ناں ہی اس مسئلہ ماں تریا کل بنٚاواں تورات ماں جہڑی وی پیشن گوئی وہے غی جہڑو وی مسئلو وہے غو اسے ور فیصلو کراں یہودی اس واسطے وی تیار نیہنہ ہوا، فر قرآنِ پاک اصل بماری بیان کرے جے انھاں ماں یہ خرابیں پیدا کیوں ہو گیئں فرمایو. یہ ساریں خرابیں انھاں ماں ان پھیڑاں عقیداں غی وجہ تیں پیدا ہو گئی ہیں جہڑا انھاں نے اپنٚے پلٚے توں بجنٚ کسے دلیل غے آپے ہی گھڑ لیا ہیں جس را بنی اسرائیل غو یوہ مشہور عقیدو جے ہم تے جہنم ماں جا ہی نیہنہ سکتا ، چارے قضاء من لیو جیکدے چلٚیا وی گیا تاں وی چھٹ گھڑی ہی جہنم ماں رانہہ غا کیونجے ہم نبیاں غی لَہڑی بچوں ہاں بزرگاں غی اولاد ہاں مھارا بزرگ ہم ناں فٹو فٹ چھڑکاں لیں غا انھاں ''سوٹھاں'' نے ہی انھاں ناں تُھوکھا ماں سٹیو وو ہے اللہ تعالیٰ فرماوے: یہ سوٹھا تے اج کریں ور اس ویلٚے کے بنٚے غو جس ویلٚے قیامت غی واہ گھڑی آجئ غی جسماں کوئے شک نیہنہ ! اس ویلٚے تے ہر اک آدمی ناں اس غا عملاں غو پورو پورو بدلو لبھ جئ غو نیک عمل غی جزا تے برا عمل غی سزا غو فیصلو ہو جئ غو کسے ور کوئے ظلم نیہنہ ہوسیں ، اس ویلٚے تے یہ سوٹھا انھاں ناں کجھ کم نیہنہ آسیں ور کویلٚے غیں تلٚیں ملنٚیں کے کم آویں غیں !۔

(۱۸) نیوں تے ان آیتاں ماں ایمان آلاں ناں دعا منگن غی جاچ دسی گئی ہے تے حدیث شریف ماں ان غی فضیلت وی مُچ آئی ہے ور اہل کتاب غا ذکر غے بشکار ان آیتاں ناں لیانوں انسان غی اس سوچ
ورکاری سٹ ہے کہ جے خدا غو دین قبول کرلیوں غو تاں میری سرداری چلی جئے غی، عقیدت منداں غے صدقے لگی وی میری روزی روٹی بند ہو جئے غی سگوں آیت ماں اہل کتاب (یہودیاں تے عیسائیاں)
غا اس خیال غی وی تردید ہے جہڑو انھاں نے جہالت ناں گہڑ لیو تھو جے نبوت تے وحی اور سرداری تے بادشاہی مھاروقومی حق ہے کسے قوم ناں یہ نعمت لبھ سکتیں ہی نیہنہ فرمایو نیہنہ، نیہنہ تھاری سوچ غلط ہے
ملک غو مالک وہ ہی ہے وہ جس ناں چاہوے بادشاہی دیدیئے تے جس کوں ں چاہوے موڑ لیئے، جس ناں چاہوے عزت دے غے اچو کر چھوڑے تے جسناں چاہوے ذلیل کر غے مندرو کر دیئے، اس
ناں کوئے روک نیہنہ سکتو! ساری خیر اسے غا قبضہ ماں ہیں وہ جو چاہوے سو کر
سکے اس ناں کوئے ٹھاک نیہنہ سکتو رات ناں گھٹانوں تے تہاڑی ناں بدھا
نوں اور تہاڑی ناں گھٹا غے رات ناں بدھا چھوڑنوں، دیہنہ چن غو یوہ سارو
نظام اسے غا ہتھ ماں ہے. وہ مڑدہ توں زندو کر دیئے! آنڑا توں زندو پکھیرو،
نطفہ توں زندو انسان، اڑیک توں زندو بوٹو پیدا کرنوں، جاہلاں غے گہر عالم
پیدا کرنا، عرب غی امی قوم ماں سارا عالم غی رہنمائی واسطے صحابۂ کرام غی زندی
جماعت پیدا کرنی اسے غا کم ہیں۔ وہ زنداں توں مڑدا وی پیدا کر دیئے انسان
توں نطفو، پکھیروں توں آنڑو، بوٹا توں اڑیک پیدا کرنی، عالم غے گہر جاہل
پیدا کرنا تے بنی اسرائیل جئی پڑی لکھی مہذب متمدن قوم ناں انھاں غی نا
فرمانی تے بڑّ پونا غی وجہ تیں تاج تخت بلکہ نبوت غا سلسلہ تیں ویں محروم
کرنوں اسے غو کم ہے وہ جس ناں چاہوے روزی دیئے تے جسناں چاہوے
بے حساب دیدئے اس ناں کوئے پُچھ پَہاں نیہنہ سکتو۔

(۱۹) ان ترے آیتاں ماں بڑی سخت تاکید ناں ایمان آلاں ناں حکم دتو گیو
ہے کہ جد عزت ذلّت، حکومت، رزق روزی سب کجھ اللہ تعالیٰ غا ہتھ ماں
ہے اور ایمان آلاں نے سارا باطل معبود چھوڑ غے اک اللہ نال دوستی لائی
ہے فر انھاں واسطے یوہ جائز نیہنہ جے ویہہ اللہ تعالیٰ غا تے اس غا حبیب
ﷺ غا دشمناں ناں اپنوں دوست بنا لیں ایمان آلاں غی دوستی ایمان
آلاں ناں ہی ہو سکے جہڑو خدا غا دین ناں منن واسطے تیار نیہنہ وہ مومن غو
دوست کسرا ہو سکے! بس جہڑو مومن ہو غے اسو کم کرے غو اس غو نہ تے خدا
تعالیٰ ناں کجھ تعلق ہے، تے نا ہی وہ خدا غے نزدیک کسے مُجرا ماں ہے. فر سخت
درڈ ناں فرمایو جے اس واسطے اللہ تعالیٰ تمناں اپنی ذات توں ڈراوے وہ
عالم الغیب ہے، زمین اسمان غی کائے گل اس غا علم تیں باھر نیہنہ، وہ دل
غا رازاں تیں واقف ہے. تم اپناں دلاں ماں کائے گل اس تیں چھپا غے
نیہنہ رکھ سکتا، جہڑو اللہ غے ناں ناں غیراں غی دوستی وی دل ماں چھپا لُکا
غے رکھے غو وہ خدا تیں چھپی نیہنہ رہ سیں۔ فر قرآن مومن ناں اس دن غی
یاد کراوے جس تہاڑے ہر شخص اپناں مالک غی بارگاہ ماں حاضر و ہے غو
تے اس غو کیو کرتا یو سارو اس غے اگے موجود و ہے غو ات یاہ کافراں غی
چھپی لُکی دوستی وی موجود و ہے غی، اس ویلے وہ اپناں عملاں ناں تک غے
تا ھنگ کرے غو افسوس! کدے اج میرے تے میراں عملاں غے بشکار
مُچ چھنڈو ہو جاتو نہ ہوں عملاں ناں تکتو، نہ لیکھو دینوں پیتو تے نہ یاہ
ذلالت چھکنی پیتی. اللہ تعالیٰ اس دن غا آن تیں پہلاں ہی تمناں اپنی
ذات تیں ڈراوے اور ناں ناں یوہ اعلان وی کرے جے وہ اپناں بنداں ور مچ مہربان ہے تیئں تے اس نے یہ قیمتی گل اپناں بنداں ناں دسیں تا نجے ویہہ اپناں آپ ناں خدا غی ناراضگی تے دوزخ غی
اگ تیں بچا سکیں لہٰذا جس تیں غلطی ہو گئیں ہیں انھاں ناں چھکن غی کوئے لوڑ نیہنہ ویہہ سچا دل ناں توبہ واسطے جس ویلے وی اس غو بوڈ ٹھکوریں غا وہ انھاں ناں کھلو ہی لبھے غو، فائدو:- کافراں ناں
تعلقات غا تمام مفسراں نے ترے درجا بیان کیا ہیں (۱) دلی دوستی:- یاہ تے کسے حال ماں وی کافراں ناں جائز نیہنہ قرآن کریم ماں جگہ جگہ اسے توں ٹھا کیو گیو ہے اور یاہ عقلی طور وروی محال بلکہ ناممکن
ہے جے ایکن ہی شخص غی دوستی اللہ تعالیٰ ناں وی و ہے تے اس غا دین غاں دشمناں ناں وی و ہے. فر مسلماناں غا مقابلہ ماں کافراں غی مدد کرنی، انھاں غی ہمدردی رکھنی، انھاں غو آلہ کار بنوں یا دنیاوی

بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝ لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ
رزق دیدئے (۱۸) مومناں ناں چاہیئے جے ویہہ ایمان آلاں ناں چھوڑ غے
مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ
کافراں ناں دوستی نہ لانویں تے جہڑو آدمی ایسو کرے غو فر اللہ تعالیٰ ناں
مِنَ اللّٰهِ فِي شَيْءٍ إِلَّآ أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰىةً ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ
اُس غو کوئے تعلق نیہنہ ور اِس ویلے جد کہ تم انھاں تیں بچا کرتا ویں اور اللہ تعالیٰ تے
اللّٰهُ نَفْسَهُ ۗ وَإِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ ۝ قُلْ إِنْ تُخْفُوا
تمناں اپنی ذات تیں ڈراوے تے تمنے اللہ تعالیٰ در ہی مڑ غے جانوں ہے؛ (اے نبیؐ) تم فرمادیو: کہ تم اپناں دل غی
فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ ۗ وَيَعْلَمُ مَا فِي
گل چھپا غے رکھو یا اُس ناں باندے کرو اللہ تعالیٰ تے اس ناں جانے ہی ہے تے جو کجھ
السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝
اسماناں ماں ہے اور جو کجھ زمین ماں ہے اللہ اس سب ناں جانے تے اللہ تعالیٰ ہر اک چیز ور قدرت رکھن آلو ہے؛
يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا ۛ
(وہ کسو تہاڑو و ہے غو) جس تہاڑے ہر شخص اپنی کی وی اک اک نیکی اپنے سامنے تکے غو
وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوٓءٍ ۛ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا
تے اپنی کی وی اک اک بدی وی! وہ چاہوے غو افسوس! کدے اس غے تے اس غی بدی غے بشکار
بَعِيدًا ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ ۗ وَاللّٰهُ رَءُوفٌ
لموں چھنڈو ہوتو، تے اللہ تعالیٰ تمناں اپنی ذات توں ڈراوے تے اللہ تعالیٰ بنداں ور
بِالْعِبَادِ ۝ قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي
مُچ شفقت کرن آلو ہے (۱۹) (اے نبیؐ) تم فرمادیو: کہ جے تم اللہ ناں محبت کریں تاں میری تابعداری کرو
يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝
اللہ تعالیٰ تھارے ناں محبت کرے غو تے وہ تھارا گناہ بخش دئے غو؛ تے اللہ تعالیٰ بخشن آلو مُچ مہربان ہے (۲۰)

قُلْ اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ ۚ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ

(اے نبیؐ) تم فرمادیو: جے تم اللہ تعالیٰ تے رسولؐ غی اطاعت کرو! فر جے ویہہ منہ موڑ لیں تاں (سن لیو) جے اللہ

لَا يُحِبُّ الْكٰفِرِيْنَ ۝ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰٓى اٰدَمَ وَنُوْحًا

کافراں ناں پسند نیہنہ کرتو (۲۱) یقیناً اللہ تعالیٰ نے آدمؑ ناں تے نوحؑ ناں

وَّاٰلَ اِبْرٰهِيْمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ۝ ذُرِّيَّةً ۢ بَعْضُهَا

تے ابراہیمؑ غی لہڑی ناں اور عمران غی لہڑی ناں دنیا جہان ور چُنڑ لیو ہے؛ یہ سارا ایکنڑ دوجا

مِنْۢ بَعْضٍ ۗ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ۝ اِذْ قَالَتِ امْرَاَتُ عِمْرٰنَ

غی اولاد ہیں تے اللہ تعالیٰ خوب سُنن آلو جانڑ آلو ہے (یاد کرو!) جسویلے عمران غی بیوی نے کہیو تھو (۲۲)

رَبِّ اِنِّىْ نَذَرْتُ لَكَ مَا فِىْ بَطْنِىْ مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّىْ ۚ

ربا! میں تیرے واسطے منت منی ہے جو کجھ میرا شکم ماں ہے جے وہ آزاد رکھیو جئے غو تے توں میری طرفوں اس ناں قبول فرما

اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ۝ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ

بیشک توں ہی سنن آلو جانڑ آلو ہے فر جس ویلے اس ناں پیدا ہو گیو عرض کرن لگی:

رَبِّ اِنِّىْ وَضَعْتُهَآ اُنْثٰى ۗ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ ۗ

او میریا ربا! مناں تے یاہ کڑی ہوئی ہے! تے اللہ تعالیٰ چنگی طرح جانڑے جے اس ناں کے ہو یو ہے؛

وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْاُنْثٰى ۚ وَاِنِّىْ سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَاِنِّىْٓ

تے گدر و کڑی جسو نیہنہ ہو سکے تھو؛ تے میں اس بچی غو ناں مریمؑ رکھیو ہے؛ تے ہوں

اُعِيْذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ ۝

اس ناں وی اور اِس غی اولاد ناں وی شیطان مڑدود توں (بچانڑ واسطے) تیری حفاظت ماں دے رہئی ہوں (۲۳)

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُوْلٍ حَسَنٍ وَّاَنْۢبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا ۙ

فر اس ناں اس غا رب نے مُچ سوہنڑی طرح قبول کیو تے اس ناں مُچ چنگی طرح بڑو کیو؛

وَّكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ۚ كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ ۙ

تے زکریاؑ ناں اس غو سرپرست بنڑا یو (۲۴) جس ویلے وی زکریاؑ اس کونے حجرہ ماں جیں تھا

فائداں واسطے انھاں غی ہاں ماں ہاں جوڑنی! اس غی گل ہی جانڑ دیو! (۲) کافراں ناں ظاہری جئ اپلاتی اپلاتی خوش خلقی رکھنی یاہ ترے حالت ماں جائز ہے (الف) آدمی اسی جگہ پھس جئے جت کا فراں غی طرفوں مُچ خطرو وہے پہلی آیت ماں ﴿اِلَّآ اَنْ تَتَّقُوْا مِنْهُمْ تُقٰىةً﴾ تیں اسے پاسے اشارو ہے (ب) انھاں ناں اس گلوں خوش خلقی رکھے جے شاید ان غو دل اسلام در مڑ آوے (ج) مہمانڑ ہونڑ غی وجہ تیں کافر ناں خوش خُلقی سنگ پیش آنوں (۳) محتاج غریب تے گوانڈی کافر ور احسان کرنوں، انھاں ناں چنگو برتا کرنوں یوہ ہر ایکنڑ کافر واسطے جائز بلکہ ضروری ہے، ور اس واسطے وی یاہ شرط ہے جے انھاں کافراں ناں مسلماناں غی جنگ نہ چلتی وہے وعلیہ جمہور العلماء من اہل السنۃ فقہی زبان ماں انھاں تریہاں غا ترے ناں ہیں موالات، مدارات، مواسات۔ ٹھا کیو پہلا ہی توں جئے دوجاں دواں توں نیہنہ اس تیں علاوہ جن کافراں ناں مسلماناں غی جنگ نہ ہوتی وہے نہ مسلماناں ور ظلم کرتا ویں انھاں سنگ تجارتی کاروبار کرنوں وی اک دنیاوی ضرورت ہے جہڑی جائز ہے۔

(۲۰) اللہ غی محبت غا دعویدار یہودی، عیسائی، مشرک سارا ہی تھا اس آیت ماں انھاں ساراں ناں بنگاریو گیو ہے کہ جے تم اپناں دعوٰی ماں سچا ہیں تاں اللہ غا پیارا حبیب ﷺ غی پیروی کرغے اپناں دعوٰی غو ثبوت پیش کرو! رحمتِ عالم ﷺ غی آنی وی لوء ناں اپناں واسطے مشعل بنڑا لیو جے تم نے اس را اپنڑوں دعوو سچو کر دسیو فر اللہ تعالیٰ تھارا پشلا گناہ معاف کرغے تمناں اپناں پیاراں ماں شامل فرمالیئے غو۔ تم اس غا محبوب بنڑ جیں غا۔ تے محبت غا مدان ماں اس توں اُچو ہور کہڑو مقام وہے غو کہ محبت کرن آلو ہی محبوب بنڑ جئے!۔

(۲۱) یاہ انھاں ہی لوکاں واسطے دوجی بنگار ہے جہڑا اپناں آپ ناں خدا غا لاڈلا تے پیارا کیہنہ ویں تھا۔ فرمایو ٹھیک ہے جے تھارو خدا تعالیٰ ناں اتنوں ڈُنگو تعلق ہے تاں اس غی اطاعت کرو اس غو حکم منوں! اس غا رسول ﷺ غی اطاعت کرو! ور جے تم اس غی اطاعت کرن واسطے تیار نیہنہ اس غا صاف حکم تیں منہ موڑیں فر تم اس غا لاڈلا کد ہوسکیں فر تے تم اس غا نافرمان منکر ہیں اور اللہ نافرماناں منکراں ناں بالکل پسند نیہنہ کرتو۔ اتوں اگے ہُن اللہ غا کجھ فرمانبردار پیاراں بنداں غو ذکر ہے۔ اور انھاں غو ذکر وی اصل ماں حضرتِ عیسیٰؑ غا اصل واقعہ غی ''تمہید'' ہے

(۲۲) اللہ تعالیٰ نے اپنڑی ساری جیا جون بچوں اپنڑی خلافت تے رسالت واسطے حضرتِ انسان ناں چُنیوں، فر انساناں بچوں سب تیں پہلاں خلافت تے نبوت غو یوہ انعام حضرتِ آدمؑ ناں عطا ہووو، فر انھاں غی اولاد بچوں حضرتِ نوحؑ ناں، فر انھاں غی اولاد بچوں حضرتِ ابراہیمؑ ناں تے فر حضرتِ ابراہیمؑ غی لہڑی ناں یوہ انعام لبھو فر انھاں ہی غی لہڑی بچوں حضرتِ عمرانؑ غی لہڑی ناں۔ یہ سارا بزرگ اک دوجا غی اولاد تھا آیت ماں یا ہی گل بیان ہوئی ہے۔ نوٹ:۔ عمران ناں غا دو بزرگ ہووا ہیں اک حضرتِ موسیٰؑ غا والد اک حضرتِ مریمؑ غا والد! اکثر مفسراں غے نزدیک ات عمران تیں مراد حضرتِ مریمؑ غا والد ہیں تیئں تے ات اک دوجا غی اولاد ہونڑوں بیان فرمایو ہے تانجے سب جانڑ لیں کہ حضرت مریمؑ غا پوت حضرتِ عیسیٰؑ اسے لہڑی بچوں اک انسان ہیں ویہہ خدا غا پوت نیہنہ ہیں فر اگے ذکر وی حضرتِ عیسیٰؑ تے ان غی مائی صاحبہ غو ہی ہے۔

(۲۳) حضرتِ مریمؑ غی مائی صاحبہ نے یاہ منت منی تھی جے میرا شکم غو بچو پیدا وہے غو تے ہوں اس ناں اللہ غی عبادت اور اس غا دین غی خدمت واسطے بیت المقدس ماں چھوڑ دیوں غی ور جسویلے انھاں ناں تہی ہوئی تاں بڑو افسوس ہووو، جے منت تے گدر اغی تھی ہو گئی کُڑی! خیر! انھاں نے اس کُڑی ناں ہی اللہ غا رستہ ماں دینڑ غو ارادو کر لیو۔ تے اللہ تعالیٰ نے وی فرمایو جے اس تہی غی حقیقت ناں اللہ ہی جانڑیں جے یاہ کتنی پہاگاں آلی تے براتاں آلی تہی ہے! ات پوت کے کرے غو! ور انھاں غی مائی صاحبہ اج اس راز ناں کد سمجھ سکیں! حضرتِ مریمؑ غی مائی صاحبہ غو ناں عیسائی صحیفاں ماں ''حنّہ'' آیو ہے۔

(۲۴) یہودیاں ماں بیت المقدس غی خدمت واسطے پوت غی منت غو رواج تے تھو ورتھی غی منت اس تاریخ غو اک نووں باب تھو، اللہ تعالیٰ نے وی اس ناں خوب قبول فرمایو تے اپنّاں فضل ناں حضرت مریمؑ غی جسمانی تے روحانی پُج سُہنی تربیت فرمائی تربیتة حسنة فی عبادة وطاعة لربها قاله ابن عباس (روح المعانی) چھیکڑ عیسائی روایتاں غے مطابق ترے سال غی عمر ماں حضرتِ مریمؑ ناں بیت المقدس ماں دے دِتو گیوات اس ویلّے نبیاں ولیاں غی بہت بڑی تعداد موجود تھی ہر ایکن غی تاہنگ تھی جے انھاں غی پرورش غو کم مناں نصیب ہو جے، گل قرعہ اندازی توڑی پُج گئی۔ اللہ غی قدرت نالّ قرعہ ماں ناں حضرتِ زکریاؑ غو نکل آیو تے یوہ انعام انھاں ناں لبھ گیو۔ ویہہ حضرتِ مریمؑ غا موسا لگیں تھا اس را ویہہ اپنّی موسی ہی غی تربیت ماں آ گئیں :۔

(۲۵) بیت المقدس غے آسیں پاسیں مجاوراں غی عبادت واسطے لوہکا لوہکا کمرہ بنیا وا تھا انھاں بچوں ہی ایکنّ کوٹھی ماں حضرتِ مریمؑ عبادت کریں ویں تھیں حضرتِ زکریاؑ ات دیکھ پہالّ واسطے آتا رہنہ ویں تھا انھاں ناں حضرتِ مریمؑ کولّے بے موسم غا میوا تک غے بڑی حیرانگی ہوئی جے میں تے آنیاں نیہنہ فر یہ آیا کتوں! حضرتِ مریمؑ نے فرمایو یہ خاص اللہ تعالیٰ کولّوں آیا ہیں اللہ غی قدرت ماں یاہ کوئے انّ ہونّی گل نیہنہ وہ جس ناں چاہوے رزق عطا کر دیئے۔

(۲۶) حضرتِ زکریاؑ اس ویلّے توڑی اوتر تھا نال دوئے جی ہُنّ بڈھا جریف ہووا وا تھا اُواں انھاں غی بیوی صاحبہ وی ''بانجھ'' مشہور تھیں ور حضرتِ زکریاؑ ناں بے سواں غا میوا تک غے کجھ اڑک پڑک ہی یاہ دعا ہونٹھا ور آ گئی جے سوئں تے میرو وی نیہنہ ور اللہ غی قدرت ماں کہ مشکل ہے کہ وہ مناں وی بے موسم ہی نیک اولاد عطا فرما دیئے!۔

(۲۷) دعا فٹ قبول ہو گئی حضرت زکریاؑ نماز ماں ہی تھا کہ بشارت آ گئی، اک صاحبزادو وہے غو جس غو ناں وی عرشاں ور رکھیو گیو ہے یحییٰؑ انھاں غیں صفت یہ ویں غیں کہ ویہہ کلمۃ اللہ، یعنی حضرتِ عیسیٰ علیہ السلام غی تصدیق کریں غا، دین غا معاملہ ماں ویہہ قوم غا سردار ویں غا ویہہ ہر ویلّے عبادت ماں اس راڈ بیا ریہنہ غا کہ دنیا غیں لذت تے بیاہ شادی ور انھاں ناں ذری تہیان نیہنہ ہوسیں، ویہہ نیکی غا مُچ اُچا مقام ور ویں غا جس ناں نبوت کہیو جئے اس آخری صفت ماں مُچ تاریخی حقائق چھپیا وا ہیں، یہود دی حضرتِ یحییٰ علیہ السلام ناں اللہ غو نبی نیہنہ منیں تھا انھاں غا اس باطل خیال غی تردید کر غے فرمایو: نَبِيًّا اور عیسائی نبی واسطے نیک ہونّوں ضروری نیہنہ سمجھیں تھا انھاں غے نزدیک اسو شخص وی نبی ہو سکے جہڑو نیک تے متقی پرہیزگار نہ وہے انھاں غی تردید ماں فرمایو: مِنَ الصّٰلِحِيْنَ۔ یعنی حضرت یحییٰؑ اللہ غا نبی ضرور تھا اور نبی پرہیزگار تے وہے ہی، بلکہ وہ تے پرہیزگاری غا سب تیں اُچا رتبہ ور وہے۔ اسے ناں تے نبوت کہیو جئے۔

(۲۸) یوہ سوال بچّو ہونّ یاہ نہ ہونّ ور نیہنہ ہے اس ماں حضرتِ زکریاؑ شک کس را کر سکیں تھا جد کہ ویہہ اللہ غا نبی تھا۔ گل یاہ تھی کہ ویہہ آپ جریف بڈھا تھا اور گہر آلّی ''بانجھ'' سمجھی جے تھی اس ور انھاں نے حیرانگی نالّ یاہ درخواست کی جے ربا! اس غو ٹہنگ کے بنّے غو؟ ہم دوہری واری جوان ہو جاں غاں؟ یا اسے رابڈھیماں ماں ہی بچو ہو جے غو؟ فرمایو: بس اس حالت ماں ہی۔ عرض کی! تے نشانی کے وہے غی یعنی ہم ناں کس را پتو لگے غو جے ''امید'' ہے۔ فرمایو: اچانک ترے تہاڑاں توڑی تم لوکاں نالّ گل نیہنہ کر سکسیں چھڑی ہتھ نالّ یا سر نالّ سینی کریں غا البتہ جیبھ نالّ اللہ غو ذکر کرتا ریہنہ غا بس جس ویلّے یاہ حالت پیش آ جئے تم سمجھ لیو جے ''امید'' ہے تے تم اس نعمت ور سویرے شام اپنّاں رب غو متو ذکر کرو۔!

وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا ۚ قَالَ يٰمَرْيَمُ اَنّٰى لَكِ هٰذَا ۗ قَالَتْ

ویہہ اس کولّے کھانّ پینّ غیں چیز دیکھیں تھا انھاں نے پچھیو مریم! یوہ تیرے واسطے کتوں آ جئے اس نے کہیو:

هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ

یوہ اللہ تعالیٰ غی طرفوں ہے ؛ بیشک اللہ تعالیٰ جس ناں چاہوے بے حساب

بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۳۷﴾ هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهٗ ۚ قَالَ رَبِّ

رزق دیدئے (۲۵) بس اتے ہی زکریاؑ نے اپنّاں رب غے اگے دعا کی، انھاں نے عرض کی: اے میریا ربا!

هَبْ لِيْ مِنْ لَّدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ۚ اِنَّكَ سَمِيْعُ

توں مناں اپنے کولّے تیں سچّی اولاد عطا فرما ! بیشک توں دعا

الدُّعَآءِ ﴿۳۸﴾ فَنَادَتْهُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَآئِمٌ يُّصَلِّيْ فِي

سنّن آلّو ہے (۲۶) تے انھاں ناں فرشتاں نے بلا غے کہیو - جسو یلّے کہ ویہہ حجرہ ماں نماز پڑھ

الْمِحْرَابِ ۙ اَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ

رہیا تھا - جے اللہ تعالیٰ تمناں یحییٰؑ غی خوشخبری دے رہیو ہے جہڑو اللہ غی طرفوں ہونّ آلّا

مِّنَ اللّٰهِ وَسَيِّدًا وَّحَصُوْرًا وَّنَبِيًّا مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۳۹﴾

ایکنّ کلمہ غی تصدیق کرے غو تے سردار ہووے غو تے کالّسر یاں تیں کنی رہنّ آلّو وہے غو تے نبی وہے غو نیکاں بچوں (۲۷)

قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُوْنُ لِيْ غُلٰمٌ وَّقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَاَتِيْ

زکریاؑ نے عرض کی: ربا! مناں بچو کس را ہووے غو حالانکہ ہوں بڈھیماں ماں آ پجیو ہوں تے میری بیوی وی،

عَاقِرٌ ۗ قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ﴿۴۰﴾ قَالَ رَبِّ

بانجھ ہے ؛ فرمایو: اسے را! اللہ تعالیٰ جو چاہوے سو کر دئے! زکریاؑ نے عرض کی: ربا! میرے واسطے کائے

اجْعَلْ لِّيْٓ اٰيَةً ۗ قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ

نشانّی مقرر کر دے! فرمایو: تیری نشانّی یاہ ہے جے توں لوکاں نالّ ترے تہاڑا گل نیہنہ کر سکسیں

اِلَّا رَمْزًا ۗ وَاذْكُرْ رَّبَّكَ كَثِيْرًا وَّسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ﴿۴۱﴾

ہاں! بس سینی نالّ ؛ تے توں اپنّاں رب ناں متو متو یاد کریئے! تے سویرے شام اس غی تسبیح کریئے (۲۸)

(۲۹) حضرتِ زکریاؑ غو ذکر تے گلوں گل آ گیو تھو اصل قصو تے حضرتِ مریمؑ غو چلے کرے تھو، ہُن فر حضرتِ مریمؑ تے ان غا پوت حضرتِ عیسیٰؑ غی گل شروع کی جا رہئی ہے۔ تے حضرتِ مریمؑ غیں ویہہ سچیں صفت بیان کی جا رہئی ہیں جتھاں ماں اک پاسے تے یہودیاں غا الزاماں غو جواب ہے جہڑا ویہہ حضرتِ مریمؑ ورلا رہیا تھا ویہہ حضرتِ مریمؑ ناں چھڑی ضِد غی وجہ تیں پاک دامن، نیک کالسری منڑ واسطے تیار نیہنہ تھا، قرآن نے اعلان کیو یہودی غلط کہنہ ویہہ بہت نیک اللہ غی ''ولی'' تھیں، دوجی آیت ماں عیسائیاں غی خرافات غی وی تردید ہے عیسائی انھاں ناں خدا غا پوت غی ماں کینہ ویں تھا، فرمایو: نیہنہ! نہ ویہ تے خدا تھیں اور نہ خدا غا پوت غی ماں تھیں بلکہ ویہہ تے اللہ غی فرمانبرداری کرن آلیں نیکوکار کالسری تھیں، خدا غی خدائی ماں انھاں غی کائے سانجھ نیہنہ تھی۔

(۳۰) یہ واقعات رحمتِ عالمﷺ تیں کئیں سو سال پہلاں عرب تیں مُچ دور فلسطین ماں پیش آیا تھا جہڑا اپنٹی اصل نہار ماں تے اج اہلِ کتاب ناں وی بسریا وا تھا فر عرب غا امیؐ (فداہ ابی وامی) جتھاں نے تورات انجیل غو کدے مطالعو نیہنہ کیو، عیسائی تاریخ غی کائے کتاب نیہنہ تکی، نہ عیسائی عالماں غی کدے مجلس کی، جہڑا اُت آپ موجود نیہنہ تھا فر انھاں غی مبارک تے مقدس سُچی زبان توں یہ واقعات اج اپنٹی اصل نہار ماں سچ سچ کسرا بیان ہو رہیا ہیں؟ کیوں یاہ اس گل غی دلیل نیہنہ کہ رحمتِ عالمﷺ ور اللہ غی طرفوں وحی نازل ہو رہئی ہے! جس غے ذریعہ یہ سچا واقعا آپ بیان فرما رہیا ہیں! تے کیوں یاہ اس گل غی صاف کھلی نشانی نیہنہ جے آپؐ اللہ غا نبی ہیں! ضرور ہے۔ سبحان اللہ! یوہ انداز تے طرز وی قرآن غو اپنٹوں ہی ہے کہ وہ واقعات غی بغتی کا نگ ماں اچن چیت انسان غا ذہن ناں زبردست حقیقت در موڑ چھوڑے وہ واقعات غا ہاڑ ماں انسان ناں رڑن نیہنہ دیتو۔ **وللہ الحمد**،

(۳۱) فرشتاں غے ذریعہ حضرتِ مریمؑ ناں بچہ غی خوش خبری دتی گئی ناں مبارک مسیح، عیسیٰ ابن مریم بیان فرمایو۔ ابنِ مریم یعنی مریم غا پوت یوہ انھاں غا ناں غو حصو ہے حالانکہ انھاں تیں علاوہ کسے پیغمبر غا ناں ناں قرآن نے ''ولدیت'' بیان نیہنہ کی ور انھاں غی ولدیت ناں غو ہی اک حصو بنا غے بیان کی کیونجے ویہہ بجنڑ باپ تیں پیدا ہویا تھا لوک پریشان ہو جاتا کہ انھاں غی ولدیت کے بیان کراں فرمایو: انھاں ناں ''ابنِ مریم'' یعنی مریم غا پوت کُہو! فر حضرتِ عیسیٰ علیہ السلام غیں ات صفت وی اجئی بیان فرمائیں جتھاں ناں اک پاسے تے یہودیاں غا غلط عقیداں ور سٹ لگے تے دوجی بکھی عیسایاں غی حدوں بدھی وی خرافات توں اہلِ ایمان ناں واقف کرایو جئے حالانکہ لفظ اکوّ ہے، بلکہ انھاں صفتاں ناں حضرتِ مریمؑ ناں اس اوکھی گہڑی ماں تسلی تے اطمینان وی نصیب ہو جئے۔ تم آپ سوچو اک نیکوکار سچی سیرت آلی کالسری ناں بجنڑ بیاہ تیں بچو وہے تے اس ور کہ گذرے! واہ کس کس غا منہ ور ہتھ رکھے تے دبو دئے! واہ تے جیتی ہی مر جئے۔ سگوں اس ناں زندگی تیں موت سرس سہئی لگنڑ لگ جئے! فرمایو: کوئے گھبران غی گل نیہنہ، تحمّل غے رھو ویہہ ''کلمۃ اللہ'' ہیں یعنی اللہ غا خاص حکم ناں تے عجیب شان ناں دنیا ماں تشریف لیانویں غا دنیا آخرت دواں جہاناں ماں اُچا مرتبہ آلا ویں غا، ویہہ اللہ غا مقرب بنداں ماں شامل ویں غا، ور یہ ساریں گل تے اپنٹاں وقت ور ویں غیں، اس توں پہلاں لوکاں ناں کون سمجھاوے غو فرمایو: ویہہ پنگھوڑا ماں ہی لوکاں ناں گل کریں غا اپنی نبوت غو اعلان کریں غا تے اپنی نیکوکارمائی تیں الزام ہٹاویں غا تے بڑی اُچی شان آلا نیک بخت ویں غا۔

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَـٰٓئِكَةُ يَـٰمَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰكِ

تے (یاد کرو) جسویلے فرشتاں نے کہیو: اے مریم! بیشک اللہ تعالیٰ نے تناں چنڑ لیو ہے

وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَىٰكِ عَلَىٰ نِسَآءِ الْعَـٰلَمِينَ ۝ يَـٰمَرْيَمُ

تے تناں پاک بنایو ہے تے دنیا جہان غی کالسریاں ور تناں فضیلت دتی ہے؛ اے مریم!

اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّٰكِعِينَ ۝

توں اپنٹاں رب غی فرمانبرداری کرتی رُہو تے سجدو کرتی رُہو اور رکوع کرن آلاں ناں رکوع کرتی رُہو (۲۹)

ذَٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ ۚ وَمَا كُنتَ

(اے نبی) یہ گل غیب غی خبراں بچوں ہیں جہڑیں ہم تھارے در وحی کر رہیا ہاں تے تم اُن غے کونے

لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَـٰمَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا

نیہنہ تھا جسویلے ویہہ (قرعہ واسطے) اپنٹاں قلم سٹیں تھا جے انھاں بچوں کہڑو مریمؑ غو سرپرست بنے غو تے نہ

كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ۝ إِذْ قَالَتِ الْمَلَـٰٓئِكَةُ

تم انھاں کونے اُس ویلے تھا جس گہڑی ویہہ آپس ماں گہلیں تھا (۳۰) (یاد کرو) جسویلے فرشتاں نے کہیو:

يَـٰمَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ

اے مریمؑ! بیشک اللہ تعالیٰ تناں اپنٹی طرفوں ایکنڑ کلمہ غی خوشخبری دئے جس غو ناں مسیح

عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْـَٔاخِرَةِ وَمِنَ

عیسیٰ ابنِ مریم وہے غو جہڑو دنیا تے آخرت ماں بڑا رتبہ آلو وہے غو تے اللہ غا

الْمُقَرَّبِينَ ۝ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا

مقرب بنداں بچوں وہے غو؛ تے وہ لوکاں ناں گل کرے غو پنگوڑا ماں وی تے ادکھڑ عمر ماں وی

وَمِنَ الصَّـٰلِحِينَ ۝ قَالَتْ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي وَلَدٌ

تے وہ صالحین بچوں وہے غو (۳۱) ویہہ عرض کرن لگیں: ربا! مناں کس را بچو وہے غو!

وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ ۖ قَالَ كَذَٰلِكِ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ

حالانکہ مناں کسے بشر نے ہتھ وی نیہنہ لایو؛ فرمایو: اسے را، اللہ جو چاہوے سو پیدا کر دئے

إِذَا قَضَىٰٓ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾

وہ جسویلے کسے کم غو فیصلو کر لئے تے اُس ناں کہہ جے ہو جا ! بس وہ ہو جئے (٣٢)

وَيُعَلِّمُهُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ ﴿٤٨﴾

تے اللہ تعالیٰ اُس ناں کتاب اور حکمت تے تورات اور انجیل غی تعلیم دئے غو

وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَنِّى قَدْ جِئْتُكُم بِـَٔايَةٍ

تے وہ بنی اسرائل در (اللہ غو) رسول وہے غو (٣٣) (تے کہہ غو) جے ہوں تھارا کوئے تھارا رب غی طرفوں

مِّن رَّبِّكُمْ أَنِّىٓ أَخْلُقُ لَكُم مِّنَ ٱلطِّينِ كَهَيْـَٔةِ

نشانی لے غے آیو ہاں ؛ ہوں تھارا واسطے مٹی ناں پکھیرواں غی شکل بناؤں ؛

ٱلطَّيْرِ فَأَنفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًۢا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۖ وَأُبْرِئُ

فر اس ماں پھوک ماروں تاں وہ اللہ غا حکم ناں پکھیروں بن جئے تے ہوں جامنوں

ٱلْأَكْمَهَ وَٱلْأَبْرَصَ وَأُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۖ وَأُنَبِّئُكُم

انّاں ناں تے کوہڑیاں ناں بل کر چھوڑوں تے اللہ تعالیٰ غا حکم ناں مڑداں ناں زندہ کر دیوں تے ہوں تمناں دس چھوڑوں

بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِى بُيُوتِكُمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ

جو کجھ تم کھائیں تے جو کجھ اپناں گہراں ماں سمھاں غے رکھیں بیشک اس ماں

لَءَايَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ

بڑی نشانی ہے جیکر تم ایمان لیاں آلا ہیں (٣٤) تے ہوں اپناں تیں پہلی کتاب

يَدَىَّ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ ٱلَّذِى حُرِّمَ

تورات غی تصدیق کرن آلو ہاں ؛ تے اس گلوں آیو ہوں تانجے تھارے واسطے ویہہ چیز حلال کر دیوں جہڑیں تھارے اُپر حرام

عَلَيْكُمْ ۚ وَجِئْتُكُم بِـَٔايَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾

کی ویں تھیں تے ہوں تھارے کوئے تھارا رب کولوں نشانی لے غے آیو ہوں ؛ تم اللہ تعالیٰ تیں ڈروتے میرو کہیو منوں (٣٥)

إِنَّ ٱللَّهَ رَبِّى وَرَبُّكُمْ فَٱعْبُدُوهُ ۗ هَٰذَا صِرَٰطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾

بیشک اللہ تعالیٰ ہی میرو وی رب ہے تے تھارو وی رب ہے لہٰذا تم اُسے غی عبادت کرو ! یوہی سِد ورستو ہے (٣٦)

(٣٢) اپر بیان کی جاں آلیں صفتاں ناں حضرتِ مریمؑ غو دِل تے مطمئن ہوگیو ور انھاں ناں اجوں اس ور مُچ حیرانگی تھی جے بجن نکاح بیاہ تیں بچو ہوں غو ٹہنگ کے بنے غو اس غو جواب دتو ! جے نظر اللہ غی قدرت ور رکھو وہ اپنی قدرت تے طاقت ناں جو چاہوے سو کر سکے بس بچو وی بجن نکاح بیاہ تیں اسے را ہو جئے غو، نکاح کر غے خاوند بیوی غی ملاقات توں بعد اولاد عطا کرنی وی اُسے غو کمال ہے تے نکاح تیں بجن ہی اولاد دیدینی یاہ وی اُسے غی قدرت ہے۔

(٣٣) انھاں صفتاں ماں حضرت مریم علیہا السلام غی تسلی غو ہور ہور سامان ہے جے ویہہ کوئے عام آدمی نیہنہ ہوسیں بلکہ اسی اچی شان غا بنی ویں غا کہ اللہ تعالیٰ آپ اُنھاں ناں اپناں خاص خزانہ توں کتاب حکمت تورات اور انجیل غو علم عطا فرماوے غو، ویہہ بنی اسرائیل در اللہ غی طرفوں نبی بنا غے چلایا جیں غا۔ **فائدو:**۔ کجھ مفسراں نے کتاب تے حکمت غی تعلیم دین غی تفسیر یاہ کی ہے جے جسویلے قیامت غے نیڑے ویہہ فر اس دنیا ماں تشریف لیاویں غا اس ویلے اللہ تعالیٰ انھاں ناں کتاب یعنی قرآنِ کریم تے حکمت یعنی نبی پاک ﷺ غی حدیث غو علم عطا فرماوے غو فر ویہہ دینِ مصطفویؐ غی خوب خوب تبلیغ کریں غا کیونجے قرآن پاک ماں ''کتاب تے حکمت'' غو مطلب عام طور ور یوہی وہے فرات وی انھاں ناں دواں چیزاں ناں ''تورات تے انجیل'' غا علم توں کنی کر غے بیان کیو گیو ہے۔ واللہ اعلم

(٣٤) ﴿إِنِّى قَدْ جِئْتُكُم﴾ تیں حضرت عیسیٰؑ غو کلام شروع وہے یعنی جسویلے ویہہ بنی اسرائیل کوئے نبی بن غے آگیا تاں انھاں نے اس را اپنی تبلیغ شروع کی جے ہوں ...... تے کجھ اسلاف نے اس را تفسیر کی ہے جے کلام تے یوہ وی اللہ تعالیٰ ہی غو ہے ور مطلب یوہ ہے جے فر جسویلے بنی اسرائیل کوئے نبی بن غے آجیں غا اس ویلے یاہ گل کہہ غے انھاں ناں دین غی دعوت دیں غا جے ہوں ...... بہر حال انھاں معجزاں غے ناں گہڑی گہڑی ہر معجزہ غا آخر ماں ﴿بِإِذْنِ ٱللَّهِ﴾ '' اللہ غا حکم ناں'' کہنوں بڑو اہم ہے کیونجے یہودی حضرتِ عیسیٰؑ ناں اللہ غا سچا نبی نیہنہ منیں تھا اسے گلوں انھاں نے مشہور کیو وتھو جے انھاں نے کوئے معجزو شو جزو نیہنہ دسیو بلکہ ویہہ جادو کریں ویں تھا قرآن نے بیان کیو جے یہودی کوڑ ماریں، یہ چتے غے سچ ناں کوڑاں غا پردہ چا ھڑیں، ور انھاں معجزاں ہی غی وجہ تیں عیسائی انھاں ناں خدا کہینہ تھا اللہ نے انھاں غی گمراہی غو پہانڈو وی پہنّ چھوڑیو کہ نبی جہڑو وی معجزو دسے وہ پہانویں کتنوں اُچّو تے کتنوں ہی عجیب کیوں نہ وہے اس ناں وہ خدا غی خدائی غو پیال نیہنہ بن جاتو نہ اس ناں خدا غی قدرت ماں کجھ حصہ داری یا شراکت تھا جئے کیونجے وہ معجزو تے اس غا ہتھ ور اللہ ہی غی قدرت ناں تے اللہ ہی غا حکم ناں ظاہر وہے اس معجزہ غے پچھے خدا غی قدرت تے طاقت وہے اور نبی غا ہتھ ور جد وہ ظاہر وہے فر وہ اس گل غی نشانی وہے جے جس غا ہتھ ور اللہ اپنی یاہ خاص قدرت ظاہر فرمار ھیو ہے یوہ اللہ غو نبی ہے ور وہ خدا غی خدائی ماں شریک نیہنہ ! اسے گل ناں تاکید ناں ذھناں ماں بسالن واسطے بلکہ دل غی تختی ور گھن غے لکھ دین واسطے ہر اک معجزہ ناں فرمایو جار ھیو ہے۔ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ''اللہ غا حکم ناں'' حالانکہ سارا معجزا سنا غے چھیکڑ ماں اک واری ﴿بِإِذْنِ ٱللَّهِ﴾ کہنوں وی سُدّ وتھو ور گہڑی گہڑی کہہ غے تاکید اپر تاکید کی جارئی ہے، تے جہڑا معجزا اللہ غی طرفوں حضرت عیسیٰؑ ناں دتا گیا ہیں یہ اس زمانہ غا تقاضہ غے مطابق ہیں حافظ ابنِ کثیرؒ فرمانویں نبی ناں جہڑو معجزو دتو جئے وہ اس زمانہ غا مشہور فن ناں رلتو ملتو وہے تانجے معجزہ ناں اللہ غا نبی غو مرتبو سب غی نظراں ماں ساراں تیں اچو ہو جئے حضرت موسیٰؑ غو زمانوں جادوگری غو زمانہ تھو انھاں ناں وہ معجزو لبھو جس ناں جادوگری مٹی ماں رل گئی، حضرت عیسیٰؑ غا زمانہ ماں طب (ڈاکٹری) غی بڑی ٹل تھی انھاں ناں یہ معجزا لبھا ۔ جامنوں اناں ناں ہتھ پھیر غے لو آلو کر دیئوں تے کوہڑ آلاں ناں بل کر چھوڑنوں، مٹی ناں پکھیرواں غیں گڈیں بنا غے ہوا ماں اڈا چھوڑنا، تے مڑداں ناں زندہ کر دینوں، الاّ دسو ! ات ڈاکٹر بچارا کے کریں غا ! رحمت عالم ﷺ ناں جتناں معجزا عطا ہووا انھاں ماں ساراں تیں بڑو معجزو قرآنِ کریم غو ہے جس غی اک آیت اگے عرب غی ساری فصاحت بلاغت غو جس ور انھاں ناں مان تے بڑیار تھو ۔ ساہ سُک گیو۔

(۳۵) نوؤں نبی پہلی شریعت ناں اکالن واسطے نیہنہ آتو، دین تے آدمؑ توں لے غے اَج توڑی اکو ہی ہے نوؤں نبی اسے توحیدی باغ ناں اپنڑی تبلیغ غی سگ لا غے نرو یو کرے اِس سُچا باغ ماں لوکاں نے اپنڑے پلے توں جھڑا جنڈ گرنڈ الا چھوڑیا ویں نوؤں نبی انھاں ناں پٹ غے اور سمار غے باغ ناں اپنی اصلی شکل ماں نیش تو حیدور کھلو کر دیئے، حضرت عیسیٰؑ وی اپنی تبلیغ غو یو ہی مقصد بیان فرما رھیا ہیں. جے ہوں اپنڑے تیں پہلاں نازل ہون آلی تورات غی تردید نیہہ کرتو بلکہ تصدیق کروں بنی اسرائیل ور انھاں غی نافرمانی غی وجہ تیں جھڑیں چیز حرام کر دتی گیئں تھیں یا یہودی علماء نے اپنے پلے تیں جھڑیں حلال چیز حرام سمجھ لیں تھیں ہوں انھاں غو حلال ہونڑوں بیان کروں (ابن کثیر) بس تم اللہ تیں ڈرتا رہو تے میری گل منوں۔

فَلَمَّآ اَحَسَّ عِيْسٰى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ اَنْصَارِيْٓ

فر جسویلے عیسیٰؑ ناں بنی اسرائل دروں کفر ہی سہئی لگو، انھاں نے کہیو: اللہ غا رستہ ماں کونڑ میرو مددگار

اِلَى اللّٰهِ ۭ قَالَ الْحَوَارِيُّوْنَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ ۚ اٰمَنَّا

وہے غو؟ حواریاں نے جواب دتو جے ہم اللہ غا (دین غا) مددگار ہاں ہم اللہ تعالیٰ ور

بِاللّٰهِ ۚ وَاشْهَدْ بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ ۝ رَبَّنَآ اٰمَنَّا بِمَآ اَنْزَلْتَ

ایمان لے آیا، تے تم گواہ رہیو جے ہم مسلمان ہاں؛ اے مھار یار با! تیں جو کجھ نازل کیو ہم اُس ور ایمان لے آیا،

وَاتَّبَعْنَا الرَّسُوْلَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشّٰهِدِيْنَ ۝ وَمَكَرُوْا

تے ہم رسول غا تابعدار ہو گیا لہٰذا توں ہم ناں وی گواہی دینڑ آلاں ناں لکھ لے (۳۷) تے انھاں نے چالبازیں کیں

وَمَكَرَ اللّٰهُ ۭ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمٰكِرِيْنَ ۝ اِذْ قَالَ اللّٰهُ

اور اللہ نے وی خفیہ تدبیر کی، تے اللہ سب تیں سِرس تدبیر کرن آلو ہے (۳۸) (یاد کرو) جسویلے اللہ نے کہیو تھو

يٰعِيْسٰٓى اِنِّىْ مُتَوَفِّيْكَ وَرَافِعُكَ اِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ

اے عیسیٰؑ ہوں تناں لے لینڑ آلو ہوں، تے تناں اپنڑاں در چک لینڑ آلو ہوں، تے تنا کافراں

مِنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَجَاعِلُ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْكَ فَوْقَ

تیں پاک کر لینڑ آلو ہوں، تے جھڑا تیرا تابعدار ہیں انھاں ناں قیامت توڑی

الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ۚ ثُمَّ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ

کافراں ور غالب کر دینڑ آلو ہوں، فر تم ساراں نے مڑ غے میرے کولے آنڑوں ہے

فَاَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيْمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ۝ فَاَمَّا

تاں ہوں تھارے بشکار اس چیز غا بارہ ماں فیصلو کر دیوں غو جس ماں تم جھگڑو کر رہیا ہیں (۳۹) تے ویہہ

الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَاُعَذِّبُھُمْ عَذَابًا شَدِيْدًا فِي الدُّنْيَا

لوک جھاں نے کفر اختیار کیو انھاں ناں تے ہوں دنیا ماں وی تے آخرت ماں وی سخت عذاب

وَالْاٰخِرَةِ ۡ وَمَا لَھُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ۝ وَاَمَّا الَّذِيْنَ

دیوں غو تے انھاں غو کوئے مددگار نیہنہ ہوسیں؛ اور ویہہ لوک جھڑا

(۳۶) رب اللہ ہی ہے، عبادت اسے غی ہونی لوڑیئے! اس غی خدائی ماں نہ حضرت عیسیٰؑ شریک ہیں نہ مریمؑ ناں کجھ حصہ داری ہے تے نہ حضرتِ روح القدس جبرائیلؑ اس غی خدائی غا پیہال ہو سکیں یہ ساریں گل نجران غاں عیسائی بنداں ناں سنائی جا رہئی ہیں جھڑا حضرتِ عیسیٰؑ ناں خدا غا پوت تے اس غی خدائی غا حصہ دار منیں تھا، ہُنڑ ویہہ ہی انصاف ناں فیصلو کریں جے انھاں غو حضرتِ عیسیٰؑ غی سچی سُچی تعلیم ناں کے جوڑ ہے!؟

(۳۷) اک لموں عرصو تبلیغ کرن تیں بعد جد بنی اسرائیل تیں حضرتِ عیسیٰؑ مایوس ہو گیا انھاں غا ایمان قبول کرن غی کائے امید نہ رہئی۔ تاں انھاں نے یوہ عام اعلان فرمایو جے خدا غا دین واسطے اللہ غا رستہ ماں کون میری مدد کرے غو جس ور یہ اللہ غا نیک بندا کھلاؤ ہو گیا۔ حواری حضرتِ عیسیٰؑ غا صحابیاں ناں کہیو جئے۔

(۳۸) مَکْرٌ عربی ماں خفیہ تدبیراں ناں کہیو جئے، جے ویہہ چنگا کم واسطے ویں تاں چنگی سمجھی جئیں جس غو ترجموں ہم تدبیر کرنی، کاری کرنی، حل کڈنوں وغیرہ کر سکاں تے جے کدے مندا کم واسطے وہے تاں مندی تدبیر سمجھی جئے جس غو ترجموں ہم چال چلنڑی، چھل کرنوں وغیرہ کر سکاں آیت غو مطلب یوہ ہو گیو کہ بنی اسرائیل نے حضرت عیسیٰؑ ناں قتل کرن واسطے خفیہ تدبیر کیں چال چلیں، سازش بنائیں، پہلاں حضرت عیسیٰؑ ناں (نعوذ باللہ) مرتد قرار دِتو، اپنی مذہبی عدالت ماں ارتداد غو مقدموں لا غے اتوں سولیٔ چاہڑن غو فیصلو لے لیو فر اس ناں روم غی مُلکی مشرک عدالت توں منظور کروایو، کیوں جے انھاں غو علاقو روم غی ماتحتی ماں تھو اور روم غی مرضی بجنڑ ات کوئی فیصلو نافذ نیہنہ ہو سکے تھو۔ چھیکڑ انھاں ناں سولی چاہڑن غا سارا سر بند کر لیا یوہ سب کجھ ویہہ خُفیہ خُفیہ کرر ہیا تھا کیوں جے انھاں ناں اس گل غو وی یقین تھو جے حضرت عیسیٰؑ اللہ غا سچا نبی ہیں ور ضِد غی وجہ تیں منیں نیہنہ تھا خیر! آخر اللہ غی قدرت ناں حضرتِ عیسیٰؑ تے بچ گیا اور اللہ تعالیٰ نے اُنھاں غی چالاں غو جواب خفیہ تدبیر ناں دِتو کہ حضرتِ عیسیٰؑ ناں زنداں اسمان ور چک لیو ور انھاں ناں اسو ٹپلو لایو جے انھاں نے اپنڑوں ہی اک بندو سولی چاہڑ چھوڑیو، قرآنِ پاک نے انھاں غیں سازشاں ناں تے اللہ غی خفیہ تدبیر ناں اک ہی لفظ مَکْرٌ ناں بیان کیو ہے، دراصل ہر اک بولی غو اک بکھرو انداز تے کئی طرز وہے، عربی غو وی اک انداز ہے جے کسے کم غی سزا ناں تے اصل جرم ناں ایکنڑ ہی لفظ ناں بیان کر دتو جئے قرآن پاک ماں اس غیں مُچ مثال ہیں مثلاً اِنَّھُمْ یَکِیْدُوْنَ کَیْدًا وَاَکِیْدُ کَیْدًا. جَزَاءُ سَیِّئَةٍ سَیِّئَةٌ مِّثْلُھَا وغیرہ اس انداز ناں اَلْمُشَا کَلَةُ کہیو جئے۔

(۳۹) یعنی وہ ویلے وی یاد کرن غے قابل ہے جسویلے اک پاسے بنی اسرائیل حضرت عیسیٰؑ ناں سولی چاہڑن غی سازش کر رھیا تھا تے دوجے پاسے اللہ تعالیٰ فرما رھیو تھو گھبران غی کائے لوڑ نیہنہ. انھاں غی کے ہمت ہے جے یہ تمناں قتل کر چھوڑیں. ہوں تمناں واپس لینڑ آلو ہاں، انھاں غی نافرمانی حدوں بدھ گئی ہے ہُنڑ ہوں تمناں اپنے در چک لینڑ آلو ہاں، کافراں تیں پاک کر لینڑ آلو ہاں، انھاں غا یہ سارا الزام تھوئے جیں غا، انھاں غا پلّان مٹی ماں رل جیں غا، تے جھڑا تھاری پیروی کریں غا، نہ تمناں جادوگر کیہنہ غا نہ خدا غو پوت خیال کریں غا یعنی پکا مسلمان ویں غا ہوں انھاں ناں قیامت توڑی کافراں

أٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَیُوَفِّیْهِمْ اُجُوْرَهُمْ وَاللّٰهُ

ایمان لیایا تے انھاں نے نیک عمل کیا انھاناں تے وہ اُن غو پورو پورو اجر دیدئے غو تے اللہ تعالیٰ

لَا یُحِبُّ الظّٰلِمِیْنَ ۝ ذٰلِكَ نَتْلُوْهُ عَلَیْكَ مِنَ الْاٰیٰتِ

ظالماں ناں پسند نیہنہ کرتو (۴۰) (اے نبیؐ) یہ ویہہ آیت تے حکمت آلیں نصیحت ہیں جہڑیں ہم تھارے

وَالذِّكْرِ الْحَكِیْمِ ۝ اِنَّ مَثَلَ عِیْسٰی عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ

سامنڑ تلاوت کر رہیا ہاں (۴۱) بلاشبہ عیسیٰؑ غو معاملو اللہ تعالیٰ غے نزدیک آدمؑ

اٰدَمَ خَلَقَهٗ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهٗ كُنْ فَیَكُوْنُ ۝

ہاروں ہے ، اللہ نے ویہہ مٹی تیں بنایا فر فرمایو ہو جا بس ویہہ ہوگیا (۴۲)

اَلْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِّنَ الْمُمْتَرِیْنَ ۝ فَمَنْ

حق وہ ہی ہے جہڑو تھارا رب غی طرفوں ہے لہٰذا تم شک کرن آلاں ماں نہ ہو جاوٗ! (۴۳) فر تھارے

حَآجَّكَ فِیْهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ

کوئے علم غا آجانڑ تیں بعد وی جہڑو اس بارہ ماں تھارا ناں جُھتھ کرے تم فرمادیو:

تَعَالَوْا نَدْعُ اَبْنَآءَنَا وَاَبْنَآءَكُمْ وَنِسَآءَنَا وَنِسَآءَكُمْ

اچھا! آوٗ! ہم بلا لیاں اپناں بچاں ناں تے تھاراں بچاں ناں تے اپنیاں عورتاں ناں تے تھاریاں عورتاں ناں

وَاَنْفُسَنَا وَاَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَّعْنَتَ

اور اپناں آپ ناں تے تمناں وی فر ہم سا را دعا کراں تے جُھوٹھاں ور

اللّٰهِ عَلَی الْكٰذِبِیْنَ ۝ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ

اللہ تعالیٰ غی لعنت کراں (۴۴) بیشک یوہی ہے انھاں واقعاں غو

الْحَقُّ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اللّٰهُ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْعَزِیْزُ

سچو بیان ، تے اللہ تعالیٰ تیں سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ ؛ اور بیشک اللہ تعالیٰ ہی زبردست ہے

الْحَكِیْمُ ۝ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ عَلِیْمٌ بِالْمُفْسِدِیْنَ ۝

حکمت آلو ہے فر جیکدے ویہہ (ہُنڑ وی) منہ موڑیں تے بیشک اللہ تعالیٰ فسادیاں ناں خوب جانٹیں (۴۵)

منزل ۱

تیں سربلند کردیوں غو انھاں غو دین ہی اُچورہ غو فر یہودی، عیسائی، مسلم، مشرک سارا میرے کوئے آجیں غا جت ہوں انھاں غا جھگڑا غو عملی فیصلو کردیوں غو جہڑا صحیح طریقہ ناںڑ حضرتِ عیسیٰؑ ناں اللہ غا عظیم نبی منیں ویہہ جنت ماں جیں غا تے باطل پرستاں ناں دوزخ غی سزا دتی جئے غی؛ **فائدو:** - جمہورِ امت غے نزدیک مُتَوَفّی غو مطلب لے لینوں ہی ہے موت دینوں اس غو لازمی ترجموں نیہنہ ور کجھ اک اکابر نے تفسیر اس راوی کی ہے جے یہودی تمناں کدے قتل نیہنہ کر سکسیں کیونجے ہوں تھاری عمر پوری کروں غو فر قیامت غے نیڑے دوہری واری نازل ہون تیں بعد جھیکڑ تمناں طبعی موت دیوں غو تے اس ویلے ہوں تمناں اپنڑے در چک لینڑ آلو ہاں، صاحبِ کشاف، بیضاوی، مدارک، تفسیر کبیر نے اسے انداز ور تفسیر کی ہے امام فخر الدینؒ غا الفاظ یہ ہیں انی متمم عمرک فحینئذاتو فاک فلا اترکھم حتی یقتلوک بل انار افعک الی سمائی بہرحال تفسیر غو انداز کجھ وی وہے ور امت غو اتفاق ہے جے حضرتِ عیسیٰؑ زندہ اسماناں ور چک لیا گیا تھا، جہڑا اخیر زمانہ ماں فر تشریف لیانویں غا خود عیسائیاں غا ابتدائی سارا فرقاء اسے گل غا قائل تھا ور کافی عرصہ بعد عیسائی قوم نے کجھ خاص مجبوریاں پچھے یوہ عقیدو گھڑ یو تھو جے ویہہ سوٗلی چاھڑیا گیا تھا. تانجے ساراں لوکاں غا گناہاں غو کفارو ادا کردیں. سبحان اللہ! اسے ناں کہیو جے ''نانی کھسم (خصم) کرے تے دوھترو چٹی پَہرے'' گناہ لوک کریں ور سزا اللہ اپناں پیارا نبی ناں دیئے نعوذ باللہ، قرآنِ پاک نے حضرت عیسیٰؑ غا بارہ ماں سارا قصہ چھوٹ سار غے اصلی گل اپنی اصلی نہار ماں پیش کی، تانجے امت ناں اصل حقیقت غو پتو لگ سکے، خیر یہ گل تے عیسائیاں غیں تھیں، اٹھارمی صدی غا آخر ماں انھاں کمبختاں نے مھارے بچوں ہی اک ''ابن الوقت،، ناں منکت ،، لے غے اس ناں وی یا ہی پٹی پڑھائی فر وہ وی انھاں غے ناںڑ ہی ٹُھوکڑی مارن لگ پیو تے اتنو بٹریو اتنوں بٹریو جے قرآن پاک غیں ان آیتاں ناں مروڑ تروڑ غے کہنڑ لگو پَہا یئو! عیسیٰؑ تے سچیں مچیں وفات پا گیا ہیں ویہہ اسماناں ور نیہنہ چاپایا گیا لہٰذا جس عیسیٰؑ نے قیامت غے نیڑے آنوں ہے ہُن کدے تم مناں ہی وہ عیسو من لیں ہاں تاں تھارو بڑو احسان وہے ہا میری گوگی غو وی بندوبست ہو جئے ہا۔

(۴۰) نیوں تے کافر ہر اک منکر نافرمان ناں کہیو جے ور ات اپڑ غا مضمون غا لحاظ ناںڑ خاص طور ور ویہہ لوک ہیں جہڑا حضرتِ عیسیٰؑ غی رسالت تسلیم کرن تیں نمکریں یا انھاں غا بارہ ماں حدوں بدہ جانڑ آلا باطل عقیدا رکھیں یہ لوک دنیا ماں وی ذلیل تے آخرت ماں وی ذلیل! نہ ات انھاں غو کوئے حمایتی ہے تے نہ آخرت ماں کوئے مددگار! اسے راات مومن تیں مراد وی خاص طور ور ویہہ لوک ہیں جہڑا حضرتِ عیسیٰؑ غا بارہ ماں صحیح عقیداں ور قائم ہیں۔ یہ اسلام تیں پہلاں ویہہ عیسائی لوک تھا جہڑا حضرت عیسیٰؑ غی سچی سُچی تعلیم ور عمل کر رہیا تھا اور اسلام تیں بعد ہر وہ شخص ہے جہڑو دینِ اسلام ناں سینا ناںڑ لا لئے پَہانویں وہ قوم غو عیسائی وہے، یہودی وہے، یا کسے اور مشرک قوم غو بندو وہے۔

(۴۱) مضمون غا اس بگتا دریا ماں چانڑ چک انسان غو ذہن اس حقیقت در موڑیو جا رہیو ہے کہ رحمت عالم ﷺ توں سیکڑاں سال پرانا حضرت عیسیٰؑ غا یہ واقعا جن ماں یہودی تے عیسائی دوئے حقیقت تیں دور خرافات ماں پَہمّل پُہوسا کھائیں تھا فر نبیِ امی (فداہ ابی وامی) جد قرآن غے ذریعہ ٹھیک ٹھیک سنا رہیا ہیں فر یاہ اسے گل غی تے نشانی ہے جے آپؐ اللہ غا سچا نبی ہیں جھاں ور یاہ حقیقت وحی غے ذریعہ نازل ہو رہئی ہے۔

(۴۲) حضرت عیسیٰؑ غا بارہ ماں اپروں چھوئی وی گل ہُنڑ مکنڑ ور آئی ہے ختم کرتاں کرتاں عیسائیاں ناں اک مُکتی مُکتی گل کہئی جا رہئی ہے جے تم حضرتِ عیسیٰؑ ناں بس اسے گلوں خدا غو پوت تے خدا غی خدائی ماں شریک سمجھیں جے ویہہ بجنڑ باپ توں کس را پیدا ہو گیا؟ حالانکہ اس دلیل ماں تے کجھ وی ساہ نیہنہ۔ فر آدمؑ ناں کے کیہنہ غا؟ اُنھاں غو تے نہ باپ ہے نہ ماں حالانکہ اُنھاں ناں تے کوئے خدا غو پوت نیہنہ کہتو۔!

(۴۳) یعنی حضرتِ عیسیٰؑ غا بارہ ماں جو کجھ اللہ نے فرمایو سچ وہ ہی ہے اس ماں ذری وی شک نیہنہ اس غا مقابلہ ماں جس نے جو کجھ کہیو وہ کوڑ ہی ماریو۔

(۴۴) علمی زبان ماں اس ناں مباھلو کرنوں کہیو جیئے دوئے ول گھٹھا ہونے یاہ دعا کریں جے خدایا! جھڑو مھارا بچوں جُھوٹھو ہے، باطل ور ہے اس ورتوں لعنت فرما: اس ناں اپنی رحمت تیں دور فرما؛
نجران غا اس عیسائی وفد ناں اپنوں آپ باطل ور ہونڑ غو تے رحمتِ عالم ﷺ غا حق ور ہونڑ غو د۔نیہنہ دیہراں تیں وی پکو یقین تھو۔ انھاں غو سردار آپے ہی اک جگہ سلب گیو تھو جس وراس غا سنگیاں نے
کہیو جے فرمنتو کیوں نیہنہ اس نے جواب دِتو کہ جے اسلام قبول کر لیوں غو فر ویہہ ہدیہ تحفہ جھڑا روم تیں آویں کتوں آویں غا؟! (ابن اسحٰق) فر اتناں پکا یقین غے باوجود ویہہ مباہلا واسطے تیار کد ہو سکیں
تھا! انھاں نے نبی پاک ﷺ کولوں کجھ صلاح مشورو کرن غو وقت منگیو اور آپس ماں صلاح مشورو کرنے چھیکڑ اس نتیجہ ور پجیا کہ نہ تے ہم اسلام قبول کراں غا نہ مباہلو کراں غا بلکہ لے دے ور صلح
کراں غا فر یو ہی ہووا انھاں نے جزیو دین ور صلح کر لی تے کجھ روایتاں
ماں ہے جے صلح واسطے ویہہ اس ویلے تیار ہووا تھا جس ویلے انھاں غا بڑا
پادری نے کہیو تھو جے میرو تے یو ہی خیال کہ یہ ویہہ ہی نبی ہیں جھاں غا
ہم اڈیک وان تھا تے جے ہم انھاں ناں مباہلو کراں غا تاں عیسائیاں غو
کوئے دیّا ماں بتی باہن جگو نیہنہ رہسیں سارا تباہ برباد ہو جئیں غا۔ لہذا
مباہلو کرنوں ٹھیک نیہنہ بلکہ ہم صلح کر لیاں فائدو:۔ اکثر علماء غے
نزدیک مباہلو رحمتِ عالم ﷺ غی خصوصیت تھی ہُنڑ کسے ناں نہ تے مباہلہ غی
اجازت ہے تے نہ ہی یوہ وعدو ہے جے مخالف برباد ہی ہو جیں غا صرف
مھارا کجھ حنفی عالماں نے اس غی اجازت دتی ہے ور اس شرط ناں جے مباہلو
اس عقیدہ ناں وہے کہ حق وہ ہی ہے جھڑو قرآن حدیث تیں ثابت ہے وہ
نیہنہ جھڑو مباہلہ غے ذریعہ ثابت وہے۔

(۴۵) قرآن اک واری فر زور دے غے اعلان کرے جے حضرت مریمؑ
تے حضرت عیسیٰؑ غا بارہ ماں سچا قصا تے یہ ہی ہیں جھڑا قرآن نے بیان کیا
ہیں اس توں علاوہ باقی سب خرافات ہیں اللہ تعالیٰ اکو ہی ہے وہ ہی حکمت
غو مالک ہے وہ ہی زبردست ہے حضرت عیسیٰؑ یا انھاں غیں مائی صاحبہ نہ
خدا غی خدائی ماں شریک ہیں نہ اس غی صفتاں ماں انھاں غی حصہ داری
ہے حضرت عیسیٰؑ تے اللہ غا نبی اور بندہ ہیں فر حقیقت اس طرح باندے
با چھڑو ہو جانڑ تیں بعد وی جے عیسائی ایسی شرارت تیں باز نہ آویں نیش
توحید چھوڑنے شرک ور ہی بڑ یار یہنہ تاں ویہہ سن لیں فساد چکن آلا. شرک
پھیلانڑ آلا سارا اللہ غا علم ماں ہیں وہ آپے انھاں غو لیکھو لے لئے غو۔

(۴۶) ہنڑ مخاطب سارا اہل کتاب (یہودی، عیسائی) ہیں یہ دوے فرقاء
زبانوں زبانی یوہ دعو کریں ویں تھا جے ہم خدا ناں اک مناں اور ہم مُوحّد
تے پکا مسلمان ہاں مشرک ویہہ چھڑا ان لوکاں ناں کیہنہ تھا جھڑا بُت پوجیں
تھا تے جھاں غو کوئے مذہب مشہور نیہنہ تھو حالانکہ شرک انھاں تیں یہ زیادہ
کریں تھا۔ فرمایو! بس آجاؤ! جھڑی گل زبانوں زبانی کیہنہ اسے ایکنڑ گل
ور مھاری تھاری سنجھیالی ہو جیئے، اسے ور ہم گھٹھا ہو جاں! ور شرط یاہ ہے
جے فر ہم عمل وی اسے ور کراں نہ کسے ناں اللہ غو پوت مناں، نہ کسے ناں
اس غی خدائی غو پیہالڑ بنا نواں جس راتم حضرت عیسیٰؑ تے حضرتِ عزیرؑ
ناں اللہ غو پوت سمجھیں تے نبیاں ناں سجدا کریں نبی پاک ﷺ نے فرمایو!
اللہ لعنت فرماوے یہودیا تے عیسائیاں ور انھاں نے اپناں نبیاں غی قبراں
ناں سجدہ گاہ بنیا لیو ہے (بخاری مسلم) تے نہ ایکنڑ دوجا ناں خدا بنا نواں
جس راتم اپناں عالماں تے ولیاں ناں خدائی غو درجو دیں ویہہ جس چیز ناں حرام کیہنہ تم حرام سمجھ لیں ویہہ جس ناں حلال کیہنہ تم حلال سمجھ لیں اللہ غی کتاب در بالکل نیہنہ تکتا تے اپناں بزرگاں غی اس را
تعظیم کریں جے انھاں ناں خدائی تو ڑی پہچا غے چھوڑیں. امام فخر الدین رازیؒ تے ابنِ کثیرؒ نے اس جگہ مچ قیمتی گل کہئی ہیں جے کسے ناں خدا بنانڑ واسطے یوہ ضروری نیہنہ جے ہم اس ناں خدا کہنڑ لگ
جاں بلکہ کسے ناں خدا جسو معاملو کرنوں حرام حلال غو مالک سمجھوں وی اس ناں خدا بنانوں ہے کیونجے اہلِ کتاب یوہ ہی کریں ور نہ زبانی تے ویہہ وی خدا ناں اک ہی کیہنہ تھا. امام رازیؒ غا الفاظ ہیں و
ان لم یطلق علیه لفظ رب لانهم اثبتو ا فی عقبه معنی الر بوبیة اور اس گل غی نیں رسول پاک ﷺ غی اک حدیث ور ہے جھڑی آپ نے سورت توبہ غی آیت ۳۱ غی تفسیر ماں فرمائی تھی جے

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَآءٍۢ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ

(اے نبیؐ) تم فرمادیو: اے اہلِ کتاب تم اک اسی گل در آجاؤ! جھڑی مھارے تے تھارے بشکار برابر ہے

اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهٖ شَيْئًا وَّلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا

جے ہم اللہ تیں سوا کسے غی عبادت نہ کراں تے نہ کسے ناں اُس غو شریک بنا نواں تے اللہ ناں چھوڑ غے

بَعْضًا اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ؕ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُوْلُوا

کوئے مھارا بچوں ایکنڑ دوجا ناں رب نہ بنا وے فر جے ویہہ منہ موڑ لیں تاں تم کہدیو جے

اشْهَدُوْا بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ ﴿۶۴﴾ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تُحَآجُّوْنَ

گواہ رہیو ہم تے (خدا غا) فرمانبردار ہاں (۴۶) اے اہلِ کتاب تم ابراہیمؑ غا بارہ ماں کیوں

فِيْٓ اِبْرٰهِيْمَ وَمَآ اُنْزِلَتِ التَّوْرٰىةُ وَالْاِنْجِيْلُ اِلَّا مِنْۢ

تُھتھ کریں حالانکہ تورات تے انجیل تے انھاں تیں بعد ہی نازل

بَعْدِهٖ ؕ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۶۵﴾ هٰٓاَنْتُمْ هٰٓؤُلَآءِ حَاجَجْتُمْ فِيْمَا

ہوئی ہیں کیوں تمناں عقل نیہنہ! اہاں! تم ویہہ ہی لوک ہیں جھانے ان گلاں ماں تے بحث کر لی

لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَآجُّوْنَ فِيْمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ ؕ وَاللّٰهُ

جھاں غو تمناں کجھ علم تھو فر (ہُنڑ) ان گلاں ماں کیوں تُھتھ کریں جھاں غو تمناں کجھ وی پتو نیہنہ تے اللہ تعالیٰ

يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۶۶﴾ مَا كَانَ اِبْرٰهِيْمُ يَهُوْدِيًّا وَّلَا

جانڑے اور تم نیہنہ جانڑتا؛ ابراہیمؑ نہ تے یہودی تھا اور نہ

نَصْرَانِيًّا وَّلٰكِنْ كَانَ حَنِيْفًا مُّسْلِمًا ؕ وَمَا كَانَ مِنَ

عیسائی! بلکہ ویہہ سِدّا رستہ ور اک اللہ غا فرمانبردار تھا اور ویہہ شرک کرن آلاں بچوں

الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۶۷﴾ اِنَّ اَوْلَى النَّاسِ بِاِبْرٰهِيْمَ لَلَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُ

نیہنہ تھا؛ بیشک لوکاں بچوں ابراہیمؑ تیں سب توں نیڑے ویہہ لوک ہیں جھاں نے ان غی تابعداری کی

وَهٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ؕ وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۶۸﴾

اور یہ نبیؐ تے ایمان آلا لوک (سب توں زیادہ نزدیک ہیں) تے اللہ ایمان آلاں غو دوست ہے (۴۷)

"کسے غا حرام کہیا وا ناں حرام سمجھنوں تے حلال بیان کیا وا ناں حلال خیال کرنوں وی اس ناں خدا منوں ہے (ترمذی شریف) دیکھو سورت توبہ حاشیہ ۲۲ آیت غا آخر ماں فرمایو کہ جے یہ ہُن وی باز نہ آویں شرک ور ہی بٹرجیں تاں تم انھاں ناں سنا دیو جے ہم تے پکا سچا مسلمان یعنی اللہ غا فرمانبردار ہاں الحمدللہ اج اکثر اہلِ کتاب وی اس حقیقت ناں مَن لگ پیا ہیں جے توحید ور ہم قائم نیہنہ رہیا نیش توحید تے اسلام ہی پیش کرے جس ور اہلِ ایمان قائم ہیں۔

(۴۷) یاہ گل پہلاں وی گزری ہے کہ یہودی تے عیسائی دوئے حضرتِ ابراہیمؑ ناں اپناں بزرگ منیں تھا بلکہ انھاں ناں اپنی اپنی پارٹی تے ٹلّ غا بزرگ ثابت کرن واسطے بحث وی کریں ویں تھا، حالانکہ انھاں غی اپنی بنائی وی یہودیت اور عیسائیت ناں تے حضرتِ عیسیٰؑ اور حضرتِ موسیٰؑ غو وی کجھ تعلق نیہنہ تھو فر حضرتِ ابراہیم علیہ السلام غو کسرا ہو سکے تھو جہڑا انھاں توں وی کئیں سو سال پہلاں ہووا تھا۔ انھاں ناں یا ہی گل کہئی جارئی ہے جے کجھ تے انصاف کرو! اتنوں تے سوچو جے تورات اور انجیل تے حضرتِ ابراہیمؑ توں سیکڑاں سال بعد نازل ہوئیں فر ویہہ تورات یا انجیل ناں مَن آلا یہودی یا عیسائی کسرا ہو گیا؟ کجھ تے سمجھو! چلو من لیاں تمناں حضرت عیسیٰؑ تے حضرت موسیٰؑ غا بارہ ماں کجھ تھوڑو جئو علم تھو فر وی تم نئے انھاں غا بارہ ماں کسا کسا عقیدا بنا یا خدا ہی بچاوے، ان غا بارہ ماں تم نے ایمان آلاں ناں بحث وی کیں ہُن تم حضرت ابراہیم علیہ السلام غا بارہ ماں وی تُہتھ کرن ٹُر پیا حالانکہ انھاں غا بارہ ماں تے تمناں کجھ پتو ہے ہی نیہنہ بس تھارو کم چھڑو تُہتھ کرنوں ہے واہ پَہانویں کجھ جانکاری ور وہے تے پَہانویں نیش جہالت ور! اصل گل یاہ ہے جے ابراہیمؑ نہ یہودی تھا نہ عیسائی تھا یعنی یہودیاں تے عیسائیاں غا اپناں بنایا وا انھاں مذہباں ناں ابراہیم ناں کجھ وی تعلق نیہنہ بلکہ ویہہ تے ہر قسم غا باطل توں کنی ہو غے اک اللہ غا فرمانبردار تے نیش مسلمان تھا اور اتنی گل تے سارا منیں جے ویہہ مشرک نیہنہ تھا حالانکہ یہودی تے عیسائی دوئے شرک غا اسا جھ ماں پھسیا وا ہیں جتوں یہ یہودی تے عیسائی رہتاں رہتاں کدے باہر نیہنہ آسکتا۔ آخر ماں قرآن اس حقیقت ناں باندے لیاوے جے اج فر حضرت ابراہیمؑ غا دین ناں مَنن آلو ہے کون؟ فرمایو: یوہ مسئلو حل کرنوں کہڑ واوکھو ہے: اج وہ ہی شخص انھاں غا دین ور وہے غو جہڑ وا انھاں غا توحید آلا طریقہ غی پیروی کرے غو اس توحید ور چلے غو جس غے پچھے ویہہ چِپیا چڑھیا، وطنوں بے وطن ہویا، اپناں سہکتا دِل غا ٹوٹا غی پرواہ نیہنہ کی، اس غی قربانی غو وی صرفو نیہنہ کیو اور ابراہیمؑ توں سب تیں نیڑے وہ شخص ہے جہڑ وا انھاں غا دینِ حنیف غی پیروی ماں تے تبلیغ ماں سب توں مُہرے وہے بس فر یہ پیغمبر ﷺ سب توں زیادہ نزدیک ہیں جہڑا انھاں غا ہی دین حنیف ناں لے غے آیا ہیں تے ایمان آلا ہیں جہڑا ابراہیمؑ غی اک اک سنت ناں زنداں کرن واسطے جان غی قربانی غو وی صرفو نیہنہ کرتا۔

وَدَّتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ لَوْ يُضِلُّوْنَكُمْ وَمَا

اہلِ کتاب بچوں اک جماعت تے یاہی تاہنگ کرے جے کسے را تمناں گمراہ کر دئے حالانکہ

يُضِلُّوْنَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ۝ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ

ویہہ اپناں آپ توں سوا کسے ناں گمراہ نیہنہ کر سکتا ور انھاں ناں کجھ تھو نیہنہ لگتو (۴۸) او! اہلِ کتاب!

لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُوْنَ ۝ يٰٓاَهْلَ

تم اللہ غی آیتاں تیں کیوں انکار کریں! حالانکہ تم آپ (انھاں غا) شہادتی ہیں (۴۹) او! اہلِ

الْكِتٰبِ لِمَ تَلْبِسُوْنَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوْنَ الْحَقَّ

کتاب! تم حق ناں باطل ناں کیوں رلانویں تے حق ناں (کیوں) چھپانویں!

وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۝ وَقَالَتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ

ع ۱۵

حالانکہ تم آپ جانئیں (۵۰) تے اہلِ کتاب بچوں اک جماعت نے کہیو: جے

اٰمِنُوْا بِالَّذِيْٓ اُنْزِلَ عَلَى الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَجْهَ النَّهَارِ

ایمان آلاں ور جو کجھ نازل ہووو ہے تم اس ور سویرے ایمان لے آؤ

وَاكْفُرُوْٓا اٰخِرَهٗ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ۝ وَلَا تُؤْمِنُوْٓا اِلَّا

تے دیگر ویلے کافر ہو جاؤ! ہوسکے (اس را) ویہہ مسلمان وی اسلام تیں پھر جیں؛ تے دلوں منوں یقین نہ کریو ور

لِمَنْ تَبِعَ دِيْنَكُمْ ۭ قُلْ اِنَّ الْهُدٰى هُدَى اللّٰهِ ۙ اَنْ يُّؤْتٰٓى

اُس آدمی غو جہڑو تھارا دین ور چلے (۵۱) تم فرمادیو: ہدایت تے اللہ ہی غی ہدایت ہے۔ کہ اسو نہ وہے جے

اَحَدٌ مِّثْلَ مَآ اُوْتِيْتُمْ اَوْ يُحَآجُّوْكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ ۭ قُلْ اِنَّ

کسے ہور ناں اسی چیز لبھ جئے جسی تمناں دتی گئی تھی یا ویہہ تھارا ناں تھارا رب کوئے جھگڑو کرن لگ جیں (۵۲) تم فرمادیو: کہ

الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ ۚ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ۝

بلاشبہ فضل تے اللہ تعالیٰ غا ہتھ ماں ہے وہ جس ناں چاہوے دیدئے تے اللہ بڑی وسعت آلو جانن آلو ہے؛

يَّخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ۝

وہ جس ناں چاہوے اپنی رحمت ناں خاص کر لئے تے اللہ تعالیٰ بڑا فضل آلو ہے (۵۳)

(۴۸) یاہ قرآن غی پیشن گوئی ہے جہڑی ہر دور ماں پوری ہوتی لوکاں نے کُھلی اکھاں ناں تکی ہے اج وی اہلِ کتاب اڈی چوٹی غی لگڑ لا رہیا ہیں کہ جے مسلمان یہودی عیسائی نیہنہ بنتا تاں وی گھٹوں گھٹ پکا مسلمان وی نیہنہ رہنا چاہئے۔ ور انھاں غی کوشش ناں وہے غو کے!؟ سچو مومن کدے ایمان چھوڑ سکے!! نقصان تے ویہہ اپنوں ہی کریں لگا۔ ور انھاں ناں اس گل غو تھو نیہنہ لگتو! تے نہ ویہہ سمجھ سکیں۔

(۴۹) یعنی تھاری کتاباں (تورات تے انجیل) ماں اسلام غی سچائی تے رحمتِ عالم ﷺ غی صداقت غیں جہڑیں آیت موجود ہیں انھاں ناں کیوں نیہنہ منتا۔ انھاں غا حکم غے مطابق عمل کیوں نیہنہ کرتا تے رحمتِ عالم ﷺ ور ایمان کیوں نیہنہ لیاتا؟ حالانکہ تمناں چنگی طرح یاد ہے تمناں ٹپلو نیہنہ لگو، تھارا ضمیر وی گواہی دے رہیا ہیں فر جان بُجھ غے تم سچ غی نڑی کیوں گُھٹیں؟ انھاں آیتاں غو انکار کیوں کریں۔

(۵۰) اہلِ کتاب غا ترے کم بیان کیا گیا ہیں (۱) یہ حق ناں باطل غے ناں پلیٹ غے صاف صاف آیتاں غو مطلب اس را بیان کریں جے حق ناں باطل ہیٹھ چھپالیں بلکہ کجھ آیتاں غا لفظ ہی بٹا چھوڑیں۔ (۲)

توراتِ انجیل غیں کجھ آیت جتھاں ماں رحمتِ عالم ﷺ غی صاف صاف نشانیں تے پیشن گوئی تھیں ویہہ چھپا چھوڑیں (۳) تے یوہ سب کجھ کسے پلیکھا، ٹپلا یا بھلاّ واماں نیہنہ کرتا بلکہ جان بجھ غے کریں۔
(۵۱) یہ ویہہ سازش تے چالبازیں ہیں جہڑیں مدینہ پاک غا یہودی عالم تے یہودی لیڈر مسلماناں نغے خلاف کریں ویں تھا، ویہہ اپنٹی عوام ناں کیہنہ ویں تھا جے تم پہلاں زبانوں زبانی منافقت نالٓ ایمان قبول کر لیو مسلمان ہو جاؤ فر مرتد ہو جائیو تے لوکاں ماں یاہ گل مشہور کر چھوڑیو جے ہم نے اندر بڑھ غے تک لیو ہے اس مذہب ماں لکھ وی نیہنہ بس خرابیں ہی خرابیں ہیں تے نہ یہ ویہہ نبی ہیں جتھاں غو ذکر مھاری کتاباں ماں آیو ہے۔ اس را عام لوک سوچیں غا بلکہ سوچیں تے سوٹھیں پے جیں غا جے کائے گل تے ضرور ہے ورنہ یہ اتنا پڑھیا لکھیا لوک ایمان

تلک الرسل ۳ — ۹۳ — ال عمران

وَمِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ مَنْ اِنْ تَاْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُّؤَدِّهٖٓ

تے اہلِ کتاب بچوں کوئے آدمی تے اسو ہے کہ اگر تم اس کوٹے خزانہ غا ٹھیر امانت رکھ چھوڑیں تانوی وہ تمنّاں چھٹ

اِلَيْكَ ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ اِنْ تَاْمَنْهُ بِدِيْنَارٍ لَّا يُؤَدِّهٖٓ

موڑ دئے ورانھاں بچ کوئے کوئے اسو وی ہے جے اگر تم اس کوٹے اک دینار وی امانت رکھیں تے وہ تمنّاں واپس

اِلَيْكَ اِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَآئِمًا ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ

نیہنہ دے سیں ورتاں جدکہ تم انھاں غا سر ور ہی کھلاّ ریہنہ، یوہ اس گلوں ہے کیونجے ویہہ (اسرا)

قَالُوْا لَيْسَ عَلَيْنَا فِى الْاُمِّيّٖنَ سَبِيْلٌ ۚ وَيَقُوْلُوْنَ

کیہنہ جے ہمنّاں غیر یہودیاں غا بارہ ماں کائے پچھ نیہنہ ؛ تے ویہہ جانٓ بجھ غے

عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ۝ بَلٰى مَنْ اَوْفٰى

پلے تیں اللہ تعالیٰ ور کوڑ ماریں (۵۴) آہو! کیوں نیہنہ! جہڑو شخص اپٹوں

بِعَهْدِهٖ وَاتَّقٰى فَاِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِيْنَ ۝ اِنَّ

وعدو پورو کرے اور پرہیز گاری اختیار کرے فر بیشک اساں پرہیز گاراں ناں اللہ پسند کرے؛ بیشک

الَّذِيْنَ يَشْتَرُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيْلًا

جہڑا لوک اللہ نالٓ کیاوا وعداں ناں تے اپنٹی قسماں ناں (دنیا غا) تھوڑا مُل ور بیچ چھوڑیں

اُولٰٓئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ

یہ اسا لوک ہیں جے انھاں واسطے آخرت ماں کوئے حصو نیہنہ اور قیامت غے تہاڑے اللہ تعالیٰ نہ تے انھاں نالٓ کلام

وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيْهِمْ ۪ وَ

کرے غو، تے نہ انھاں ور نظرِ کرم فرماوے غو، تے نہ انھاں ناں پاک کرے غو اور

لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝ وَاِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيْقًا يَّلْوٗنَ

انھاں واسطے تے دکھ دین آلو عذاب ہے (۵۵) تے یقیناً انھاں بچ کجھ اسا لوک وی ہیں جہڑا جیبھ ناں

اَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتٰبِ لِتَحْسَبُوْهُ مِنَ الْكِتٰبِ وَمَا

پھڈی کر کر غے (اپنٹی گل اللہ غی) کتاب نالٓ جوڑیں تا نجے تم اس ناں وی کتاب غو ہی حصو سمجھن لگ جیں حالانکہ

منزل ۱

قبول کر غے کیوں مرتد ہوواہیں! سگوں ہو سکے کجھ مسلمان وی اپٹو دین چھوڑ دیں نعوذ باللہ، تے ناٰلو نالٓ یاہ وی کیہنہ ویں تھا جے یوہ سب کجھ منافقت نالٓ کرنوں ہے دلوں منوں تے چھڑی اسے غی گل منیو جہڑو تھارا یہودی دین ناں منتو وے ہے تھارا دین ور چیتو وے ہے۔ **نوٹ** :- اہلِ کتاب اج وی اس مشن ور دووسٹ کم کر رہیا ہیں اسے منافقت نالٓ سیرت غیں تے اسلامی تاریخ غیں کتاب لکھ رہیا ہیں دیکھن آلا سمجھیں جے انھاں ناں اسلام نالٓ مُچ دوستی ہے وران غو مقصد مسلماناں ناں بے دینٓ بنانو ہے نعوذ باللہ من شر ھولاء الکفرۃ۔

(۵۲) یعنی تم فرما دیو جے ہدایت تے واہی ہے جہڑی اللہ نصیب کرے تے جسناں اللہ تعالیٰ ہدایت کہہ اور واہ تے قرآن آلی ہدایت ہے، تے اے یہودیو! تم یوہ سب کجھ اس کرودھ تے ضد پچھے کریں جے اللہ تعالیٰ نے جس را تھاری قوم ناں رسالت غی دولت نالٓ نوازیو تھو، تھاری قوم ماں رسول ٹوریا تھا، کتاب نازل کیں تھیں ہن یا دولت کسے دوجی قوم ناں کیوں تھا گئی؟ دین غا اجارہ دار تے ہم تھا فر کوئے دوجو اس غو مبلغ کسرا بن گیو؟ تے یوہ سب کجھ تم اس وجہ تیں کریں اور سچی گل چھپاویں جے مسلمان پہلکے قیامت غے تہاڑے مھارے خلاف دلیل پیش کریں غا جے انھاں نے تے آپے ہی من لیو تھو کہ پیغمبر اسلام ﷺ غو ذکر مھاری کتاباں ماں موجود ہے؟ فرمایو: جے تھاری یاہ سوچ ہے تاں بڑی پہیڑی سوچ ہے **هذا ما اختاره ابن جرير وان كان فى تفسير هذه الاية اقوال كثيرة ذكرها المفسرون و هذه الاية من مشكلات القرآن الكريم۔**

(۵۳) یعنی اللہ تعالیٰ جس قوم ور یا جس شخص ور اپنوں فضل اپنوں کرم کرنوں چاہوے اس ناں کوئے ٹھاک تے نیہنہ سکتو! تے اس غا فضل غو وی کجھ کہاٹو نیہنہ۔

(۵۴) یہودیاں غیں دینی خیانت تیں بعد دنیاوی خیانت غو ذکر ہو رہیو ہے ور نالٓ ہی یاہ گل وی بیان کی جارہی ہے جے سارا یہودی اک جیسا نیہنہ یوہ قرآن ہی غو کمال ہے وہ کسے وی قوم ناں ایکنٓ ہی سوہٹی نالٓ نیہنہ ہک لیتو بلکہ قرآن ہمیشاں قوم غا چنگا لوکاں ناں کنی کر دیئے۔ مدینہ غا یہودی بڑا کاروباری لوک تھا لوک عام طور ور انھاں کوٹے امانت رکھیں ویں تھا فر کجھ خدا ترس تے اسا نیک تھا کہ پہانویں انھاں کوٹے خزانہ غا ٹھیر وی رکھیا جیں تھا تاں وی ٹھیک ٹھاک موڑ دیں ویں تھا اور یہ ویہہ ہی خوش قسمت تھا جہڑا بعد ماں اسلام غی چھاں ہیٹھ آ گیا تھا ور کجھ دوجاں غی بے ایمانی تے خیانت غو یوہ حال تھو جے پہانویں انھاں کوٹے اک اشرفی وی رکھی جے تھی اُس پچھے وی ایمان بچوں نیہنہ ریہنہ تھا۔ یہ پہیڑیں عادت انھاں ماں اس را پیدا ہو گیئں تھیں کہ انھاں نے دین ماں اپنے پلےتوں چھوٹھا مسئلا بنا لیا تھا انھاں بچوں ہی اک مسئلو قرآن پاک نے ات بیان کیو جے انھاں غا عالماں نے انھاں ناں یوہ مسئلو سکھا یوو تھو جے یہودی اگر کسے غیر یہودی عربی غو مالٓ چھلٓ، بلٓ ٹھو کھا ٹھگی نالٓ کھا جئے تاں اس ماں کوئے گناہ نیہنہ حالانکہ دین ماں اسی بداخلاقی غی تعلیم تے کدے ہو ہی نیہنہ سکتی ور ویہہ یوہ نیش چھوٹھ بنا غے اللہ تعالیٰ ور بہتان لانویں ویں تھا کہ یوہ خدا تعالیٰ غو نازل کیو وو مسئلو ہے نعوذ باللہ، بلکہ یہودیاں غی کتاباں (تالمود وغیرہ) ماں تے اج وی اس را غا بے ہودہ مسئلا لکھیا واہیں کہ یہودی یہودیاں تیں علاوہ دنیا غا جس بندہ

ناں وی چھلن بلن ناں جس راوی لٹ لئے اس ماں کجھ گناہ نیہنہ پَہانویں خیانت کر غے ہی لٹ لئے۔ سبحان اللہ! اس غا مقابلہ ماں اللہ غا دین غی تعلیم دیکھو! رحمتِ عالم ﷺ نے ہجرت کرتے ویلے حضرت علیؓ ناں اسے گلوں مکہ ماں چھوڑیو تھو تانجے ویہہ دوترے تہاڑاں ماں لوکاں غی امانت دے غے مدینہ آویں حالانکہ جھاں غی امانت تھیں ویہہ اسلام غا مخالف تے مسلماناں غا جانی دشمن تھا فر خود حضرت علیؓ ناں وی جان غا خطرہ توں کہٹ خطرو اس ویلے مکہ ماں نیہنہ تھو کافر ہلکایا کتا ہاروں رحمتِ عالم ﷺ تے حضرت صدیق اکبرؓ غی تلاش ماں دوڑ رہیا تھا مسلمان وی اکثر مدینے چلیا گیا تھا فر حضرت علیؓ ناں کتنوں خطرو تھو! ور ویہہ امانت دین واسطے مکہ ماں رہیا۔

هُوَ مِنَ الْكِتٰبِ ۚ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَمَا

وہ (اللہ غی) کتاب غو حصو نیہنہ ہے؛ تے ویہہ کہنہ جے یوہ اللہ غی طرفوں ہے جدکہ

هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ

وہ اللہ غی طرفوں نیہنہ ہے، تے ویہہ اللہ تعالیٰ ور کوڑ ماریں

وَهُمْ يَعْلَمُونَ ۝ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللّٰهُ

حالانکہ ویہہ جانئیں ہیں (۵۶) کسے انسان غے لائق یوہ کم نیہنہ جے اللہ تعالیٰ تے اس ناں

الْكِتٰبَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا

کتاب تے حکمت نانٔے نبوت عطا فرماوے فر وہ لوکاں ناں کہہ جے تم

عِبَادًا لِّي مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ

اللہ ناں چھوڑ غے میرا بندا بنٔ جاؤ! بلکہ وہ تے یاہی کہہ غو جے تم رب آلٔا بنٔ جاؤ

بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتٰبَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ۝

کیونجے تم (اللہ غی) کتاب پڑھانویں ویں تھا تے اس گلوں وی کہ تم آپ وی پڑھیں ویں تھا

وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلٰٓئِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ

تے نہ وہ تمنٔاں یوہ حکم دے سکے جے تم فرشتاں ناں تے نبیاں ناں اپنٔاں رب

أَرْبَابًا ۗ أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ۝

ع ۹

بنٔا لیو کیوں! وہ تمنٔاں کفر غو حکم دئے غو! اس توں بعد کہ تم نٔے اسلام قبول کر لیو ہے (۵۷)

وَإِذْ أَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ

تے (یاد کرو!) جسویلٔے اللہ نے نبیاں کونٔوں پکو وعدو لیٔو کہ جس گھڑی ہوں تمنٔاں

كِتٰبٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا

کتاب تے حکمت دے دیوں فر تھارے کونٔے وہ پیغمبر آوے جہڑو اس چیز غی تصدیق کرتو وہے جہڑی

مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ ۚ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ

تھارے کونٔے ہے تاں تم ضرور اس ور ایمان لیائیو! تے ضرور اُس غی مدد کریو! اللہ نے فرمایو: کیوں! تم نٔے اقرار کر لیٔو!

(۵۵) یعنی پچھ کیوں نیہنہ ہوسیں پچھ تے ضرور وہے غی ور ویہہ لوک ہی اس پچھ غو خیال رکھیں جھاں ناں لوکاں ناںٔ کیا وا معاہداں غو، تے اللہ ناںٔ کیا وا وعداں غو احساس وہے جہڑا پرہیزگاری غی زندگی گزارنی چاہتا ویں باقی جہڑا لوک دنیا غا کمینہ مل پچھے اللہ ناںٔ کیا وا وعدا، بنداں نال کیا وا معاہدا سب کجھ بسار چھوڑیں، انھاں غی کے گل! انھاں ناں امانت ماں خیانت غو کے ڈر! انھاں غو تے آخرت ماں کجھ حصو ہے ہی نیہنہ؛ بس جہنم ہی ہے نہ اللہ انھاں ناںٔ مہربانی غی گل کرے غو نہ انھاں ور نظر کرم سٹے غو، نہ انھاں ناں گناہاں توں پاک کرے غو، انھاں واسطے صرف دُکھ دینٔ آلٔو عذاب ہے۔

(۵۶) یہودی عالماں غی بے دینی غی اک ہور مثال بیان فرمائی کہ یہ بے دینی غی آخری گٹھ ماں پُج گیا ہیں جت ان غا دلاں ماں خدا غو خوف ذری وی نیہنہ رہیو اپنے پلے توں چُھوٹھا مسئلا بناویں کمینی دنیا پچھے حلال ناں حرام تے حرام ناں حلال بیان کر دیں فر جیبھ پھڈی کر کر غے اپنٔی بنائی وی اس عبارت ناں خدا غی کتاب ناںٔ چوہک لالا غے پڑھیں تانجے سنن آلٔو سدو سادو آدمی سمجھے جے یاہ عبارت وی اسے کتاب بچوں ہے تے یوہ وی اللہ غو کلام ہے یعنی اتنٔاں ظالم ہیں کہ خدا ور کوڑ مارنوں نیہنہ رہتا۔ فر اساں لوکاں توں یاہ امید کسرا کی جاسکے کہ یہ رسولِ پاک ﷺ غیں ویہہ نشانیں لوکاں ناں سنا چھوڑیں غا جہڑیں انھاں غی کتاب ماں موجود ہیں یا اسلام غی سچائی ناں سمجھ غے فر اس ناں قبول کریں غا! اسا بدقسمت تے ''حق'' غی جتنی دشمنی وی کریں واہ کہٹ ہی ہے۔ فائدو: ۔ انھاں آیتاں ماں امت واسطے وی یاہ تعلیم ہے جے تک لیو خرابی کہڑیں کہڑیں رستیں آوے تم انھاں رستاں تیں ہشیار رہیو۔ اللہ معاف کرے! یہودی صفتاں آلٔا کتنا ہی دنیا پرست لوک اج وی اللہ غی کتاب، تے حبیبِ خدا ﷺ غی حدیث توں اپنی مرضی غو مطلب کڈنٔ واسطے جیبھ پھڈی کرنوں نیہنہ رہتا۔ اللھم احفظنا منھم.

(۵۷) ساری دنیا غا مذھباں ماں جتنیں خرابیں پیدا ہوئیں۔ کسے نے نبیاں غی حدوں بدھ تعظیم کر غے انھاں ناں خدائی غا درجہ تو ڑی پہچا چھوڑیو کسے نے فرشتاں ناں تے دوجاں بزرگاں ناں اپنٔوں کارساز تے رب بنا لیو اس جگہ انھاں ساریاں خرابیاں غو تے خرافات غو یوہ دوٹوک جواب دیدتو ہے۔ جے جس انسان ور وی اللہ اپنٔی کتاب نازل کرے، اس ناں حکمت تے نبوت ناںٔ نواز غے اپنٔوں نبی بنٔا دئے فر یوہ ممکن ہوسکتو ہی نیہنہ جے وہ لوکاں ناں اللہ غا بندا بنٔان غے بجائے اپنٔاں بندا بنٔان لگ پے، اپنی عبادت غی دعوت دینٔ لگ پے۔ نہ وہ لوکاں ناں یاہ گل کہہ سکے جے تم فرشتاں ناں یا نبیاں ناں اپنٔوں رب بنٔا لیو، انھاں ناں خدائی غو درجو دے چھوڑو یہ گل نبی کسرا کہہ سکے! وہ تے لوکاں ناں اللہ غا دین ہی غی دعوت دینٔ واسطے آوے اُس غا آنٔ غو تے مقصد ہی اک اللہ غی عبادت در بلانٔوں وہے فر اتنی گل تے سوچو! وہ اسلام تیں بعد کفر غی دعوت کسرا دئے غو! لہٰذا جے کسے مذہب ماں اس راغیں خرافات موجود ویں تے اس غو یوہ ہی مطلب ہے جے یہ بدعت دنیادار لوکاں نے آپ اپنٔے پلے توں کڈیں ہیں کوئے نبی اسیں گل کدے نیہنہ سکھا سکتو۔ ''رَبَّانِیُّ'' غو مطلب تفسیرِ مدارک ماں اس را لکھیو ہے۔ شدید التمسک بدین اللہ و طاعتہ یعنی ''اللہ غا دین ور ڈاھڈی مظبوطی ناںٔ عمل کرن آلٔو'' تے فرشتاں اور نبیاں ناں خدا بنٔا لینٔ غو کے مطلب ہے؟

علامہ قرطبی فرمانویں ھذا موجود فی النصاریٰ یعظمون الملئکۃ والانبیاء حتی یجعلو ھم لھم ار بابا ''یاہ گل عیسائیاں ماں موجود تھی ویہہ فرشتاں غی تے پیغمبراں غی حدوں بدھ اسی تعظیم کریں ویں تھا جے انھاں ناں اپنٹوں رب بنا لیں تھا'' اللہ ایمان آلاں ناں اجیہا عقیداں توں بچاوے آمین۔

(٥٨) یعنی عالمِ ارواح ماں اللہ نے ساراں نبیاں کولوں یوہ پکو وعدو لیو تھو کہ ایکن نبی غے ہوتاں جے دو جو کوئے پیغمبر تشریف لیاوے تاں پہلو اس غی تصدیق ضرور کرے تے اس غی مدد کرے۔ تے سب تیں چھیکڑ ماں پیغمبر آخر الزماں ﷺ تشریف لیا ہیں اس گلوں رحمت عالم ﷺ واسطے تے ہر اک نبی کولوں یوہ وعدو لیو گیو تھو فرا سے وعدہ غی وصیت ہر نبی نے اپنٹی قوم ناں کی تھی۔ خاتم الانبیاء ﷺ غی ہر اک نبی نے پیشن گوئی وی کی تے اپنی امت ناں حضور ﷺ ور ایمان لیان واسطے وصیت وی کی، جس غو اک منہ بولتو ثبوت اج وی موجود ہے جے غیراں غی بے انت کوششاں غے باوجود تے اسمانی کتاب تورات انجیل زبور روغیرہ غا اتنا بدلیا جانٹ غے باوجود ان کتاباں ماں کجھ نہ کجھ عبارت اجوں وی رحمت عالم ﷺ غی پیشن گوئی غیں موجود ہیں اس ور اہلِ کتاب ناں یوہ مطالبو کیو جا رہیو ہے کہ جد یوہ وعدو اللہ نے ساراں نبیاں کولوں لیو نبیاں نے اپنٹی امتاں ناں وصیت کی فر تم اس ناں پورو کیوں نیہنہ کرتا۔

(٥٩) یعنی جس چیز واسطے اللہ نے نبیاں کولوں پکو وعدو لیو فر جھڑو جانٹ بجھ غے اس حکم تیں منہ موڑ لئے اس توں بڑو نافرمان تے غدار کونٹ وہے غو! اصل نافرمان تے یہ ہی لوک ہیں۔

(٦٠) ''اللہ غو دین'' اسلام ہی رہیو ہے جتنا نبی آیا ہیں ویہہ اسے دین غی دعوت دیتا رہیا ہیں ''اسلام'' غو لفظی مطلب ہے فرمانبرداری کرنی، اپنٹاں آپ ناں کسے غے حوالے کر دینوں فر اس غی مرضی غے مطابق زندگی گذارنی ہُن اللہ غا دین اسلام غو مطلب ہویو اپنٹوں آپ اللہ غا نازل کیا وا قانون غے حوالے کر دینٹوں اللہ غا حکم غے اگے نیووں تے ھیٹھوں ہو جانوں۔ اللہ تعالیٰ فرماوے یہ خدا غا دین ناں چھوڑ غے کوئے ہور دین لوڑیں! اس غا نازل کیا وا حکماں ناں چھوڑ غے کسے ہور غا حکماں ور عمل کرنوں چاہویں۔ زندگی گذارن غو جھڑو طریقو اس نے اپنٹاں نبیاں غے ذریعہ نازل کیو ہے اس ناں چھوڑ غے اپنٹی مرضی غا طریقہ ور زندگی گذارنی چاہویں! حالانکہ زمین اسمان غی ہر اک چیز اس غا حکم ناں منیں، کوئے پتر اس غا حکم تیں بجنٹ ہل نیہنہ سکتو، کائنات غی اک اک چیز اس غے اگے نیویں ہوئی وی ہے۔ تے انسان نے چھیکڑ جانوں وی اسے کولے ہے، اسے غی بارگاہ ماں پیش ہونوں ہے فر وہ اُت کے جواب دیئے غو!

(٦١) یعنی ہم مسلمان اللہ غا نازل کیا وا سارا حکماں ناں مناں، ساراں نبیاں ناں، نبیاں ور نازل ہونٹ آلی ساری کتاباں ناں مناں کسے نالٹ تعصب تے ضد نیہنہ کرتا جس را یہودی تے عیسائی کجھ نبیاں ناں منیں تے کجھاں ناں اس گلوں نیہنہ منتا جے یہ مھاری قوم غا نیہنہ! بس ہم اللہ غا فرمانبردار ہاں اس غا اک اک حکم ناں مناں بس مھارو ناں ہی ''مسلمان'' یعنی اللہ غا فرمانبردار بندا ہے۔ ہور تفصیل واسطے تکو سورت بقرہ حاشیہ (١٠١)

وَاَخَذۡتُمۡ عَلٰی ذٰلِکُمۡ اِصۡرِیۡ قَالُوۡۤا اَقۡرَرۡنَا قَالَ

تے تم نے اس ور میرو پکو وعدو لے لیو انھاں نے کہیو ہم نے اقرار کر لیو اللہ نے فرمایو:

فَاشۡهَدُوۡا وَاَنَا مَعَكُمۡ مِّنَ الشّٰهِدِيۡنَ ۝ فَمَنۡ

فر تم شہادتی رُہو تے ہوں وی تھارا نالٹ گواہ ہوں (٥٨) تے جھڑا لوک

تَوَلّٰى بَعۡدَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓٮِٕكَ هُمُ الۡفٰسِقُوۡنَ ۝ اَفَغَيۡرَ

اس توں بعد وی منہ پھیر لیں بس یہ ہی لوک نافرمان ہیں (٥٩) تے کیوں یہ لوک

دِيۡنِ اللّٰهِ يَبۡغُوۡنَ وَلَهٗۤ اَسۡلَمَ مَنۡ فِى السَّمٰوٰتِ

اللہ غا دین تیں علاوہ کوئے ہور دین لوڑیں! حالانکہ اسے غو فرمانبردار ہے جو کوئے اسماناں ماں

وَالۡاَرۡضِ طَوۡعًا وَّكَرۡهًا وَّاِلَيۡهِ يُرۡجَعُوۡنَ ۝ قُلۡ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ

تے زمین ماں ہے؛ اپنٹی خوشی نالٹ تے مجبوری نالٹ تے یہ سارا اسے ور موڑیا جیں غا (٦٠) (اے نبیؐ) تم فرمادیو: جے ہم

وَمَاۤ اُنۡزِلَ عَلَيۡنَا وَمَاۤ اُنۡزِلَ عَلٰٓى اِبۡرٰهِيۡمَ وَاِسۡمٰعِيۡلَ

ایمان لے آیا اللہ تعالیٰ ور، تے اس ور جھڑو مھارے اُپر نازل کیو گیو ہے تے اُس ور جھڑو نازل کیو گیو ہے ابراہیمؑ تے اسماعیلؑ

وَاِسۡحٰقَ وَيَعۡقُوۡبَ وَالۡاَسۡبَاطِ وَمَاۤ اُوۡتِىَ مُوۡسٰى

تے اسحاقؑ تے یعقوبؑ تے انھاں غی اولاد ور تے جو کجھ موسیٰؑ

وَعِيۡسٰى وَالنَّبِيُّوۡنَ مِنۡ رَّبِّهِمۡ لَا نُفَرِّقُ بَيۡنَ اَحَدٍ

تے عیسیٰؑ اور دوجاں نبیاں ناں انھاں غا رب غی طرفوں عطا کیو گیو ہے؛ ہم انھاں بچوں کسے ایکن ماں وی فرق نیہنہ

مِّنۡهُمۡ وَنَحۡنُ لَهٗ مُسۡلِمُوۡنَ ۝ وَمَنۡ يَّبۡتَغِ غَيۡرَ

کرتا تے ہم اسے غا فرمانبردار ہاں (٦١) اور جھڑو اسلام تیں علاوہ کوئے ہور دین

الۡاِسۡلَامِ دِيۡنًا فَلَنۡ يُّقۡبَلَ مِنۡهُ ۚ وَهُوَ فِى الۡاٰخِرَةِ

لوڑے غو وہ تے اس تیں کدے وی قبول نیہنہ کیو جاسیں تے وہ آخرت ماں نامراداں ماں

مِنَ الۡخٰسِرِيۡنَ ۝ كَيۡفَ يَهۡدِى اللّٰهُ قَوۡمًا كَفَرُوۡا

شامل وہے غو (٦٢) اللہ تعالیٰ اس قوم ناں کس را ہدایت دئے غو جھڑی ایمان تیں بعد

(٦٢) یعنی خدا غو سچو تے سُچو دین ''اسلام'' رحمتِ عالم ﷺ غے ذریعہ آ گیو ہے ہُن قیامت توڑی نجات غو اکو ہی رستو ہے تے وہ ہے ''اسلام'' بس ہور کسے رستہ ور چل غے کسے ناں منزل نیہنہ نصیب ہو سکتی رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں کہ جے اج حضرت موسیٰ علیہ السلام وی زندہ ہوتا تاں انھاں ناں وی میری ہی اتباع کرنی ہوتی (مسند احمد) مفسرینِ کرام فرمانویں جھڑا لوک دینِ اسلام توں علاوہ کسے ہور رستہ ماں وی کامیابی خیال کریں یا جھڑا مندر، مسیت، کلیسا ناں اک جگہ ور کرن غی ناکام کوشش کرتا رہینہ یاہ آیت انھاں واسطے اک بنگار ہے۔

بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ

کافر ہو گئے تے جھاں نے یاہ گواہی وی دتی تھی جے رسولؐ برحق ہیں؛ تے انھاں کول تے صاف صاف دلیل وی

الْبَيِّنَاتُ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٦﴾ أُولَٰئِكَ

آگئیں تے اللہ تعالیٰ ظالم لوکاں ناں ہدایت نیہنہ دیتو ؛ اساں لوکاں غی

جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ

سزا یاہ ہے جے انھاں ور لعنت ہے اللہ تعالیٰ غی، تے فرشتاں غی وی، اور انساناں غی وی،

أَجْمَعِينَ ﴿٨٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ

سباں ہی غی ؛ ویہہ سدا اسے ماں ریہنہ غا نہ انھاں تیں عذاب ہولو کیو جئے غو

وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن بَعْدِ

تے نہ انھاں ناں ٹہلن دتی جئے غی ور ویہہ لوک جھڑا اس تیں بعد توبہ کر

ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٨٩﴾ إِنَّ

لیں اور اپنوں آپ سدھار لیں تے بیشک اللہ تعالیٰ بڑو بخشن آلو چ مہربان ہے (۶۳) بیشک

الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَّن

جن لوکاں نے ایمان قبول کرن تیں بعد کفر کیو فر ویہہ کفر ماں بدھتا ہی چلیا گیا انھاں غی

تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ

توبہ کدے وی قبول نیہنہ کی جاسیں اور یہ ہی لوک تے گمراہ ہیں ؛ بلاشبہ ویہہ لوک جھاں نے

كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَن يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِم

کفر کیو تے ویہہ اس حال ماں مریا کہ ویہہ کافر ہی تھا ان بچوں کدے کسے کولوں زمین بھر غے وی

مِّلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدَىٰ بِهِ ۗ أُولَٰئِكَ

سونوں قبول نیہنہ کیو جاسیں؛ جیکدے ویہہ اس ناں اپنی خلاصی واسطے بدلہ ماں دیں غا یہ ہی ویہہ لوک ہیں

لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٩١﴾

جھاں واسطے دُکھ دین آلو عذاب ہے تے انھاں غو کوئے مددگار نیہنہ ہوسیں (۶۴)

(۶۳) یعنی جھاں لوکاں ناں "حق" غی باندے با چھڑ پشان ہو گئی، انھاں نے رحمت عالم ﷺ ناں وی پکا یقین ناں سیان لیو، انھاں غا ضمیر نے یاہ شہادت وی دے دتی جے یہ ہی ویہہ آخری نبی نبیاں غا سردار ہیں جھاں غی اڈیک وان مدتاں توں ساری انسانیت تھی جیکدے ویہہ فر وی چھڑی ضد غی وجہ تیں ایمان تیں محروم ریہنہ فر انھاں توں بڑو ظالم کون وے غو! اجیاں ظالماں ناں خدا کسرا سدو رستو دسے غو جد کہ ویہہ جانتاں پشانتاں اسلام غی مخالفت کریں انھاں غی سزا یاہی ہے جے انسان فرشتا بلکہ ساری جیا جون ہی انھاں ور لعنت کریں جس لعنت ناں لے غے ویہہ سدا جہنم ماں پیا ریہنہ غا نہ کدے عذاب ہولو وے غو تے نہ ذری مہلت لبھے غی اسا بدنصیب یہ کون لوک ہیں! یہ مشرک یہودی، عیسائی ساراہی ہوسکیں جیہڑا دل تیں جانیں جے یہی خاتم الانبیاء ﷺ ہیں، ور گل اہلِ کتاب غی چل رہئی ہے اس گلوں یہودیاں عیسائیاں ور تے یاہ گل بالکل آوے ہی ہے. فر اللہ تعالیٰ انھاں ظالماں ناں فر توبہ غی تاھنگ دواوے، انھاں ناں اپنی بخشش تے مہربانی در بلاوے کہ ظالم تے یہ بہت بڑا ہیں ور خدا غی رحمت غو بوؤا جوں وی کھلو ہے، جے ہُن وی توبہ کر غے اپنوں حال ٹھیک کر لیں تاں ویہہ اللہ تعالیٰ غی شانِ مغفرت تے رحمت وی تک لیں غا سبحان اللہ! اتناں بڑاں مجرماں ناں دنیا غو کہڑو بادشاہ کہڑی حکومت معاف کرے غی! ور خدا بڑا توں بڑا مجرم واسطے وی موت توڑی توبہ غو بوؤ کھلو رکھے۔

(۶۴) یعنی جھڑا لوک مرتد ہو گیا فر ساری زندگی انھاں ناں توبہ غی توفیق نیہنہ ہوتی سگوں کفر ماں ہور وہور بدھتا چلیا گیا اتوڑی کہ جس ویلے جان کہنڈی توڑی آ پجی فر توبہ کرن لگا انھاں غی توبہ بالکل قبول نیہنہ ہوسیں کیونجے یہ جانتاں پشانتاں کفر کرتا رھیا، موت توڑی اللہ نے انھاں واسطے توبہ غو بوؤ کھلو رکھیو ور انھاں نے اس توں کجھ فائدہ نیہنہ چکیو فر ساہ نکلن ویلے توبہ کرن لگا انھاں غی توبہ کدے قبول نیہنہ ہوسیں. رسول اللہ ﷺ نے یاہی گل سمجھا تاں فرمایو **ان اللہ یقبل توبة العبد ما لم یغرغر** 'اللہ تعالیٰ بندہ غی توبہ اس ویلے توڑی قبول کرے چڑ توڑی اس ناں موت غا سلو ندنہ لگن لگ جیں ہور تفسیر واسطے دیکھو! سورت نساء حاشیہ (۱۸) فر انھاں ہی گمراہ لوکاں غو آخرت غو حال بیان کیو گیو جے اُت کسے طرح وی انھاں غی جان نیہنہ چھٹسیں نہ تے انھاں غو کوئے حمایتی مددگار وہے غو تے نہ کجھ دے دوا غے نجات ملے غی پہلاں تے اُت کسے کولے دین جگو وہے ہی غو کے! چارے قضا من لیو کسے کولے کجھ دین جگو وہے اور اتنوں زیادہ وہے جے ساری روئے زمین غے برابر اس کولے سونا غا ٹھیر ویں فر وہ انھاں ناں جان چھڑکان واسطے دیئے! تاں وی نیہنہ چھٹ سے کیونجے وہ قبول ہی نیہنہ کیو جاسیں رحمت عالم ﷺ فرمانویں: اللہ ایکن جہنمی ناں پچھے غو کہ جے تیرے کولے ساری دنیا غا خزانہ ویں تے توں جہنم غا اس عذاب توں بچن واسطے ویہہ خزانہ دینا پسند کرے غو؟ وہ عرض کرے غو آہو! ۔ اللہ تعالیٰ فرماوے غو میں دنیا ماں تے تیرے کولوں اس تیں ہچ اسان گل غی مانگ کی تھی جے میرے ناں شرک نہ کرئے ور توں شرک تیں باز نیہنہ آیو (مسند احمد بخاری ومسلم)